

Міністерство освіти і науки України
Сумський державний університет

Алексахіна Т. О.

**ПАРАДИГМАТИКА ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ
ІЗ КОМПОНЕНТОМ «НАЗВА КВІТКИ»
У РІЗНОСИСТЕМНИХ МОВАХ**

Монографія

Рекомендовано вченою радою Сумського державного університету

Суми
Сумський державний університет
2023

УДК 811.113.1+811.111+811.161.2]’373.7
А 46

Рецензенти:

О. О. Балабан – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри загального мовознавства і германістики Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова;

Т. М. Буренко – кандидат філологічних наук, доцент кафедри англійської філології та лінгводидактики СумДПУ;

О. А. Литвинко – кандидат філологічних наук, доцент кафедри іноземних мов Сумського НАУ

*Рекомендовано до видання
вченою радою Сумського державного університету
як монографія
(протокол № 12 від 13 квітня 2023 року)*

Алексахіна Т. О.

А 46 Парадигматика фразеологічних одиниць із компонентом «назва квітки» у різносистемних мовах : монографія / Т. О. Алексахіна. – Суми : Сумський державний університет, 2023. – 188 с.

ISBN 978-966-657-947-1

У монографічному дослідженні висвітлено питання вивчення парадигматики фразеологічних одиниць (ФО) із компонентом «назва квітки» у різносистемних мовах. Цю працю виконано на належному науковому рівні з коректним застосуванням теоретико-методологічного апарату і з використанням надійної фактологічної бази, наслідком чого є достовірність отриманих результатів зроблених авторкою спостережень і висновків. Це зумовлює наукову, зокрема теоретико-лінгвістичну та прикладну, значущість матеріалів цього дослідження.

Монографія повинна викликати інтерес у науковців, викладачів і студентів, що готуються до педагогічної діяльності у вищій школі.

УДК 811.113.1+811.111+811.161.2]’373.7

ISBN 978-966-657-947-1

© Сумський державний університет, 2023
© Алексахіна Т. О., 2023

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПАРАДИГМАТИКИ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ	11
1.1. Зміст і обсяг поняття «фразеологізм» у мовознавстві	11
1.2. Проблеми класифікації фразеологізмів	17
1.3. Статус паремій у фразеології.....	27
1.4. Системні відношення у фразеології	30
Висновки до розділу 1	43
РОЗДІЛ 2. СЕМАНТИКО-ІДЕОГРАФІЧНА ПАРАДИГМА ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ ІЗ КОМПОНЕНТОМ «НАЗВА КВІТКИ»	45
2.1. Специфіка флористичної фразеології англійської, французької та української мов	45
2.2. Структура та склад ідеографічного поля «Людина»	48
2.2.1. Ідеографічна група «Людина – біологічна істота» у фразеологічних корпусах різносистемних мов	49
2.2.2. Ідеографічна група «Людина – особистість»	61
2.2.3. Універсальні та етноспецифічні риси структури ідеографічного поля «Людина»	70
2.3. Фразеологізми ідеографічного поля «Флора»	72
2.4. Структура ідеографічного поля «Фауна»	85
2.5. Специфічні елементи макрополя «Жива природа»	86
2.6. Особливості макрополя «Нежива природа»	88

2.7. Макрополе «Суспільство» в англійській і французькій мовах	91
Висновки до розділу 2	95
РОЗДІЛ 3. СЕМАНТИЧНА І СТРУКТУРНО-ГРАМАТИЧНА ПАРАДИГМИ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ ІЗ КОМПОНЕНТОМ «НАЗВА КВІТКИ»	
3.1. Полісемія, синонімія, антонімія та омонімія фразеологічних виразів із компонентом «назва квітки»	97
3.2. Варіанти стійких виразів із компонентом «назва квітки»	104
3.2.1. Варіативність англійських фразеологізмів	104
3.2.2. Варіанти фразеологізмів у французькій мові	110
3.2.3. Варіанти українських фразеологічних одиниць	117
3.3. Гендерний аспект семантики фразеологізмів із компонентом «назва квітки»	125
3.4. Структурні типи фразеологізмів із компонентом «назва квітки»	141
3.4.1. Структурна характеристика фразеологізмів англійської мови	141
3.4.2. Структурні моделі французьких фразеологізмів	148
3.4.3. Структура стійких виразів в українській мові	155
Висновки до розділу 3	163
ВИСНОВКИ.....	165
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	169

ВСТУП

Монографію присвячено вивченню парадигматики фразеологічних одиниць (ФО) із компонентом «назва квітки» у різносистемних мовах.

У сучасній лінгвістиці домінує антропоцентрична парадигма, у межах якої мовні явища аналізують із позиції взаємодії мови і людини, мови і культури, мови і національного менталітету, вивчають способи відображення у свідомості людини уявлень про навколишній світ і їхні репрезентації в мовних формах. Розгляд фразеологічного фонду дає змогу виявити етноментальні риси носіїв мови, оскільки у фразеологічних одиницях в усталеній формі зберігаються і траншуються уявлення етносу про світ, культура й історико-міфологічна інтеріоризація дійсності та внутрішнього рефлексивного досвіду народу.

Природа фразеологічних одиниць привертала увагу багатьох мовознавців. У визначенні їхньої сутності, механізмів творення, з'ясуванні мотиваційної основи, внутрішньої форми тощо в сучасному мовознавстві сформувалося кілька підходів. На сьогодні найбільш розробленими є структурний (Л. Г. Скрипник) і функціональний підходи до розгляду фразеологічних одиниць.

Останнім часом фразеологічні одиниці розглядають з оновлених позицій. У межах лінгвокультурології визначено способи відображення етнокультурної інформації в семантиці фразеологічних одиниць (Б. М. Ажнюк, В. М. Мокиєнко, В. М. Телія), розглянуто структурно-семантичні характеристики фразеологізмів як носіїв гендерної інформації, з позицій аксіологічного підходу фразеологізми розглянуто як засоби експлікації національно-культурних цінностей (О. А. Куцик, С. В. Олійник, Н. І. Панасенко). У площині когнітивної парадигми визначено психоментальні механізми фразеологічної номінації, співвіднесення образного змісту

фразеологічних одиниць із концептами національно-мовної картини світу (М. Ф. Алефіренко, С. Н. Денисенко, С. В. Олійник). Завдяки роботам мовознавців традиційний структурно-семантичний підхід інтерпретується по-новому. Це дає можливість узагальнити напрацювання, пов'язані з поняттям фразеологічної парадигматики, окремі аспекти якої розглядали М. Ф. Алефіренко, М. В. Гамзюк, О. М. Левченко, А. Рей, Л. П. Сміт, Ю. Ф. Прадід. Фразеологічні одиниці як елементи мовної системи мають різноманітні відносини, утворюючи семантичні парадигми на підставі загальних інтегральних семантичних ознак і семантично диференційних рис; категорійно-граматична і структурна варіативність фразеологізмів зі збереженням загального семантичного образу стає підставою для об'єднання їх на структурно-синтаксичному рівні. Науковці приділяють увагу переважно вивченню окремих фразеологічних парадигм однієї мови або в контексті контрастивного розгляду двох мов і значно менше – фразеологічній парадигматиці, що охоплює як семантичний, так і структурно-граматичний рівні, у різносистемних мовах.

Найменування об'єктів навколишнього світу, з-поміж яких окрему групу становлять і назви рослин, також функціонують як компоненти фразеологічних одиниць. Флороніми досить часто є об'єктом лінгвістичного дослідження (В. В. Жайворонок, І. Е. Подолян, А. М. Сердюк та ін.). Проте в контрастивно-універсіологічному плані їх майже не досліджували як компоненти різноманітних парадигм.

Для мовознавчої науки важливим є не лише вивчення загальних механізмів творення фразеологічних одиниць і їхньої структури, а й те, як утворюються окремі парадигми в різних мовах. В українській науці й досі немає роботи, яка б комплексно розглядала парадигматичні відносини фразеологічних одиниць із компонентом «назва квітки»,

їхні структурно-семантичні властивості на матеріалі трьох різносистемних мов: української, англійської, французької.

Актуальність монографії зумовлена такими чинниками: 1) універсальністю фразеологізації як ресурсу мови, що засобами фразеологічної семантики об'єктивує знання людини про світ; 2) потребою теоретичного обґрунтування й практичного опису структурно-семантичних властивостей фразеологічних одиниць, що містять у своїй структурі спільний компонент, оскільки це дасть змогу виявити закономірності впливу окремих складників на формування загального фразеологічного значення, установити зв'язок між семантичною структурою фразеологічної одиниці й етнокультурною специфікою мови; 3) потребою проаналізувати й описати спектр категорійно-граматичних значень, що об'єктивуються фразеологічними одиницями з компонентом «назва квітки», а також їхню здатність до парадигматичних змін.

Мета дослідження – виявити специфіку парадигматичних відношень фразеологічних одиниць із компонентом «назва квітки» у різносистемних мовах з урахуванням їхньої структурно-формальної організації та структурно-семантичних властивостей.

Поставлена мета передбачає виконання таких завдань:

– визначити теоретичні засади дослідження фразеологічних одиниць із компонентом «назва квітки» в українській, англійській і французькій мовах;

– розробити комплексну методику вивчення парадигматики фразеологічних одиниць із компонентом «назва квітки» у неспоріднених мовах з урахуванням їхньої структурно-формальної організації та структурно-семантичних властивостей;

– побудувати ідеографічну класифікацію в межах семантичної парадигми фразеологічних одиниць із компонентом «назва квітки»;

- схарактеризувати фразеологічні одиниці в парадигматичних відношеннях;
- виявити універсальні й національно-специфічні риси фразеологічних одиниць із компонентом «назва квітки» у гендерному аспекті;
- визначити найбільш продуктивні структурно-граматичні моделі фразеологічних одиниць із компонентом «назва квітки».

Об'єкт дослідження – фразеологічні одиниці з компонентом «назва квітки» в українській, англійській і французькій мовах.

Предметом вивчення є парадигматика фразеологічних одиниць із компонентом «назва квітки» у різносистемних мовах.

Матеріалом дослідження послуговували 1363 фразеологічні одиниці, виявлені методом суцільної вибірки із 102 англійських, французьких та українських лексикографічних джерел: одномовних і двомовних фразеологічних, тлумачних, тематичних словників; словників фразеологічних синонімів, антонімів; збірників крилатих висловів, прислів'їв, приказок та ін.

Методи дослідження. Мета і завдання роботи зумовили необхідність використання комплексної методики дослідження, що ґрунтується на структурно-семантичному й лінгвокультурологічному підходах із використанням спеціальних наукових методів: *описово-аналітичного* для опису та узагальнення аналізованого матеріалу; *індуктивного* для побудови ідеографічної класифікації; *методів фразеологічного аналізу й фразеологічного опису* для встановлення парадигматичних відношень фразеологічних одиниць; *методу фразеологічної аплікації* (за В. П. Жуковим) у зіставленні цілісного значення фразеологічної одиниці з лексичним значенням її компонентів; *зіставного методу* для з'ясування універсальних і національно-специфічних рис

у семантичній і структурно-граматичній парадигмах українських, англійських і французьких фразеологічних одиниць; компонентний аналіз використано для виявлення та описання семантичної структури фразеологічних одиниць; *лінгвокраїнознавчий коментар* залучено для уточнення семантичної структури фразеологічних одиниць із компонентом «назва квітки», установлення зв'язків між семантичною структурою фразеологізму та національно-культурною специфікою мови; *кількісний аналіз* – для встановлення квантативних характеристик у фразеологічних корпусах досліджуваних мов.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що *вперше* здійснено комплексне лінгвістичне дослідження фразеологічних одиниць із компонентом «назва квітки» у їхніх парадигматичних відношеннях на матеріалі різносистемних мов; уведено до наукового обігу дефініцію «фразеологічна одиниця з компонентом «назва квітки»; побудовано ідеографічну класифікацію в межах семантичної парадигми фразеологічних одиниць із компонентом «назва квітки»; з'ясовано структурно-семантичні властивості фразеологічних одиниць, що у своєму складі містять компоненти «назви квітки»; встановлено концептуальну основу та етнокультурне значення компонента «назва квітки» у формуванні семантики фразеологічних одиниць української, англійської та французької мов; виявлено універсальні та національно-специфічні риси в семантичній і структурно-граматичній парадигмах українських, англійських і французьких фразеологічних одиниць із компонентом «назва квітки»; розкрито семантику фразеологічних одиниць із компонентом «назва квітки» з гендерним маркером з урахуванням екстралінгвальних чинників і здійснено класифікацію їх за структурно-семантичними ознаками; *удосконалено* підходи до розгляду семантики та структури фразеологічних одиниць у різносистемних мовах, методику ідеографічного опису

фразеологічних одиниць; *подальшого розвитку* набули теоретичні положення щодо природи, семантики і структури фразеологічних одиниць.

Практичне значення одержаних результатів полягає в комплексному підході до вивчення структурно-семантичних властивостей фразеологічних одиниць із компонентом «назва квітки», що дає змогу сформувати цілісне уявлення про їхню парадигматику в різносистемних мовах. Результати роботи можуть бути використані в зіставно-типологічних дослідженнях фразеологізмів з іншими компонентами, у розробленні та укладанні ідеографічних словників, у підготовці підручників, посібників, методичних розробок із фахово спрямованих курсів і спецкурсів для студентів із таких навчальних дисциплін, як «Вступ до мовознавства», «Загальне мовознавство», «Порівняльна типологія фразеології англійської, французької та української мов», «Іноземна мова».

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПАРАДИГМАТИКИ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ

1.1. Зміст і обсяг поняття «фразеологізм» у мовознавстві

Сьогодні фразеологія є досить розвинутою лінгвістичною дисципліною із сформованими школами та ustalеними традиціями, однак відкритими залишаються такі питання, як поняттєвий апарат фразеології, детермінація фразеологізму, класифікація фразеологізмів, статус паремій у фразеологічному фонді та ін. Як зауважує німецький мовознавець В. Фляйшер, у фразеологічній термінології до цього часу можна спостерігати неоднозначність [144, с. 4]. Крім неоднозначності, як зазначає Л. Скрипник, немає чіткого визначення певних термінів. Указуючи на співіснування найменувань «ідіома», «ідіоматичний вислів», «стійке словосполучення», «фразеологічне словосполучення», «неподільне словосполучення», «невільне словосполучення», «лексикалізоване словосполучення», «автоматизована фраза» тощо, дослідниця наголошує, що їх «незручно вживати для означення родового найменування, бо вони або звужують поняття (не всі типи фразеологічних одиниць можна окреслити назвою *словосполучення*), або мають у вжитку неоднакове розуміння, як-от *ідіома*» [130, с. 9].

Свого часу Ш. Баллі, розробляючи основні принципи фразеології, для стійких словосполучень запровадив термін «*unité phraséologique*» [139, с. 74]. У сучасній українській мові існують два варіанти перекладу французького слова «*unité*»: «одиниця» та «єдність», тому «*unité phraséologique*» у перекладі і «фразеологічна одиниця», і «фразеологічна єдність». На нашу думку, це є однією з причин виникнення розбіжностей в українській фразеологічній термінології.

Ш. Баллі визначає «*unité phraséologique*» як групу, яка утворює єдність із слів, що втрачають у цій єдності своє первинне значення, і це сполучення набуває іншого значення – нового – і не відповідає сумі значень елементів. Учений, визначаючи властивості фразеологізму, підкреслює, що «група (слів) відповідає значенню одного слова» [139, с. 75]. Він чітко виокремлює дві групи ознак фразеологізмів: зовнішні (форма виразів) і внутрішні (відповідність між формою та думкою). Серед зовнішніх називає такі: 1) група складається із декількох слів, *розділених письмово* (курсив наш – Т. А.); 2) ці слова розташовані в *незмінному порядку* і не можуть бути розділені іншими словами; 3) жодне із слів групи *не може бути заміщеним іншим словом*. Проте вказує, що вони не можуть бути досконалими та остаточними для визначення фразеологізму. Головними, на думку вченого, варто вважати внутрішні ознаки, основною з яких є «еквівалентність із простим словом», тобто можливість замінити вираз одним словом [139, с. 77].

Однією з вагомих ознак фразеологічної одиниці є наявність архаїзму у виразі. Наприклад, під цим терміном Ш. Баллі розуміє не лише застарілі слова, але й, зокрема, синтаксичні конструкції, які не вживаються в сучасній мові, так звані «*archaïsmes de syntaxe*». Це явище не є притаманним для всіх випадків, але має велике значення для характеристики фразеологізмів. До синтаксичних архаїзмів він відносить еліпси, плеоназми, деривацію та особливості вимови [139, с. 83–85]. Цей погляд поділяє П. Гіро, який наявність архаїзмів у фразеологізмі визначає як «відхилення від граматичної або лексичної норми» [146, с. 6]. Л. Скрипник, яка, зокрема, стверджує, що окремі складники фразеологізмів «можуть опускатися, і при цьому відчутної зміни в семантичній цілісності фразеологічної одиниці не відбувається» [130, с. 75]. Наявність лексичних, семантичних і синтаксичних архаїзмів як ознаку фразеологізмів під-

тверджують В. Гак, Л. Скрипник, К.-І. Младін, П. Савін та ін. [64, с. 249; 130, с. 14, 107; 137, с. 128]. Ми цілком поділяємо думку цих учених, адже фразеологічний фонд будь-якої мови формувався з давніх часів. Певні слова чи конструкції внаслідок еволюції мови, безумовно, виходять із ужитку, але залишаються у сталих виразах, що знайшло підтвердження в нашому дослідженні.

Усе ж, незважаючи на таку важливу ознаку, як наявність архаїчних елементів, відзначимо, що більшість учених підкреслює й той факт, що вони «не є обмеженими в історичному плані; постійно утворюються нові, а старі виходять із вжитку, як це відбувається із лексичними одиницями» [144, с. 76].

Семіотичну природу фраземи підкреслює М. Алефіренко. Він звертає увагу на цілісність, неподільність, а також на той факт, що стійке словосполучення є продуктом вторинного семіозису. Французький мовознавець А. Рей вважає, що фразеологізм є «цілісним невмотивованим лінгвістичним знаком, «довільним» стосовно своїх компонентів і повністю непередбачуваним» [152, с. 191]. Щодо процесу семіозису, то скористаємося визначенням, запропонованим А. Сердюк, яка вважає, що «первинне означування – це хронологічно первинне надбання мовним знаком номінативного значення, мотивованого практичною й духовною діяльністю людини та її знаннями про світ; вторинне означування – процес подальших мотивованих комунікативно-прагматичних трансформацій цього значення у мовленні». Згідно з цим твердженням вторинний семіозис передбачає наявність прагматичного компонента, що вже виражає ставлення мовця. Отже, утворені секундарні знаки не можуть бути невмотивованими. Так, Я. Баран підкреслює, що фразеологізм як знак утворюється внаслідок повної або часткової метафоризації, що також є свідченням умотивованості фразеологізму [41]. Про використання вже готових мовних

знаків, а отже, і про вмотивованість фразеологізму свідчить і твердження І. Мельчука про те, що «фразама є складним виразом (тобто, яка складається із багатьох лінгвістичних знаків)» [149]. Отже, абсолютно не заперечуючи думок вчених про цілісність і неподільність фразеологізмів, ми не можемо погодитися із твердженням про їхню невмотивованість. Вважаємо, що навіть якщо значення всієї ФО не є зрозумілим із значень її компонентів, все одно вона є вмотивованою, а «забування чи нерозуміння» значень елементів, що утворюють вираз, є прихованою мотивацією.

Оскільки будь-який фразеологізм є словосполученням або реченням, то важливою його ознакою є нарізнооформленість. Мовознавці визначають цю властивість як наявність у фразеологізмі двох і більше складників, називаючи їх по-різному: слів [137, с. 116; 140, с. 14], лексем [125, с. 5], компонентів [130, с. 11], знаків [149] та ін. «Фразеологізм – це нарізнооформлена одиниця мови, що характеризується повним або частковим семантичним перетворенням компонентів» [136, с. 42]. Визначаючи нарізнооформленість головною структурною ознакою ФО, А. Назарян зауважував, що для французької мови ця ознака не є абсолютною, оскільки двочленні фразеологізми припускають написання через дефіс. Якщо такі ФО мають нарізнооформлені варіанти, то цільнооформлені фрази також можна вносити до фразеологічного фонду [136, с. 37]. За нашими спостереженнями, ці явища характерні не лише для французької, а й для англійської мови. Однак через дефіс пишуться все ж таки два різних слова, то вважати їх цільнооформленими немає підстав.

Деякі мовознавці не уточнюють наявність декількох слів, а просто визначають фразеологізм як одиницю вищого порядку або вираз (сполучення), що вже свідчить про нарізнооформленість. Пор.: «Фразеологічною одиницею визнається семантична одиниця більш складного порядку,

ніж слово, але функціонально близька до слова і, відповідно, члена речення, тобто сполучення слів, що має постійний склад і вирізняється семантичною своєрідністю» [24, с. 336]; «фразеологічний зворот – це вираз, який має будову словосполучення або речення і відтворюється у готовому вигляді» [153, с. 10]; «фразема є складним виразом» [122, с. 69]; «Фразеологізм – це віртуальний знак мови на зразок словосполучення і речення» [32, с. 12] та ін.

Мовознавці визначають фразеологізм як одиницю вищого порядку або вираз (сполучення), що вже свідчить про нарізнооформленість, що може бути притаманною й вільним словосполученням або висловленням, тому важливою є така ознака, як сталий порядок розташування елементів [130, с. 11; 137, с. 112–113; 139, с. 75; 145, с. 125; 146 с. 9]. Деякі зарубіжні вчені на позначення нарізнооформленості вживають іншу термінологію. Так, Х. Бюргер наявність у фразеологізмі декількох слів називає полілексикалітетом, Г. Гросс – полілексичністю [140, с. 14; 146, с. 9], Р. Глезер – білексемними або полілексемними групами слів [145, с. 124–125].

Важливою ознакою фразеологізмів є також відтворюваність – властивість, що зближує фразеологічні звороти зі словами та відмежовує їх від вільних сполучень слів і є основною ознакою стійких комплексів [123, с. 3; 129, с. 103; 137, с. 112]. М. Алефіренко акцентує, що ця «специфічна риса, яка відрізняє фразеологічні вирази від вільних сполучень слів, полягає в тому, що в процесі спілкування вони не утворюються мовцями, а відтворюються як готові одиниці з постійним складом та значенням» [24, с. 36].

Характерною для ФО властивістю є її стійкість за складом і структурою [24, с. 17; 136, с. 3; 137, с. 116; 140, с. 14; 145, с. 125; 149, с. 2]. Однак більшість учених не вважають за потрібне акцентувати увагу на відносній стійкості фразем: «Фразеологічна одиниця – це стійке сполучення

лексем» [127, с. 8]. З цією дефініцією О. В. Куніна погоджується й український вчений Ю. Ф. Прадід, який виносить стійкість на пріоритетне місце у своєму визначенні: «під ФО розуміємо *стійкі* (курсив наш – Т. А.) звороти мови» [139, с. 4–5]. Підкреслюють стійкість як одну із головних властивостей фразеологізмів і інші вчені [24, с. 17; 137, с. 3; 137, с. 116; 140, с. 14; 145, с. 125; 149, с. 2].

Важливою ознакою фразеологізмів є їхня цілісність [23, с. 70; 137, с. 3; 152, с. 191]. Як справедливо підкреслює М. Алефіренко, «сама фразема потребує того, щоб у мовленні її прагнули сприймати як цілісне утворення» [23, с. 70].

Щодо образності та експресивності фразеологізмів спостерігаємо три основних погляди: 1) визнання характерних ознак для всіх ФО; 2) неприйняття цієї позиції; 3) визнання образності та експресивності як факультативної ознаки фразеологізмів.

На експресивності фразеологізмів наголошують М. Алефіренко [24, с. 17], В. Мокієнко [123, с. 3], Х. Бюргер [140, с. 78]. Не вводить образність та експресивність до своїх дефініцій А. Рей [152, с. 191] та ін., однак він не відкидав наявності у фразеологізмах образності, щоправда, приписував її лише одному типу – фразеологічним єдностям [137, с. 119]. Поділяють його думку зарубіжні лінгвісти та застосовують термін «образна ідіома», який за своїм типом є відповідником фразеологічним єдностям [142, с. 7; 151, с. 142].

Ми поділяємо погляди мовознавців, які вважають, що ці ознаки є факультативними: вони можуть бути притаманними не всім одиницям фразеологічного корпусу або в інших випадках мати часткове переосмислення. П. Гіро вважав, що майже всім фразеологізмам притаманна метафоричність [34, с. 336; 146, с. 6]. Повне або часткове переосмислення компонентів визнає Я. Баран [108, с. 210] і вказує на призначення фразеологізмів виконувати номінативно-експресивну функцію [41, с. 12]. Порівнюючи фраземи зі

словами, Л. Скрипник звертає увагу на те, що «значення фразеологічних одиниць частіше, ніж у словах, супроводжується різними образними характеристиками. Фразеологічні одиниці є порівняно зі словами, зазвичай, виразнішими з емоційно-експресивного погляду» [130, с. 10]. Водночас вчена підкреслює, що експресивність, як і метафоричність, властива не всім фразеологізмам, крім того, ці властивості не допомагають відрізнити фразеологізм від вільного словосполучення [130, с. 11].

Певній групі фразеологізмів притаманна ідіоматичність, яку Л. Булаховський, П. Савін визначають як неможливість бути перекладеними на інші мови [56, с. 33; 152, с. 64]. В англійській фразеології термін «ідіома» часто застосовують для всіх типів фразеологізмів, у деяких мовознавців навіть для паремій [145, с. 127].

Отже, підсумовуючи погляди мовознавців щодо структури, складу, властивостей як окремих компонентів, так і лінгвістичної одиниці загалом, можемо визначити, що фразеологізм – це словосполучення або речення з чітким порядком слів, яке відтворюється в мовленні як готова одиниця і наділене такими ознаками: стійкість, цілісність, експресивність та образність. Як синонімічні вживаємо такі терміни: «фразема», «фразеологічна одиниця» (далі – ФО), «фразеологічне словосполучення» (далі – ФС), «фразеологічний вираз» (далі – ФВ), «стійке словосполучення», «стале словосполучення».

1.2. Проблеми класифікації фразеологізмів

Мовознавці, зважаючи на неоднорідність фразеологізмів за складом, їхні властивості та різноманітність підходів до вивчення, пропонують різні класифікації стійких словосполучень: семантичну, структурну, функціональну, етимологічну.

Зважаючи на сформульовані тему, мету й завдання дисертації, проводимо огляд теоретичних праць, присвячених розробленню семантичної та структурної класифікації ФО.

Фразеологізми першого типу вчений називає злитими – їхні значення є абсолютно не мотивованими семантикою складників і так само є умовними та довільними, як значення немотивованого слова-знака. Л. Булаховський цей тип називає ідіомами. До другого типу В. Виноградов відносить фразеологічну єдність, визначаючи її як словосполучення, у якому цілісне значення є вмотивованим, виникає зі злиття значень лексичних компонентів. До фраз, утворених реалізацією невірних значень слів, у яких слово з невірним значенням припускає синонімічну заміну, ідентифікацію, зараховує ФС. Таку класифікацію підтримує М. Алефіренко. Вони наголошують на немотивованості ФЗ, на відміну від цілісності та мотивованості ФС, водночас звертають увагу на нероздільність. М. Алефіренко, крім того, акцентує на метафоричному значенні складників. На відміну від учених, які вважають, що до складу ФС входять слова як із вільним, так і із зв'язаним значенням.

У межах семантичної класифікації він додає ще один клас стійких словосполучень – фразеологічні вирази: «такі стійкі у своєму складі та вживанні фразеологічні звороти, які є не тільки семантично членовані, але й складаються цілком із слів з вільними значеннями» [62, с. 121]. До ФВ учений зараховує прислів'я, приказки, крилаті вислови. Підкреслимо, дослідник визначав хиткість меж між окремими класами. Так, фразеологічні зрощення та фразеологічні єдності можуть об'єднуватися в одну групу, і в такому разі їх називають ідіомами, або ідіоматичними виразами. На нечіткість розмежування між класами вказує Б. Ларін, який пропонує об'єднати фразеологізми у дві групи: ФЗ, ФС. Два типи стійких сполучень слів виділяли Л. Була-

ховський і Ш. Баллі, але вживали іншу термінологію: ідіоматичні словосполучення (ідіоми) і фразеологічні одиниці. Ідіоматичними словосполученнями (ідіомами) мовознавці називали своєрідні вирази з певних мов, що за своїм ужитком є цільними й одиничними за змістом, звичайно, не можуть бути передані іншими мовами і потребують під час перекладу заміни схожого стилістичного забарвлення. Фразеологічні одиниці, або власне фразеологізми, учені визначали як «словосполучення, розкладні щодо змісту, але усталені в мові як матеріал ходової цитації (прислів'я, приказки, вдалі вирази письменників, що стали «крилатими словами»), які набули через це певної цільності» [56, с. 33].

Двовидової класифікації дотримується Л. Скрипник, поділяючи сталі словосполучення на стійкі фрази та фраземи. Учена вважає, що фразеологізм, який співвідноситься із реченням, називається стійкою фразою, а той, що є еквівалентним словосполученню, – фраземою [130, с. 80]. Усі фразеологізми ділити на фрази та ідіоми пропонує П. Савін, яка вважає злитість, експресивність, переносне значення та неможливість перекласти останніми критеріями для розмежування фраз та ідіом [152, с. 64]. Р. Еккерт та К. Гюнтер розмежовують фразеологічні одиниці на фраземи (ідіоматичні фразеологізми) та фразеотекстеми (прислів'я, стійкі формулювання та ін.) [цит. за: 140, с. 35].

Залежно від характеру взаємозалежності значень компонентів словосполучення В. Гак розділяє їх на ідіоматичні та неідіоматичні, останні з яких, зі свого боку, діляться на вільні та фіксовані. Значення фіксованих словосполучень безпосередньо впливає зі значень їхніх складників [64, с. 239].

І. Мельчук пропонує розрізняє прагматичні та семантичні фраземи. Прагматичні, або прагматеми, – це вирази, стійкі стосовно певного висловлювання; а семантичні – сталі щодо свого змісту. Науковець, зважаючи на цей факт,

другий тип (семантичні фраземи) розмежовує на колокації та вирази, останні поділяє на квазівирази, напіввирази та повні вирази. Мовознавець будує ієрархію фразем за ступенем зростання фразеологізації: прагматема < колокації < < квазівирази < напіввирази < повні вирази [152].

На три сфери: центральну, перехідну та периферійну – фразеологічні одиниці розбиває Р. Глезер. До центральної сфери належать фразеологічні одиниці, що виконують номінативну функцію. Перехідна сфера містить ідіоми у формі фраз, еліпси від прислів'їв, приказки, стійкі порівняння тощо. До периферійної зони вчена зараховує прислів'я, кліше, прописні істини, цитати, слогани [145, с. 126–128].

А. Кові виокремлює три класи фразеологізмів: «чиста ідіома», «образна ідіома» та «обмежена колокація» [142, с. 7]. М. Пекман класифікує фразеологізми за ступенем злитості: «чисті ідіоми», «образні ідіоми» (вирази, що в образному значенні є фразеологізмами, а в прямому – вільними словосполученнями), «обмежені колокації». І лише після обмежувальних колокацій розташовуються «вільні сполучення» [151, с. 142].

Класифікацію, аналогічну до запропонованої М. Пекман, пропонує й А. Думітраску, проте розташовує фразеологізми у зворотному порядку: від вільних до злитих: «прозорі вирази» (вільні словосполучення із буквальним значенням кожного складового слова), «напівпрозорі ідіоми» (які є метафорами, що мають аналоги із буквальним значенням); «напівпрозорі фрази» (метафоричні ідіоми, які не можуть бути повністю зрозумілими); «непрозорі фрази» (повноправні ідіоми, зміст яких не може бути зрозумілим із значень слів-складників) [143].

На нашу думку, найоптимальнішою семантичною класифікацією є така, де ФО діляться на дві групи: власне фразеологізми (стійкі словосполучення) та фразеологічні фрази (прислів'я, приказки, афоризми, крилаті вислови, ци-

тати, побажання, прокляття тощо), оскільки враховує ступінь семантичної членованості, експресивність і метафоричність та образність.

Варто наголосити, що в поділі фразеологізмів на групи потрібно враховувати їхню структурну організацію, адже у структурних типах ФО найяскравіше виражається специфіка фразеологізмів. Звернімо увагу на класифікацію, де запропонована структурно-семантична характеристика ФО, та виокремлено чотири класи фразеологізмів: 1) номінативні ФО; 2) номінативні та номінативно-комунікативні ФО; 3) вигуківі ФО та ФО з модальним значенням; 4) комунікативні ФО [111, с. 90–277].

Номінативні ФО учений вважав зворотами, що починають предмети, явища, дії, стан, якість тощо, до складу яких належать фраземи та звороти зі структурою підрядного речення, що мають номінативне значення. Такі ФО він поділяв на субстантивні, ад'єктивні та адвербіальні фразеологізми. Субстантивні ФО науковець ділить на два розряди: фраземи, тобто ФО зі структурою словосполучень, та номінативно-частковопредикативні ФО. Перший, зі свого боку, об'єднує два типи: фраземи зі структурою підрядного словосполучення та фраземи зі структурою сурядного словосполучення. Найбільш характерні фразеологізми зі структурою підрядного словосполучення такі: 1) сполучення іменника з іменником із препозитивними означеннями, утворені за допомогою прийменникового підрядного зв'язку; 2) сполучення двох іменників, перший із яких вживається в родовому відмінку; 3) сполучення прикметника (дієприкметника I або дієприкметника II) та іменника; 4) сполучення двох іменників, перший із яких є складним словом. Менш поширеними є поєднання: прикметник + дієслово в інфінітиві; іменник + дієслово в інфінітиві; іменник + дієслово в інфінітиві + іменник; іменник + дієслово в інфінітиві + іменник + прийменник. Фразеологізми із сурядним

зв'язком розпадаються на дві групи: 1) двочленні субстантивні фрази; 2) три- та багатокомпонентні субстантивні фрази. Номінативно-частковопродикативні ФО – це такі фразеологізми, перший компонент яких є головним стосовно другого, що має форму підрядного речення.

Більшість ад'єктивних фразеологізмів є компаративними фразеологічними одиницями (далі – КФО) із сполучником *as* у своєму складі. Водночас в англійській мові цей сполучник на початку ФО досить часто може опускатися, утворюючи в такий спосіб еліпси. Що ж стосується *as* у другій позиції, то він завжди зберігається. Інші ад'єктивні ФО з підрядним зв'язком є спорадичними в англійській мові. Що ж стосується ад'єктивних фразеологізмів із сурядною структурою, то вчений виокремлює як найпоширеніші моделі із сполучником *and*. Він звертає увагу на те, що їм властива тенденція до такого словотворення, коли складники ад'єктивного фразеологізму з'єднуються між собою не за допомогою сурядного зв'язку, а пишуться через дефіс.

Адвербіальним ФО властиві різноманітні структурні типи, що об'єднують фразеологізми з підрядною та сурядною структурою. Науковець виокремлює такі моделі з підрядною структурою: 1) прислівник у постпозиції до дієслова; 2) прислівник у препозиції до дієслова; 3) адвербіальні порівняння, що починаються зі сполучників *like* або *as if*; 4) ФО, що починаються з різноманітних прийменників; 5) адвербіальні ФО, що вживаються із запереченнями *no* або *not*. *Мовознавець* виокремлює дво- і трикомпонентні фразеологізми із сурядною структурою; кожен із цих типів може як містити прийменник, так і вживатися без нього.

Номінативні та номінативно-комунікативні ФО є дієслівними фразеологізмами, що поєднують у собі риси як фразем, так і речень. Характерною особливістю англійських дієслівних фразеологізмів є наявність у їхньому складі альтернантів: *one, one's, oneself, somebody (somebody's)*,

something. За нашими спостереженнями, така особливість притаманна і французьким стійким виразам, які мають у своєму складі альтернанти: *quelqu'un (qn)*, *quelque chose (qch)*.

Автор об'єднує дієслівні ФО у три структурні типи: фраземи; фраземи і речення; номінативно-частковопредикативні ФО. Водночас фраземи поділяються: 1) на ФО із підрядною структурою; 2) ФО із сурядною структурою; 3) ФО мішаного типу. Найпоширенішими фраземами із підрядною структурою є компаративні фраземи; ФО із структурою складнопідрядних речень, що виражають об'єктно-обставинні та обставинні відношення. Більшості ФО із сурядною структурою притаманна двочленність як структурна особливість. Фраземи мішаного типу є підрядно-сурядні та сурядно-підрядні. До структурного типу «фразема і речення» належать ФО, у яких під час вживання дієслова в пасивному стані фразема трансформується в речення. Для структури дієслівних номінативно-частковопредикативних ФО характерним є антецедент, який може бути виражений як одним словом, так і словосполученням.

До класу вигуківих ФО та ФО з модальним значенням входять фразеологізми з відповідними назвами, тобто вигуківі фразеологізми та фразеологізми з модальним значенням. Для англійського фразеологічного корпусу притаманні одновершинність і редуплікація вигуківих фразеологізмів. Серед структурних типів ФО із модальним значенням найпоширенішими типами є такі: 1) ФО із підрядною структурою (компаративні і некомпаративні; останні з названих можуть мати структуру речення); 2) ФО із сурядною структурою; 3) одновершинні ФО. Клас комунікативних ФО формують прислів'я та приказки, які можуть бути самостійними реченнями або частинами складних.

Підкреслимо, що таку структурно-семантичну класифікацію автор розробив на матеріалі всього фразеологічного фонду англійської мови. Великий обсяг матеріалу дав мож-

ливість фундаментально, детально та розгалужено класифікувати ФО. Однак це призвело до того, що ФС із ідентичними структурами належать до різних розрядів або навіть класів. Так, зауважимо, ФО зі структурою підрядного або сурядного словосполучення трапляються у трьох із чотирьох класів фразеологізмів: номінативних ФО; номінативних і номінативно-комунікативних ФО; вигуккових ФО та ФО з модальним значенням.

Л. Скрипник виокремлює два граматико-структурних класи фразеологізмів: 1) фразеологічні одиниці, організовані за моделлю словосполучення (рідше – речення); їхньою семантико-структурною особливістю є співвіднесеність з окремим словом і функціонування як одного з членів речення – лексичні ідіоми; 2) фразеологічні одиниці – фрази, що мають організацію простих або складних речень. Крім того, учена пропонує вважати окремою групою фразеологізми, що є сполученнями службового та повнозначного слів [130, с. 80]. Якщо Л. Скрипник виокремлює фразеологізми, що складаються із службового та повнозначного слова як особливу групу, що не належить до жодного класу, то О. Курнін такі стійкі словосполучення називає «одновершинними», такими, що не мають ні сурядного, ні підрядного зв'язку. Зважаючи на специфіку англійської мови, учений до одновершинних відносить ФО, побудовані за такими структурними моделями: 1) сполучення двох службових слів із повнозначним; 2) сполучення трьох службових слів із повнозначним [111, с. 154–155].

Досліджуючи фразеологічний фонд французької мови, науковець поділяє ФО на три структурних типи: не-предикативні, частково предикативні та предикативні. До першого типу він відносить: 1) одновершинні фразеологізми (повнозначне слово та одне або два службових); 2) фрази, тобто фразеологізми-словосполучення із підрядним, сурядним або підрядно-сурядним зв'язком. Частково-предикатив-

ні фразеологізми визначає як такі, де перший компонент має додаток або означення у вигляді підрядного речення. Предикативні ФО розділяє на такі: 1) предикативні ФО із замкненою структурою (прості або складні речення); 2) предикативні ФО із незамкненою структурою, тобто із незакінченою думкою, такі, що потребують поширення в мовленні [126, с. 58–60].

Окрему класифікацію пропонують науковці щодо фразеологізмів, оформлених за структурою речення, та поділяють їх на дві групи: 1) ті, які можуть вживатися і як самостійні речення, і бути компонентами складних речень; 2) ті, що лише називають явища дійсності, – функціонують як номінативні одиниці і можуть бути лише складниками речення, тобто виконувати функцію його окремого члена [132, с. 122]. Л. Скрипник до такого типу зараховує прислів'я, приказки, примовки, афоризми та ділить фразеологізми-речення на комунікативні та номінативні одиниці [130, с. 80–81].

Фразеологізми-словосполучення за своєю будовою є різноманітними. Найбільш типовими є сполучення прикметника та іменника (з прийменником або без прийменника); сполучення дієслова та іменника (з прийменником або без прийменника); сполучення дієслова та прислівника; сполучення іменника та іншого іменника в родовому відмінку; сполучення іменника та іншого іменника в місцевому відмінку [132, с. 123–124]. Л. Скрипник фразеологізми-словосполучення об'єднує у два типи відповідно до моделей сурядних і підрядних словосполучень. До сурядних словосполучень вона відносить двочленні (рідше три- і чотиричленні) сталі семантично неподільні поєднання слів, однотипних за граматичними ознаками. До підрядних словосполучень – семантично неподільні стійкі звороти, у яких виділяються граматично незалежне, стрижневе слово і залежні від нього компоненти [130, с. 90]. Дослідниця вважає, що найпо-

ширенішими є ті, у яких стрижневим словом є іменник або дієслово.

Особливою групою є фразеологізми, що є сполучниковими та заперечними конструкціями. Ця особливість полягає в тому, що головним є не повнозначне слово, а сполучник або заперечення. У цій групі він виокремлює такі структури: конструкції з підрядними сполучниками; конструкції із сурядними сполучниками; конструкції із запереченням *не* [138, с. 125–126]. Також Л. Скрипник виокремлює окрему групу фразеологізмів-речень, що мають у своєму складі сполучники та відносні слова і є подібними до підрядних речень. Однак конструкції із заперечною часткою *не* вона відносить до дієслівних фразеологізмів. Сполучення службового та повнозначного слів ділить на дві групи: поєднання повнозначного слова із прийменником або часткою (водночас іноді ця група може вживатися лише в заперечній конструкції); поєднання повнозначного слова із сполучником (зокрема й непоширені сталі порівняння) [130, с. 86–101].

Відповідно до розглянутих класифікацій ми вважаємо за доцільне розглядати фразеологізми із компонентом НК за такою структурною класифікацією: фразеологізми-словосполучення; фразеологізми-речення; одновершинні та вигуківі фразеологізми. ФО, організовані як словосполучення, ділимо на фраземи із сурядним і підрядним зв'язками. Фразеологізми-речення класифікуємо за структурною організацією: прості (одно- та двоскладні), складні (складносурядні, складнопідрядні з різними типами підрядних речень, складні речення з різними видами зв'язку та безсполучникові). Аналіз будови фразеологізмів-словосполучень, фразеологізмів-речень та одновершинних фразем вважаємо за доцільне проводити, зважаючи на специфіку кожної з досліджуваних мов.

1.3. Статус паремій у фразеології

Питання про статус паремій не перестає бути в центрі уваги дослідників. Так, зауважимо, В. Телія відносить прислів'я та приказки до пареміології як розділу фольклору [133, с. 74]. Цю думку поділяє Й. Млацек, вважаючи пареміологію частиною фольклористики, а самі паремії малими фольклорними утвореннями [148 с. 125]. Ширше розуміє пареміологію Г. Миронова, яка пише, що об'єкт дослідження пареміології становлять не лише прислів'я та приказки, а й загадки, прикмети, повір'я, замовляння, побажання, головоломки, скоромовки тощо [122, с. 67]. Котова вважає, що пареміологія вивчає «афоризми народного походження, насамперед прислів'я та приказки» [101, с. 36]. Більш гостро стоїть питання щодо визнання паремій як об'єкта фразеології. Не визнавали фразеологізмами паремії В. Виноградов [63, с. 121–138] та М. Алефіренко [24, с. 17]. Однак більшість лінгвістів вважає, що паремії є частиною фразеологічного фонду. Л. Булаховський називає прислів'я, приказки, вдалі вирази письменників, що стали «крилатими словами» і набули через це певної цілісності, фразеологічними одиницями [56, с. 33]. Л. Скрипник вважає частиною фразеології крилаті вирази, які утворюють неподільну єдність. Також учена фразеологізмами називає і традиційні, усталені формули запрошень, побажань, прокльонів, дражніння тощо [130, с. 24–72]. М. Пекман прислів'я, слогани, цитати називає «функціональними фразеологічними одиницями» [151, с. 143]. Термін «функціональні» вжито в тому сенсі, що вони «часто описуються як елементи мови, які мають специфічну функцію, яка відрізняє їх від інших лексичних елементів» [151, с. 143]. Д. Сезар до фразеологізмів зараховує всі крилаті вирази (прислів'я, приказки, сентенції, афоризми, цитати тощо) [цит. за: 151, с. 131–132].

Проте спостерігаємо й інше бачення статусу паремій у фразеології, коли науковці наголошують, що до фразеологічного фонду можна вносити лише прислів'я. Так, є думка про те, що пареміологія є розділом фразеології, об'єктом вивчення якого є структурно-семантичний тип стійких словосполучень (прислів'їв) [126, с. 20]. В. Фляйшер теж наголошує, що важливу групу фразеологізмів утворюють прислів'я. Досліджуючи їхні властивості, головною відмінністю вважає те, що прислів'я формулюють повноцінне висловлення; вони, на відміну від фразем, є особливим мікротекстом [144, с. 76–123]. З цією думкою погоджується М. Алефіренко і зазначає, що паремії відрізняються від фразеологізмів смисловою та інтонаційною завершеністю, синтаксичною розчленованістю. Іншою відмінною рисою є те, що прислів'я утворене з відносно невеликого набору структурних зразків, і, на відміну від фразеологізмів, у пареміях особливу роль відіграють рима та ритм [24, с. 250].

Прихильники позиції включення паремій до фразеологізмів виокремлюють низку спільних рис між ними. У процесі спілкування мовець не утворює вирази, а використовує «як готові одиниці із постійним складом та значенням», тобто вони є відтворюваними і вводяться в контексти як цілісні (неподільні) одиниці. Як і фразеологізми, прислів'я мають фіксований, майже незмінний лексичний склад і здебільшого метафоричне значення [24, с. 251–252; 127, с. 65–66; 138, с. 123; 144, с. 76]. Зазначимо, що М. Алефіренко, хоча й не вважає паремії фразеологізмами, все ж таки стверджує, що «фразеологізми, паремії та афоризми – це різновиди *стійких виразів*» (курсив наш – Т. А.). Крім того, між прислів'ями та фразеологізмами існують зв'язки, які сприяють тому, що із прислів'я може утворитися фразеологізм. І, навпаки, із фразеологізму може виникнути прислів'я. Як і фразеологізми, паремії можуть утворювати тема-

тичні групи, мати синоніми, антоніми та варіанти, а приказки можуть бути оформлені як словосполучення [154, с. 240].

Розглядаючи прислів'я в межах фразеології, В. Фляйшер, вважає, що необхідно брати до уваги такі аспекти, як семантику прислів'їв, моделі, які структурують семантичну груп прислів'їв; соціальні та контекстуальні функції [144, с. 104–105].

Ми поділяємо думку про те, що «немає об'єктивних причин вивести прислів'я із складу фразеології, оскільки вони мають основні конститутивні ознаки фразеологічної одиниці» [126, с. 132]. На підставі зазначеного ми вважаємо, що ці властивості притаманні не лише прислів'ям, а й усім пареміям.

Свого часу автор, увівши поняття фразеології у вузькому та широкому сенсі, пропонував не відносити паремії до класу фразеологічних одиниць, не заперечуючи, однак, того факту, що прислів'я, приказки, крилаті слова «відтворюються у мовленні як готові стійкі одиниці зі специфічною стилістичною функцією» [127, с. 38–39]. Підтримують таку позицію щодо фразеології у вузькому та широкому розумінні й інші мовознавці, як-от Х. Бюргер [140] та ін. Мовознавці хоча й не вживають терміни «фразеологія у вузькому смислі» та «фразеологія у широкому смислі», але вважають, що фразеологія складається із двох галузей: фраземіки та фразеотекстеміки, до останньої з яких вони відносять паремії [140, с. 35]. У межах нашого дослідження ми не підтримуємо такі погляди і погоджуємося, що розглядати фразеологію у вузькому або широкому розумінні – це все одно, що розглядати й інші лінгвістичні дисципліни (фонетику, морфологію, синтаксис тощо) також у вузькому та широкому розумінні [117, с. 29].

Існує компромісний погляд на цю проблему. Його прихильники пропонують відносити паремії до периферійної зони фразеологічного корпусу мови і трактувати прис-

лів'я і приказки як «особливу групу мовних одиниць комунікативного типу в межах фразеологічного рівня» [102, с. 74]. За версією Р. Глезер, прислів'я, афоризми, кліше, слогани, сентенції, крилаті вирази є також фразеологізмами, що входять до периферії фразеологічного корпусу мови. Учена для цього класу ФО вживає узагальнений термін «ідіоми-сентенції». До перехідної сфери вона також відносить приказки та еліпси від прислів'їв [145, с. 127]. До периферії фразеологічного корпусу відносить прислів'я та приказки й В. Бондаренко [53, с. 10–11].

Отже, поділяючи погляди В. Бондаренко, Л. Булаховського, Р. Глезер, З. Коцюби, М. Пекман, Л. Скрипник, М. Шанського та ін., вважаємо за доцільне розглядати в межах фразеологічного корпусу і паремії (прислів'я, приказки, крилаті вислови, ходові цитати, побажання, прокляття тощо) із компонентом «назва квітки» зокрема.

1.4. Системні відношення у фразеології

Мова є системою, елементи якої не можуть функціонувати ізольовано один від одного, на що першим указав Ф. де Соссюр [131]. Більшість учених застосовує саме системний підхід до вивчення мовних явищ, і фразеологія не є винятком.

Вагомий внесок у дослідження фразеології як складника мовної системи зробив Ю. Прадід, який мовну систему розумів як «множинність елементів мови, що перебувають у відношеннях і зв'язках один з одним, підпорядковані строгим законам і утворюють певну єдність і цілісність» [128, с. 8]. Проте, незважаючи на визнання більшістю мовознавців системності мови, існує проблема з термінологією в цьому питанні. Є два підходи до тлумачення системності фразеології: представники одного з них називають відношення і зв'язки парадигматичними, прихильники іншого – систематичними. М. Алефіренко, наприклад, вважає си-

нонімію, антонімію, варіативність і полісемію парадигматичними зв'язками фразеологізмів [24 с. 60–77]. Однак більшість мовознавців дотримується думки, що фразеології властива саме системність. Проблема полягає в тому, які саме відношення потрібно включати до системності. Так, показниками системності фразеології є варіантність, синонімія, антонімія, а також полісемія [117, с. 28]. Також чотири типи системних відношень виокремлює Л. Скрипник, однак, не відносить варіантність, проте включає омонімію. М. Копиленко та З. Попова бачать системні відношення значно ширшими: «багатозначність, омонімія, варіантність, синонімія, антонімія, синтагматика та парадигматика» [100, с. 32].

О. Ахманова полісемією вважає «наявність у одного й того ж слова (у певній одиниці вираження, що характеризується усіма формальними ознаками слова) декількох пов'язаних між собою значень, які зазвичай з'являються в результаті видозміни та розвитку первинного значення цього слова» [32, с. 335]. Як впливає з визначення, явище багатозначності притаманне не лише словам, а й тим виразам, що мають ознаки слова, тобто фразеологізмам. Х. Бюргер також дотримується думки, що полісемія властива як словам, так і фразеологізмам. Виникнення інших значень в одного й того ж самого фразеологізму відбувається внаслідок вторинної (третинної тощо) метафоризації [140, с. 72].

Однак існує думка про те, що багатозначність не властива фразеологізмам: «Проблема полісемії стійких зворотів дотепер залишається дискусійною, узвичаєною є навіть думка про відсутність багатозначності у фразеологічному фонді мови» [129, с. 22]. Абсолютно заперечувати факт полісемічності фразеологізмів, на нашу думку, не коректно, зважаючи на те, що фразеологізми мають такі ж системні відношення, що й слова, хоча, безумовно, багатоз-

начність притаманна значно більшою мірою саме словам, а не стійким словосполученням. В. Ужченко та Д. Ужченко визнають, що «більшості фразеологізмів властива однозначність, оскільки значення ФО переносне, воно конкретніше й вужче за лексичне» [134, с. 89]. Причину меншої здатності фразеологізмів набувати нових значень лінгвісти вбачають у тому, що фраземи мають більш складну структурну організацію, специфічну природу значення, утвореного внаслідок метафоричного переосмислення багатоконпонентного вільного словосполучення. Цю думку поділяють М. Алефіренко [24, с. 60], Л. Скрипник [130, с. 207] та ін.

За основу визначення багатозначності ФО, опираючись на праці М. Алефіренка, беремо такі критерії:

- усі значення полісемічної фраземи повинні бути об'єднані єдиним смисловим стрижнем;
- зв'язок кожного ФСВ із різними предметами думки;
- несхожість граматичних умов реалізації ФСВ (відмінність у керуванні, відмінність зв'язку з об'єктами-істотами та предметами-неістотами);
- багатозначність фразем не залежить від контексту.

Менш поширеним, ніж багатозначність, є явище омонімії. Це зумовлено, насамперед, нарізнооформленістю ФО. На можливість омонімії у фразеології вказував Ш. Баллі [139, с. 80]. В. Ужченко і Д. Ужченко взагалі звертають увагу на спорадичність омонімії як системного явища [134, с. 88]. Загалом омонімією вважають «звуковий збіг двох або більше різних мовних одиниць» [32, с. 287]. У розгляді фразеологічної омонімії більшість учених звертає увагу на повний збіг у формі та повну розбіжність у змісті. Т. Варлакова, описуючи процес утворення омонімів, вважає, що це є самостійні мовні одиниці, які утворилися внаслідок розділення конструкцій – вільних синтаксичних сполучень, термінологічних сполучень, фразеологізмів – на два чи більше омоніми. Одиниці, що розділилися, мають тотожну

форму, але несумісні значення [59, с. 12]. Отже, одним із критеріїв у визначенні фразеологічної омонімії визначаємо розбіжності в образності стійкого вислову. Проте наголосимо, що в межах нашого дисертаційного дослідження ми вважаємо образність ФВ факультативною ознакою, тому ця умова омонімічності не може бути обов'язковою. Послуговуємося дефініцією Л. Скрипник: «Омонімічними вважають фразеологічні одиниці, які у вихідній формі збігаються за структурою і не мають нічого спільного у значенні» [130, с. 208].

Про наявність синонімічних відношень йдеться у працях Ш. Баллі. Він наголошує, що значення фразеологічних груп є незалежним від їхніх складових, і пропонує для встановлення факту синонімії між фразеологізмами передусім ідентифікувати їхні складники як ізольовані елементи та знайти їм синоніми відповідно до їхнього основного значення, а не до того, яке має те чи інше слово у складі фразеологізму [139, с. 145].

Установлено, що ФО можуть мати синонімічні відношення не тільки із співвідносними за значенням словами, але й з іншими фразеологізмами. Існує багато причин появи фразеологічних синонімів, але за В. Т. Шклярівим, головна полягає в тому, що «людське мислення залежно від конкретної ситуації виділяє то один, то інший бік конкретного явища дії, що призводить до різного вираження самої думки. І якщо в новій сполучі є якийсь додатковий семантичний чи стилістичний відтінок, вона входить у вжиток поряд із уже існуючою і стає її синонімом» [147, с. 117]. Проблемі синонімії ФО присвячено цілу низку праць, які свідчать, що зусилля мовознавців спрямовані як на встановлення критеріїв синонімічності, на чітке визначення фразеологічних синонімів, так і на опрацювання методики дослідження. Але ще й досі немає спільних поглядів на саме визначення фразеологічної синонімії.

Так, український мовознавець Ф. П. Медведєв вважає, що «синонімічне багатство української фразеології складається з численної кількості ФО, що мають спільне або дуже близьке значення, але різну образну структуру» [103, с. 67]. В. П. Жуков фразеологічними синонімами вважає «фразеологізми з тотожним або надто близьким значенням, які співвідносяться з тією ж самою частиною мови, в переважній більшості володіють однаковою або подібною синтаксичною сполучуваністю, але відрізняються один від одного або відтінками значення, або стилістичним забарвленням, або тим і другим одночасно» та виділяє одноструктурні, різноструктурні й подібноструктурні фразеологічні синоніми [79, с. 3–18]. «Фразеологічні синоніми – це фразеологічні одиниці, які виражають спільне значення і мають однакову синтаксичну сполучуваність, – зауважує Л. Г. Авксентьєв, – але відмінні між собою компонентним складом, а також емоційно-семантичними відтінками, закладеної в самій природі ФО» [16, с. 74]. Під синонімічними варіантами, за М. Ф. Алефіренком, йдеться про такі фразеологічні утворення, які, виражаючи одне й те ж саме поняття, характеризуються спорідненістю фразеологічних значень, але розрізняються етимологічними образами й експресивно-емоційними властивостями [47, с. 26]. На думку В. Д. Ужченка, фразеологічні варіанти є крайнім виявом синонімічності, де відмінності між синонімами зведені до мінімальних [141, с. 66]. «Синонімічними фразеологізмами, – вказує Ю. С. Степанов, – називаємо такі, які хоч і близькі за значенням, але в своїй основі мають різні образи (це їх семантична ознака) і не допускають заміни компонентів від фразеологізму до іншого (це їх формальна ознака)» [134, с. 59]. М. П. Коломієць фразеологічними синонімами вважає «складні переплетіння етимологічних, образних, семантичних, емоційних, експресивних і стильових елементів» [125, с. 32].

Аналіз наукової літератури демонструє, що для більшості визначень пріоритетним є те, що фразеологізми, які близькі за своєю семантикою і здатні виконувати однакову синтаксичну роль, але можуть відрізнятися відтінками свого значення або стилістичним забарвленням, потрібно вважати синонімічними.

Варто наголосити, що близькі за значенням фразеологічні одиниці об'єднує в один синонімічний ряд спільний сигніфікативний аспект, наявність у значенні кожного фразеологізму-синоніма архісеми (загальної семи родового значення). Водночас члени синонімічного ряду розрізняються між собою денотативними і конотативними аспектами значення – значенневими чи стилістичними відтінками спільного загального значення, відтінками, які відображають побічні характеристики одного і того ж самого позначуваного об'єкта [125, с. 32].

Отже, синонімічний ряд фразеологізмів є «мікросистемою в синонімічній системі і в загальній системі мови, породженою можливістю різного називання явищ об'єктивної дійсності. Як специфічна підсистема в системі мови, синонімічний ряд не може бути нерухомим, замкнутим, жити за власними законами. Він реагує на закономірності розвитку мови збільшенням чи зменшенням кількості членів, перегрупуванням їх, створенням нових синонімічних рядів тощо» [130, с. 228].

У сучасній фразеології виокремлюються критерії визначення синонімів. Це, насамперед, близькість (тотожність) за значенням (М. Алефіренко [24, с. 64–65], Л. Скрипник [130, с. 212], В. Ужченко, Д. Ужченко [134, с. 104] та ін.). Інші дослідники збіг за значенням вбачають у тому, що фразеологізми позначають один і той же самий предмет об'єктивної дійсності [128, с. 24; 130, с. 212; 138, с. 52] тощо. Наступним критерієм є співвіднесеність ФО із однією й тією ж самою частиною мови [24, с. 64; 82, с. 178;

128, с. 24; 134 с. 104]. Об'єднує фразеологічні синоніми і така властивість, як однакова або схожа сполучуваність [24, с. 64; 82, с. 178; 128, с. 24; 130, с. 212].

Відмінності між фразеологічними синонімами зумовлені тим, що значення ФО розрізняються між собою: 1) компонентним (семним) складом [24, с. 64; 82, с. 178; 111, с. 7; 128, с. 24; 130, с. 212; 134, с. 104; 138, с. 52]; 2) стилістичними відтінками [24, с. 64–65; 82, с. 178; 111, с. 7; 128, с. 24; 134, с. 104; 138, с. 52]. Крім того, деякі мовознавці серед ознак, за якими відрізняються фрази-синоніми, називають образність [24, с. 70; 134, с. 104], внутрішню форму [23, с. 70; 160, с. 212], ступінь інтенсивності дії або виявлення ознаки [24, с. 65], структуру [24, с. 63, 70]. Однією із проблем сучасної фразеології, як зауважує М. Алефіренко, є питання розрізнення фразеологізмів-синонімів і фразеологізмів, що входять до однієї фразеосемантичної групи.

У науковому дослідженні за найнижчий ідентичний ідеографічний розряд обрано варіантно-синонімічний ряд. Фразеологізмами-синонімами ми вважаємо ті ФО, які мають названі вище спільні та відмінні риси.

За основу беремо дефініцію, запропоновану Ю. Прадідом, і до фразеологічних синонімів відносимо ФО, що «позначають той самий предмет, явище тощо навколишнього світу, співвідносяться із однією і тією ж частиною мови, збігаються частково (рідше повністю) за семантичною сполучуваністю, але відрізняються відтінками значення, стилістичною забарвленістю» [128, с. 24].

Звертаємо увагу на антонімічні відношення у фразеології. Антонімія визначається як семантична протиставленість, протилежність. Загалом антоніми є словами, «що мають у своєму значенні якісну ознаку і тому є здатними протиставлятися одне одному як протилежні за значенням» [32, с. 50]. На думку М. Алефіренка, фразеологічні

антоніми у своєму складі повинні мати «компоненти, протиставлені за значенням» [24, с. 75].

Ми дотримуємося поділу фразеологічних антонімів відповідно до їхньої структури на однотипні та неоднотипні [134, с. 114]. Однотипні, або одноструктурні фраземи-антоніми мають майже однаковий склад. Відмінність між ними, яка дає можливість ідентифікувати їх як антоніми, полягає в наявності компонентів-антонімів. З приводу цього питання М. Алефіренко зазначає, що найбільш яскраву фразеологічну антонімію утворюють одиниці, які частково збігаються за складом, але які мають компоненти, протиставлені за значенням [24, с. 75]. Щодо неоднотипних, або різноструктурних, ФО, то, на думку В. Ужченка та Д. Ужченка, протилежність їхньої семантики відповідає антонімічності їхніх лексичних синонімів [134, с. 117].

Для визначення фразеологічних антонімів ми користуємося дефініцією Л. Скрипник: «Фразеологічні антоніми – це мінімум дві фразеологічні одиниці, які асоціюються у свідомості як такі, що при зіставленні виключають одна одну за значенням і характеризують явища і предмети дійсності з різних, але суміжних сторін» [130, с. 231].

Продуктивним способом розширення фразеологічного фонду є таке явище системності фразеології, як варіативність. Варіювання лексичних одиниць, на наш погляд, є одним із конкретних способів виявлення діалектного характеру мови, її динаміки й статичності, воно є важливим джерелом збагачення та оновлення фразеологічного фонду мови. Це питання, хоча і є в колі наукових пошуків багатьох учених, на сьогодні залишається дискусійним через відсутність єдиного підходу до вивчення структурно-семантичних особливостей стійких словосполучень. Процес варіювання, властивий історичному розвитку мови, є результатом зв'язків слова і фразеологічних одиниць. Вивчення варіантів дає можливість керуватися такими ознаками варіантності, як

«спільність семантики, єдність образу, тотожність граматичної структури, експресивно-стилістичне забарвлення та функціональне застосування» [136, с. 67]. Ми цілком поділяємо погляди Т. Федуленкової, яка вважає питання варіантності особливо актуальним, «оскільки із ускладненням архітекτονіки мовної одиниці росте різноманітність видів її варіювання» [136, с. 63]. Варіантність у фразеології є результатом вияву загальних мовних закономірностей, актуальних для всіх рівнів мови.

Треба відмітити, що в сучасному мовознавстві стосовно варіантності компонентів фразеологічних одиниць утвердилася думка, що в їхніх межах взаємодіють дві протилежні тенденції розвитку, а саме імпліцитність (прагнення до скорочення кількості своїх компонентів за допомогою переведення окремих із них у розряд факультативних із подальшим їхнім відкиданням) і експліцитність (прагнення до поширення кількості своїх компонентів за допомогою введення факультативних із подальшим закріпленням їх у складі вислову) [130, с. 120].

Варто наголосити, що варіанти компонентів фразеологічних одиниць будуються на одних і тих же самих образах і зворотах, однаковими засобами, але з частковою формальною або лексичною видозміною, що зумовлено тенденцією мовлення до більшої виразності, експресивності.

Такі властивості фразеологізмів, як стійкість і непроникність, визнає більшість вчених. Однак, як наголошує Л. Скрипник, стабільність фразеологізмів не є абсолютною [130, с. 120]. Схожу думку висловлює й англійська вчена Р. Мун, яка стверджує, що «ідіоми часто не мають фіксованих форм і є формально нестійкими» [150, с. 246]. Одним із виявів нестабільності є варіативність стійких словосполучень. Причинами варіативності фразеологізмів є нарізнооформленість, надслівний характер ФО, цілісність образу, про що зазначають В. Ужченко та Д. Ужченко. Але, як

справедливо наголошують мовознавці, ці ж самі причини, з іншого боку, забезпечують збереження семантики фразеологізмів [134, с. 107]. Якщо інші системні відношення (полісемія, омонімія, синонімія, антонімія) не надто яскраво репрезентовані у фразеологічному корпусі будь-якої мови, то фразеологічні варіанти є дуже поширеними. Зокрема М. Алефіренко зазначає про те, що фразеологічні варіанти характеризуються «відносною тотожністю фразеологічного значення» [19, с. 25; 24, с. 69–70]. На однаковому значенні фразеологічних варіантів наполягають Л. Скрипник (денотативно-сигніфікативна тотожність семантичної структури варіантних фразем) [130, с. 212], В. Ужченко, Д. Ужченко (тотожність загального значення) [134, с. 106].

Зважаючи на вищесказане, можна стверджувати, що варіювання в загальному сенсі є зміною складу або структури за умови збереження семантики фраземи. Я. Баран підкреслював, що фразеологізми «як і знаки-слова, мають двосторонню природу, тобто означальне і означуване» [41, с. 8]. Отже, зміни можуть відбуватися з боку означального, а означувані залишаються відносно тотожними в різних варіантах. Ця думка знаходить своє підтвердження й у Т. Федуленкової, яка визнає у варіантах «наявність формальних змін» [136, с. 64]. Учений указує, що фразеологічні варіанти – це «різновиди ФО, тотожні за якістю та кількістю значень, стилістичними та синтаксичними функціями при частковій відмінності у лексичному складі, у словоформах або в порядку компонентів» [111, с. 7]. Солідарні з цим поглядом і інші вчені, які стверджують, що варіанти «допускають синонімічну заміну компонентів, видозміну їх порядкового розташування та граматичних форм» [134, с. 106], «відрізняються окремими компонентами плану вираження» [24, с. 69–70].

Однак існують і інші погляди щодо варіювання компонентного складу фразеологізмів. Ш. Баллі наполягав,

наприклад, на тому, що «жодне із слів групи не може бути заміщеним іншим словом» [139, с. 75]. На думку швейцарського мовознавця, кожна з частин вільного словосполучення можна замінити іншою, яка належить до тієї ж самої категорії. Цим словосполучення відрізняється від фразеологічної єдності, елементи якої *не припускають жодних замін* (курсив наш – Т. А.) подібного роду [39, с. 106].

Прихильники протилежного напрямку, навпаки, припускають можливість заміни у варіантах усіх компонентів лексичного складу фразеологізмів, з чим нам важко погодитися. Так, Л. Скрипник фразеологічними варіантами вважає «співіснуючі в мовній системі утверджені традицією різновиди фразеологічних одиниць, які мають те саме значення (для образних – внутрішній образ), але різняться між собою одним чи кількома (іноді *усіма*) (курсив наш – Т. А.) компонентами лексичного складу або певними елементами граматичної структури» [130, с. 122]. Їй опонують М. Алефіренко, І. Глуховцева, які вважають, що фразеологічні варіанти «відрізняються *окремими* (курсив наш – Т. А.) компонентами плану вираження» [19, с. 25]; В. Ужченко та Д. Ужченко, які наголошують саме на «*частковій* (курсив наш – Т. А.) відмінності в компонентному складі, у словоформах компонентів або в їх порядку чи кількості» [134, с. 113]; що за варіації *повинна зберегтися хоча б одна повнозначна лексема* (курсив наш – Т. А.) [111, с. 91].

У нашій роботі використовуємо дефініцію В. Ужченка та Д. Ужченка і визначаємо фразеологічні варіанти як «різновиди фразеологічних одиниць, тотожних за значенням і граматичними функціями при частковій відмінності в компонентному складі, у словоформах компонентів або в їх порядку чи кількості» [134, с. 113].

Іншою дискусійною проблемою варіативності фразем є питання типології фразеологічних варіантів. Здебіль-

шого варіанти поділяють на формальні, лексичні, квантитативні та комбіновані. Однак існують і інші погляди. Так, Л. Скрипник вважає, що фразеологізми можуть мати три типи варіантів: лексичні, граматичні, або формальні, а також лексико-граматичні, або змішані. Змішані варіанти дослідниця визначає як такі, «що різняться між собою одночасно і лексичним складом, і окремими елементами структури» [130, с. 141]. Серед названих типів вона не виділяє квантитативних, а граматичні та фонетичні варіанти, на думку вченої, є формальними. Аналогічно тлумачать їх В. Ужченко та Д. Ужченко.

Як можемо помітити, мовознавці деталізують формальний тип, називаючи конкретно варіанти, що можуть бути пов'язаними зі змінами на граматичному рівні (морфологічні, словотвірні та синтаксичні), а також фонетичні. В. Ужченко та Д. Ужченко звертають увагу на той факт, що видові варіанти іноді виокремлюються з морфологічного типу. М. Алефіренко, зі свого боку, виокремлює шість типів варіантів фразеологічних одиниць: лексичні; морфологічні; словотворчі; квантитативні; видові; мішаного типу [24, с. 74]. Оскільки вид є граматичною категорією, то ми не вважаємо за необхідне нарізно виокремлювати видові варіанти із морфологічного типу.

Крім формального, В. Ужченко та Д. Ужченко виділяють ще тип лексичного, або фразеологічного, варіювання та змішаного. Лексичне варіювання «полягає в синонімічній заміні одного компонента іншим. Вони не завжди змінюють образ, що є в основі денотативного значення. Ця заміна відбувається в межах лексем одного синонімічного ряду» [134, с. 106].

І. Федосов виокремлює п'ять типів варіантів: «варіанти фонетичні, словотворчі, лексичні, морфологічні, синтаксичні» [134, с. 119–124], водночас не об'єднуючи фонети-

чні, словотворчі, морфологічні та синтаксичні у формальні. Не бачить у фразеологічному корпусі вчений також і комбінованих та кількісних варіантів.

Мовознавці розрізняють варіювання фразеологізмів у плані змісту (полісемія) і в плані вираження – формально-структурні варіанти [134, с. 106]. Велика кількість науковців, звертаючи увагу на зміни у структурі ФО, аналізують такі варіанти, як лексичні, морфологічні, синтаксичні, позиційні тощо. Але потрібно зауважити, що ядро фразеологічного варіювання – лексичне, тому під фразеологічними варіантами йдеться про насамперед лексичні (такі словесні видозміни, які відбуваються в межах однієї структурної моделі та не вносять будь-яких змін у смисловий зміст ФО), які і є предметом нашої уваги. Варіанти фразеологічних одиниць не протиставлені одне одному, а, швидше за все, паралельні або узгоджені між собою.

Існують дискусійні моменти щодо лексичного типу варіювання. Наприклад, М. Копилова та З. Попова не визнають лексичних варіантів [100]. Такий підхід для нас є неприйнятним, оскільки навіть часткова відмінність у лексичному складі фразеологізму, на наш погляд, породжує інший варіант.

Також неоднозначним є погляд на квантитативні варіанти. Загальноприйнята позиція виражається, зокрема, так: «Кількісна лексична варіативність (конструктивна) полягає в тому, що в традиційному стійкому сполученні слів відбувається редукція чи нарощення образу» [67, с. 104]. Однак Л. Скрипник редукцію або нарощення фразеологізму відносить до синтаксичних варіацій [130, с. 139–140]. У дисертаційному дослідженні до синтаксичних варіантів ми відносимо пунктуаційні варіанти та позиційні, тобто перестановку компонентів без зміни значення, стилістичної спрямованості або граматичної структури.

Отже, вважаємо за доцільне розмежовувати фразеологізми з компонентом НК за такими варіативними типами: фонетичні, орфографічні, граматичні (морфологічні, словотвірні, синтаксичні), лексичні, квантитативні, комбіновані (лексико-граматичні, лексико-квантитативні та ін.). Варіанти кожного із названих типів виокремлюються з урахуванням як універсальних, так і специфічних рис кожної з досліджуваних мов.

Висновки до розділу 1

Огляд основних тенденцій у вивченні головних питань фразеології дозволяє зазначити про відсутність уніфікованої термінології що, зі свого боку, викликає певні труднощі в дослідженні фразеологізмів. Головною причиною цього, на наш погляд, є відсутність єдиного, чіткого алгоритму для вироблення класифікаційної схеми, яка б повно та всебічно характеризувала світобачення людини, що виражається фразеологічними засобами мови.

Критеріями визначення фразеологічної одиниці є такі: нарізнооформленість, відтворюваність, стійкість, цілісність і неподільність. Певній групі фразеологізмів притаманна ідіоматичність.

Фразеологізм розглядаємо в роботі як нарізно оформлену мовну одиницю, що є стійким, повністю або частково семантично переосмисленим і переважно експресивним складним знаком. Таке визначення засвідчує, що фразеологізм виникає внаслідок семантичного перетворення словесного комплексу, результатом якого є формування фразеологічного значення, повністю або частково абстрагованого від вихідних лексичних значень слів, що утворюють ФО. Водночас нарізнооформленість фразеологічної одиниці свідчить про збереження її компонентами лексемного характеру. Ця дефініція стосується всіх структурно-семантичних

розрядів ФО – фразеологічних зрощень, фразеологічних єдностей, фразеологічних сполучень і фразеологічних виразів, до яких зараховуємо і паремії (прислів'я, приказки, крилаті вислови, ходові цитати, побажання, проклинання тощо), які належать до периферії фразеологічного фонду. Усі вони мають спільні особливості семантичної структури, зумовлені закономірними зв'язками між планом вираження і планом змісту. Аналіз наукових досліджень дозволяє назвати системні явища у фразеології, а саме: багатозначність, омонімія, синонімія, антонімія та варіантність стійких словосполучень. Варіантність найбільш характерна для стійких словосполучень і речень.

РОЗДІЛ 2
СЕМАНТИКО-ІДЕОГРАФІЧНА ПАРАДИГМА
ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ ІЗ КОМПОНЕНТОМ
«НАЗВА КВІТКИ»

2.1. Специфіка флористичної фразеології англійської, французької та української мов

Методом суцільної вибірки ми виокремили 1363 фразеологізми із компонентом НК [8, додаток А]. Виявлено орієнтовний паритет у кількості НК у досліджуваних фраземах. З невеликою перевагою за цим показником домінує французький фразеологічний корпус: ми зафіксували сталі словосполучення із 39 НК: *ajonc* Genista, *angélique* Angelica, *aubépine* Crataegus, *bégonia* Begonia, *belis* Bellis, *bouton d'or* Ranunculus, *bruyère* Calluna, *camélia* Camellia, *camomille* Matricaria, *chardon* Cirsium, *coquelicot* Papaver, *fleur* Flos, *fleurette* Flos, *fleuron* Flos, *genêt* Genista, *giroflée* Matthiola, *jasmin* Jasminum, *jaunet* Nuphar, *joubarbe* Sempervivum, *laurier* Laurus, *lavande* Lavandula, *lilas* Syringa, *lis* Lilium, *lys* Lilium, *marguerite* Bellis, *mauve* Malva, *orchidée* Orchis, *pâquerette* Bellis, *pissenlit* Taraxacum, *pivoine* Paeonia, *renoncule* Ranunculus, *rose* Rosa, *rue* Ruta, *sauge* Salvia, *scabieuse* Scabiosa, *souci* Calendula, *trèfle* Trifolium, *tulipe* Tulipa, *violette* Viola [8, додаток Б.1].

У складі англійських фразеологізмів ми виявили 38 НК: *blaver* Campanula, *bloom* Flos, *blossom* Flos, *bluebell* Campanula, *broom* Cytisus, *chamomile* Matricaria, *crocus* Crocus, *crowfoot* Ranunculus, *daffodil* Narcissus, *dahlia* Dahlia, *daisy* Bellis, *dandelion* Taraxacum, *flower* Flos, *furze* Genista, *fuz* Genista, *gillyflower* Matthiola, *gorse* Genista, *harebell* Campanula, *heather* Calluna, *lavender* Lavandula, *lilac* Syringa, *lilie* Lilium, *lily* Lilium, *lotus* Nelumbo, *lychnis* Lychnis, *Michaelmas daisie* Aster, *passion-flower* Passiflora, *pink* Dianthus, *poppy* Papaver, *primrose* Primula, *ragged* Coronaria,

rose Rosa, *tulip* Tulipa, *violet* Viola, *virgin's bower* Clematis, *wallflower* Cheiranthus, *water-lily* Nymphaea, *whins* Genista [8, додаток Б.2].

Дещо меншим є інвентар НК в українських стійких словосполученнях – 31 флоролексема: *барвінок* Vinca, *бузок* Syringa, *васильок* Centaurea, *волошка* Centaurea, *квіт* Flos, *квітка* Flos, *квіточка* Flos, *крин* Lilium, *лілія* Lilium, *мак* Papaver, *маківка* Papaver, *маковина* Papaver, *маковка* Papaver, *маруна* Pyrethrum, *панська рожа* Rosa, *півники* Iris, *півонія* Paeonia, *рожа* Malva, *рожа* Rosa, *роза* Rosa, *ромашка* Matricaria, *ружа* Rosa, *рута* Ruta, *сон* Pulsatilla, *троянда* Rosa, *фіалка* Viola, *хвіялка* Viola, *цвіт* Flos, *цвіток* Flos, *цвіточок* Flos, *чорнобривці* Tagetes [8, додаток Б.3].

У кожній із мов, що ми досліджували, спостерігаються певні тенденції у виборі НК як компонента фразеологізмів. Так, в англійській та українській мовах виявлено синонімічний ряд до Flos, пор.: англ. *flower*, *bloom*, *blossom*; укр. *квітка*, *цвіт*. У французькій та українській мовах можна спостерігати вживання похідних або демінутивних назв: фр. *fleur*, *fleurette*, *fleuron*; укр. *квіт*, *квітка*, *квіточка*; *цвіт*, *цвіток*, *цвіточок*.

Крім того, в усіх досліджуваних мовах спостерігаємо функціонування у складі фразеологізмів різних НК одних і тих самих рослин, як-от: англ. *blaver* – *bluebell* – *harebell* Campanula; *furze* – *fuz* – *gorse* – *whins* Genista; *lilie* – *lily* Lilium; фр. *belis* – *marguerite* – *pâquerette* Bellis; *ajonc* – *genêt* Genista; *bouton d'or* – *renoncule* Ranunculus; *lis* – *lys* Lilium; укр. *крин* – *лілія* Lilium; *васильок* – *волошка* Centaurea; *панська рожа* – *рожа* – *роза* – *ружа* – *троянда* Rosa; *фіалка* – *хвіялка* Viola. Як бачимо з наведених прикладів, ця тенденція також є рівномірною в досліджуваних мовах. Диференційність вживання різних назв однієї квітки можна пояснити наявністю у структурі фразем як загальноживаних, так і діалектних, застарілих або синонімі-

чних номінацій. Крім того, для української мови властиві деривати НК *Papaver*: *мак – маківка – маковина – маковка*.

Якщо систематизувати всі НК за їхніми номенклатурними назвами, то можна констатувати, що для трьох мов універсальними компонентами є *Lilium*, *Matricaria*, *Papaver*, *Rosa*, *Syringa*, *Viola* та гіперонім *Flos* (рис. 2.1).

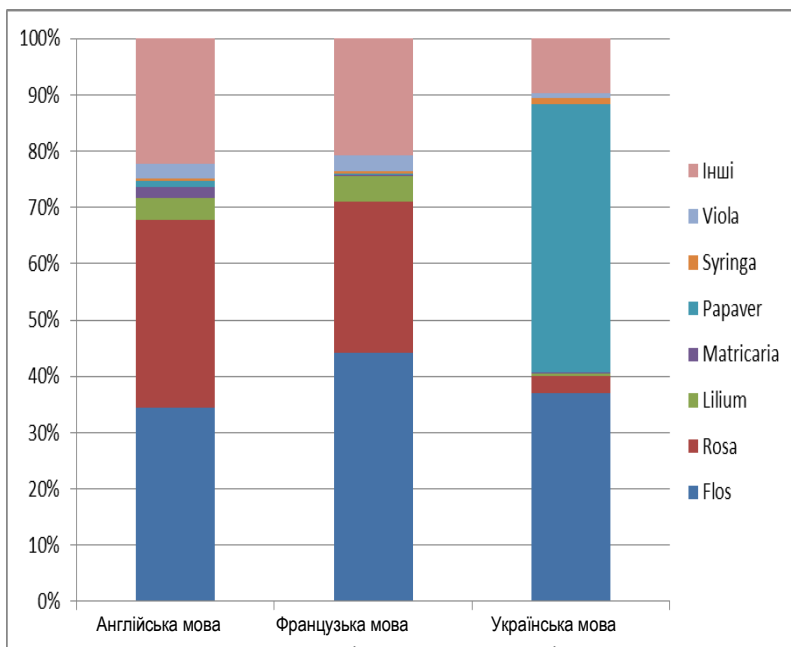

Рисунок 2.1 – Універсальні назви квіток у структурі англійських, французьких та українських фразеологізмів

Спостерігаємо часткові збіги у фразеологічних корпусах двох мов [8, додаток Б.4]. Так, для англійської та французької мов спільним є вибір назв таких квіток: *Bellis*, *Calluna*, *Genista*, *Lavandula*, *Ranunculus*, *Taraxacum*, *Tulipa*. Маємо такі спільні компоненти у французькій та українсь-

кій мовах: *Malva*, *Paeonia*, *Ruta*. Зауважимо, ми не виявили збігу НК в англійській та українській мовах.

Аналіз досліджуваних фразеологізмів засвідчив, що в англійській мові переважають ФВ із гіперонімом *Flos* і НК *Rosa*: їхня частка становить відповідно 34,5 % та 33,3 % від усіх досліджених. Аналогічна тенденція є характерною і для французької мови: *Flos* (44,1 %) та *Rosa* (26,9 %). Тоді у фразеокорпусі української мови можна простежити тенденцію до домінування фразеологізмів із назвою конкретної квітки – це НК *Paraver*. Майже половина стійких словосполучень (47,7 %) має у своєму складі назву цієї рослини. Як і в англійській, і французькій мовах, значне місце посідають фрази з гіперонімом *Flos* (37,0 %). Отже, спільною є тенденція до значної кількості фразеологізмів із назвою гіпероніма, причому в англійській і французькій мовах ФВ із цим компонентом домінують.

Аналіз відмінних рис у виборі НК як складника фразеологізмів свідчить, що найяскравіше етноспецифіка виявляється в англійському фразеокорпусі: 40,5 % флоролексем від загальної кількості зафіксованих притаманні лише цій мові; у французькій мові – 38,5 %, в українській мові специфічність у виборі НК є менш вираженою – 20,0 %.

2.2. Структура та склад ідеографічного поля «Людина»

Для побудови ІІІ «Людина» необхідно визначитися із детермінацією відповідного поняття. В англійській мові воно може репрезентуватися відразу двома лексемами *man* та *human*. Перша з них визначається як «член будь-якої з проживаючих рас людини розумної, характеризується двоногою поставою, високою розвиненістю мозку і членороздільною мовою, абстрактним мисленням, і уявою» [157]. *Human* тлумачиться як двоногий примат ссавців (людина розумна): людина; широко: гомінід.

У французьких джерелах поняття «людина» *homme* визначають так: «Розумна тварина, яка займає перше місце серед організованих створінь і яка вважається серед них найбільш розвиненою завдяки глибині свого інтелекту, здатності знати історію, тобто здатності розвивати, розширювати свою природу завдяки спілкуванню із прашурами та збільшувати свої інтелектуальні та духовні надбання» [158, т. 2, с. 2034].

За українськими джерелами, людина – це «суспільна істота, яка виникла на Землі внаслідок історичного розвитку організмів і являє собою найвищий ступінь їх розвитку. У процесі тривалого історичного розвитку, під впливом праці і умов суспільного життя значно змінився зовнішній вигляд Л. <людини>: удосконалилась рука, зник волосяний покрив тіла (під впливом носіння одягу і життя в теплих приміщеннях), збільшився об'єм головного мозку тощо» [156, т. 8, с. 308], або ж це «суспільна істота, що являє собою найвищий ступінь розвитку живих організмів, має свідомість, володіє членороздільною мовою, виробляє і використовує знаряддя праці» [155, т. 4, с. 566].

У контексті нашого дослідження, узагальнюючи наведені дефініції, можемо зауважити, що людина – це двостатева біологічна, соціальна істота із двоногою поставою, розвиненими руками, членороздільною мовою, високорозвиненою психікою та інтелектом. Отже, це дає підстави стверджувати, що ІІ «Людина» складається із двох ІІІ «Людина – біологічна істота» та «Людина – особистість».

2.2.1. Ідеографічна група «Людина – біологічна істота» у фразеологічних корпусах різносистемних мов

Людину як біологічну істоту можна описати через зовнішній вигляд, функції її організму у відповідні періоди життя. Це дає нам підстави визначити в ІІІ «Людина – біологічна істота» такі ТП: «Зовнішній вигляд людини»,

«Стан життєдіяльності організму» та «Тривалість життя». Узагальнено структуру відповідних тематичних груп наведено в [8, додатки В.1–В.3].

Розкриємо сутність ідеографічного опису фразеологізмів із компонентом НК означеної ІГ на прикладі тематичного поля «**Зовнішній вигляд**», що об'єднує фразеологізми, які передають «сукупність зовнішніх ознак, особливостей кого-небудь, що створюють відповідне враження» [155, т. 1, с. 373]. За ухваленою нами методикою будуємо ІГ за принципом «знизу угору», тобто починаючи із ВСР.

В **англійському** ТП «Зовнішній вигляд» виокремлюємо такі ВСР: ВСР «привабливий»: *as pleasant as flowers in May* (букв. *такий приємний як квіти у травні*); *as sweet as a (new-blown) rose* (букв. *такий милий як троянда (яка щойно розквітла)*); *as sweet as a violet (damask roses; the bean's first blossom; lilies in May)* (букв. *такий милий як фіалка (дамаські троянди; перший цвіт квасолі; лілії у травні)*); ВСР «гарний»: *as fair and fresh as any flower* (букв. *такий гарний і свіжий як будь-яка квітка*); *as fair as flowers in June* (букв. *такий гарний як квіти у червні*); *fair as a lily (a rose)* (букв. *гарний, як лілія (троянда)*); ВСР «найгарніший»: *fairest flower in his crown (garden)* (букв. *найгарніша квітка в його вінку (саду)*); ВСР «гарна жінка»: *(a) rose between two thorns* (букв. *троянда між двома колючками*); ВСР «на красу не впливає оточення»: *as fair and fresh as a rose on thorn* (букв. *такий гарний і свіжий, як троянда на колючому куці*); *the lotus flower blooms in the mud* (букв. *квіти лотоса квітнуть у грязюці*); *the most beautiful flowers flourish in the shade* (букв. *найкрасивіші квіти квітнуть у тіні*). Усі ці ВСР утворюють СГ «Позитивна оцінка зовнішності». Значно меншою за кількістю є СГ «Негативна оцінка зовнішності». Вона містить ВСР «краса минає швидко»: *beauty fades like a flower* (букв. *краса марніє як квітка*); *beauty is (beauty's) a blossom* (букв. *краса – це*

цвети); *beauty is but a blossom* (букв. краса ніщо інше, як цвіт); *rose the fairest at last is withered* (букв. найпрекрасніша троянда врешті блідне); *the fairest rose is at last withered* тс.; *the fairest flowers soonest fade* (букв. найвродливіші квіти швидко в'януть). До цієї ж самої групи відносимо і фразему із значенням «зовнішність оманлива»: *handsome flower is not the sweetest* (букв. гарна квітка не найсолодша).

У французькій мові, порівняно з англійською, кількість фразем на позначення позитивної оцінки зовнішності людини є значно меншою. У цій групі ВСР та ФВ розрізняються за гендерними ознаками. Пор.: ВСР «гарний чоловік»: *beau comme un paf (une bite) en fleur* (букв. Гарний, як вибух (член) у цвіту). Інші фраземи є спорадичними і не утворюють рядів: *belle comme une fleur* (букв. гарна як квітка) «гарна жінка (дівчина)»; *être belle comme une fleur* (букв. бути гарною як квітка) «бути гарною»; *à la fleur de femme fleur de vin* (букв. цвіту жінки цвіт вина) «кращій жінці – краще вино», тобто «нагорода за красу». Отже, отримуємо СГ «Позитивна оцінка зовнішності».

Щодо СГ на позначення негативної оцінки зовнішності людини, то спостерігаємо тенденції, аналогічні англійській мові. Виокремлюємо ВСР «краса минає швидко»: *belle fille fleur de mai en un jour perd sa beauté* (букв. гарна дівчина – травнева квітка за один день втрачає свою красу); *de belle femme et de fleur de mai en un jour la beauté s'en va (s'en va la beauté)* (букв. від гарної жінки та від травневої квітки за один день краса йде (йде краса)); *il n'est (point de) si belle rose qui ne devienne gratte-cul* (букв. немає такої гарної троянди, яка б не стала шипшиною); *il n'y a (point de) si belle rose qui ne devienne grattecul* тс.; *toute rose devient gratte-cul* (букв. кожна троянда стає шипшиною); *le bouton devient (la) rose et la rose le gratte cul (gratte-cul)* (букв. пуп'янок стає трояндою, а троянда шипшиною); *il n'y a*

pas de belle rose, qui ne porte gratte-cul (букв. немає такої гарної троянди, яка не народжує шипшину); *il n'y a pas une rose sans un églantier* (букв. немає троянди без шипшини); *il y a pas de roses sans un eglantier* (букв. немає троянд без шипшини); *la belle est comme la fleur, naît, fleurit, meurt et ne revient plus* (букв. красуня як квітка, народжується, квітне, помирає і більше не повертається); *la plus belle rose finit par être gratte-cul* (букв. найгарніша троянда закінчує тим, що стає шипшиною); *les fleurs du printemps ne gardent pas toujours leur beauté* (букв. квіти весни не зберігають назавжди своєї краси); *quand les roses seront flétries, les pétales tomberont* (букв. коли троянди зів'януть, то пелюстки опадуть). До цієї групи відносимо і фразему «зовнішність оманлива»: *beauté sans sagesse est comme fleur dans la boue* (букв. краса без мудрості – це як квітка у багні).

В українській мові, як і в англійській, наявний ВСР «привабливий»: *і бджола летить на червону квітку; і бджола на красний цвіт летить; на красний цвіток і бджілка летить; на хорошу квітку і бджола (бджілка) летить*. Крім того, ми зафіксували фразему із значенням «приваблива»: *хороша, як квітка*.

Також виокремлюються, як і у французькій мові, ВСР із ознаками маскулінності та фемінінності: ВСР «гарний чоловік»: *в'ється, як барвінок; гарний, як мак городній; стоїть гарний, як соняшник у цвіту*; ВСР «гарна жінка (дівчина)»: *в хаті, як у віночку, і сама сидить, як квіточка; у хаті в її (неї), як у віночку (:), хліб випечений, як сонце, сама сидить, як квіточка; гарна дівка, як маківка; гарна, наче рожка; гарна, як квітка в полі (гайова; гайвіка; навесні; у лузі; у полі; гарна, як мак городній; дівки в хороводі, (–) наче маків цвіт на городі; дівчина росте, як квітка в саду; дівчина-рута; дівчина, як квітка (як маківка; як рожка); мала женихів, як маку; мов маків цвіт; мов (ніби; як) (та) квітка (квіточка); повна, як маківка; як мак*

процвітає (розцвітає; цвіте); як мак у полі; як маків цвіт (маківка; панська рожка; рожка).

Сюди ж відносимо й ВСР «на красу не впливає оточення»: *буває – і на полі рожка виростає; буває, що і (ї) на полі рожка виростає; і межі жаливою (кропивою) рожка (росте) (гожа); рожка і в терні (терну; терню) гожа; рожка і межі кропивою зостанеться (зістане) рожкою; рожка і межі кропивою рожкою зістане; троянда і між кропивою троянда; часом і між кропивою ліля росте.*

Отже, до СГ «Позитивна оцінка зовнішності» входять такі ВСР: «привабливий», «приваблива», «гарний чоловік», «гарна жінка (дівчина)», «на красу не впливає оточення».

Як і в англійській і французькій мовах, фразеологізми на позначення негативної оцінки зовнішності людини можна розділити на ВСР «краса минає швидко»: *в'яне, як цвіт на сонці; дівка квітка, поки не змарніла; рожка червона, да і тая (та й та; тая) блідне; ружка червона, а й та блідне; цвіт доки цвіте, доти й очі милує* та окрему фразу *аби цвіт, а маку й ніт* «зовнішність оманлива». Однак тільки в українській мові виявлено фразу із значенням «негарний»: *та рожка, та не та кожа*. Отже, СГ «Негативна оцінка зовнішності» в українській мові є дещо ширшою. СП «Оцінка зовнішності» має аналогічну структуру в усіх трьох мовах.

Колір шкіри обличчя і тіла європейця, як відомо, є світлим із рожевими щоками. Це знайшло своє відображення у ФВ, що ми зафіксували. В англійській мові ВСР на позначення забарвлення шкіри виокремлюємо ВСР «білий»: *(as) white as a lily* (букв. *такий*) *білий, як лілія*). Крім того, ми зафіксували спорадичні фрази із значенням «блідий»: *as pale as a primrose* (букв. *такий блідий як першоквіт*) та із значенням «рум'яний»: *milk and roses* (букв. *молоко і троянди*).

Людина як жива істота має властивість червоніти від емоцій, фізичного навантаження, хвороби тощо. Кількісно переважають фразеологізми на позначення саме червоного кольору обличчя. Виокремлюються такі таксони: ВСР «червоний»: *(as) red as a poppy* (букв. *(такий) червоний як мак*); *(as) red as a rose (in May)* (букв. *(такий) червоний як троянда (у травні)*); ВСР «червоніти»: *blush like a rose* (букв. *зашарітися, мов троянда*); *turn red as a poppy* (букв. *почервоніти як мак*) та фразема «бути червоним»: *have roses in one's cheeks* (букв. *мати троянди на чийхось щоках*). Крім ФВ на позначення кольору шкіри обличчя в англійській мові ми ще виявили фразему із значенням «рожеві губи»: *rose-bud lips* (букв. *губи – пуп'янок троянди*). Описані ВСР та спорадичні фраземи є складниками СГ «Колір шкіри обличчя та його рис». Ми виявили спорадичні випадки на позначення кольору волосся: ВСР «сивина»: *gray hairs are death's blossom (blossoms)* (букв. *сиве волосся є цвітом (квітками) смерті*). Цей ряд є єдиним, тому не може утворювати СГ і входить відразу до СП «Колір». Отже, два СП «Оцінка зовнішності» та «Колір» утворюють в англійській мові ТГ «Голова». Ця група, зі свого боку, входить до складу ТП «Зовнішній вигляд людини».

Французькі ФВ, що позначають колір шкіри обличчя, об'єднані у ВСР «червоний»: *rouge comme un coquelicot (une pivoine)* (букв. *червоний як мак (як півонія)*); *un teint de rose* (букв. *колір обличчя троянди*); ВСР «бути червоним»: *être rouge comme un coquelicot (une pivoine)* (букв. *бути червоним як мак (як півонія)*); ВСР «червоніти»: *devenir rouge comme une pivoine* (букв. *стати червоним як півонія*); *faire sa pivoine* (букв. *робити свою півонію*); ВСР «рум'яний»: *(la) fleur du teint* (букв. *квітка кольору обличчя*); *grande et grosse me fasse dieu, blanche et rose je me ferai* (букв. *високою та великою мене робить Бог, я себе зроблю білою та трояндою (рум'яною)*); *(un) teint de*

lis et de rose(-s) (букв. колір обличчя лілії і троянди (тро-янд)); *un teint de rose et de lis* (букв. колір обличчя троянди та лілії); ВСР «білий»: *blanc comme un lis* (букв. білий як лілія); *teint de jasmin* (букв. колір обличчя жасмину); (*un*) *teint de lis* (букв. колір обличчя лілії).

Специфічним для французької мови є наявність у її фразеокорпусі стійких словосполучень на позначення жовтого кольору обличчя: ВСР «жовтий»: *jaune comme (un) souci* (букв. жовтий як календула); ВСР «бути жовтим»: *être jaune comme (un) souci* (букв. бути жовтим як календула).

Побудовані ВСР є складниками СГ «Колір шкіри обличчя та його рис».

Крім названих, ми виявили ще спорадичні випадки на позначення кольору волосся: ВСР «бути сивим»: *avoir des marguerites dans les cressons* (букв. мати маргаритки у волоссі); *avoir la barbe de fleur de pêchier* (букв. мати бороду із квітки персика); *barbe grise, fleur de cimetièrre* (букв. сива борода – квітка кладовища).

СП «Колір» у французькій мові має таку ж саму структуру, як і в англійській. На відміну від англійської та української мов, у французькій мові ми виявили ще ВСР «вирячкувати очі»: *à (la) fleur de tête* (букв. на квітці <на поверхні> голови) «<очі> на рівні лоба та вилиць»; (*des; les*) *yeux à fleur de tête* (букв. очі на квітці <на поверхні> голови); та фразема «кругле підборіддя»: *menton rond, fleur de jeunesse* (букв. кругле підборіддя, квітка молодості). Описані вище ВСР та фразема є складниками СП «Обличчя».

Отже, у французькій мові ми отримуємо три СП: «Обличчя», «Оцінка зовнішності» та «Колір», які входять до ТГ «Голова».

Фразема *le violet pur règne sur la tête* (букв. справжня фіалка царює на голові) «шия дуже високо над тулубом» не утворює ні СГ, ні СП, тому відразу відносимо її до ТГ «Тіло». Відсутні й проміжні таксони (СГ та СП) між

ВСР «елегантний чоловік» і ТГ «Манера одягатися»: (*c'est (la) fleur des pois* (букв. *(це) квітка горошків*).

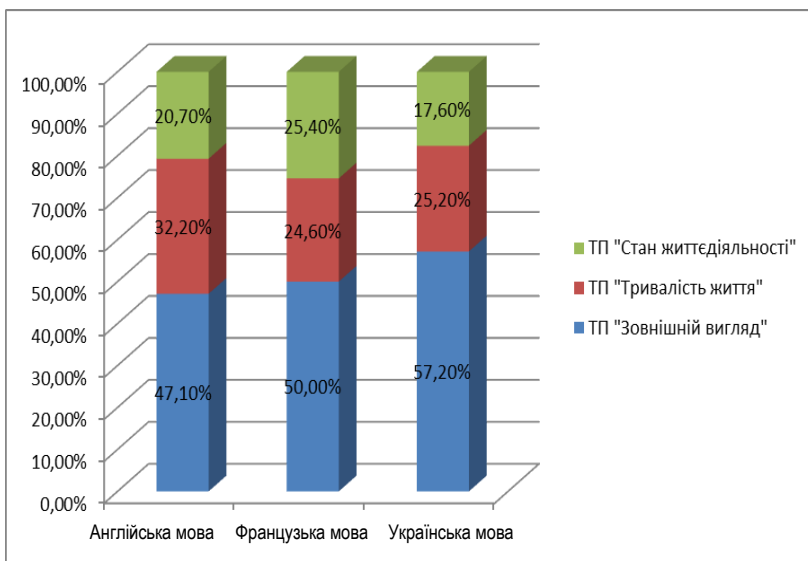
В українській мові виявлено фраземи лише на позначення червоного кольору обличчя та рум'янцю. Простежується відмінність за родо-статевими ознаками: ВСР «червоний»: *червоний* (,) *як мак*; ВСР «червона» *червона мов рожа*; *червона, як півонія (як рожа)*; ВСР «червоніти»: *зацвісти маком*; *почервоніє (почервонів), як мак*; *почервоніла, мов півонія*; *червоніє, як маків цвіт*; *червоніти (шаріти) мов (наче; як) мак, шаріти мов мак; шаріти наче мак; шаріти як мак*. Крім цього, зафіксовано ще й фразу із значенням «рум'яний»: *а в рум'яниці така сила, що всі квіти погасила*. Вона та ВСР є складниками СГ «Колір шкіри обличчя та його рис».

На відміну від англійської та французької, в українській мові не зафіксовано фразеологізмів на позначення кольору волосся, натомість виявлено фразу із значенням «сині очі»: *очі сині, як волошки в житі*, яка входить безпосередньо до СП «Колір», що в українській мові складається із двох СГ: «Колір обличчя та його рис» і «Колір очей».

ТП «Зовнішній вигляд» у французькій мові є значно ширшим, ніж в англійській та українській, оскільки має у своїй структурі трьох ТГ: «Голова», «Тіло», «Манера одягатися».

Аналогічно вибудовували ТП «Стан життєдіяльності організму» та «Тривалість життя». Їхнє фразеологічне наповнення ілюструють додатки [8, додатки В.2.1–В.3.1].

Результати дослідження ІГ «Людина – біологічна істота» засвідчують тенденцію до універсальності її структури, оскільки у всіх мовах, що ми досліджували, ця група містить три однакові ТП: «Зовнішній вигляд», «Тривалість життя», «Стан життєдіяльності організму». У діаграмі на рисунку 2.2 наведено кількісні показники кожного з цих полів у структурі ІГ.

Рисунки 2.2 – Ідеографічна група
«Людина – біологічна істота»

Можемо помітити, що переважають фразеологізми ТП «Зовнішній вигляд». Частка цього поля становить в англійській мові 47,1 %, у французькій – 50,0 %, в українській – 57,2 %. Універсальність простежується і в межах ТП «Тривалість життя», «Стан життєдіяльності організму».

Специфіка кожної з мов яскраво простежується на рівні структури окремих таксонів. Дані, що ми отримали щодо структури ТП «Зовнішній вигляд людини», свідчать, що воно є найширшим у французькій мові, оскільки складається із трьох ТГ, а саме: «Голова», «Тіло», «Манера одягатися». Щодо англійських та українських фразеологізмів із НК, то в це поле входить лише одна ТГ «Голова».

На рівні ТГ також спостерігаємо збіг в англійській та українській мовах, оскільки ця група складається із двох СП: «Оцінка зовнішності» та «Колір». У французькій мові

до цієї групи входить ще СП «Обличчя». Універсальним є те, що СП «Оцінка зовнішності» у всіх трьох мовах складається із двох СГ «Позитивна оцінка» та «Негативна оцінка». Спільними для всіх мов є СГ «Колір шкіри обличчя та його рис». В англійській і французькій мовах зафіксовано ФВ на позначення сивини, які не утворюють СГ, а відразу входять до СП «Колір». До цього СП в українській мові входить фразеологізм на позначення синього кольору очей.

Універсальною для всіх трьох мов є наявність ВСР або спорадичних ФВ із такими значеннями: «гарна жінка», «краса минає», «зовнішність оманлива», «червоний колір шкіри обличчя», «рум'яний». Часткові збіги ми виявили у двох із досліджуваних мов, зокрема в англійській і французькій мовах зафіксовані фразеологізми та ВСР із значеннями: «на красу не впливає оточення», «білий колір шкіри обличчя», «сивина»; в англійській та українській – «привабливий», у французькій та українській – «гарний чоловік».

Специфічними для англійської мови є ВСР та фрази із значеннями «гарний», «найгарніший», «блідий», «рожеві губи». Для французької є притаманними на цьому рівні ВСР та ФВ із такими значеннями: «нагорода за красу», «жовтий колір шкіри обличчя», «вирячкуваті очі», «кругле підборіддя», «елегантний чоловік». Останні три зумовили наявність у структурі ТП «Зовнішність людини» СП «Обличчя» і ТГ «Тіло» та «Манера одягатися».

ТП «Тривалість життя» у трьох мовах складається із двох ТГ: «Період розвитку людини» та «Процес розвитку людини». Крім того, між останнім із названих ТГ та ВСР або фразами відсутні проміжні таксони.

Для цих мов універсальними є ВСР та ФВ із значеннями «молодий», «бути молодим», «юність, молодість», «у молодості». На цьому ж самому рівні часткові збіги виявлені у французькій та українській мовах. Це ВСР та фразе-

ологізми із значеннями: «молода», «постаріти» (як про чоловіка, так і про жінку). Специфічними для кожної із мов є наявність ВСР та ФВ із семантикою «насолоджуватися молодістю», «літня людина», «молодіти» в англійському фразеологічному корпусі; «діти» – у французькому; «старий», «прожити коротке життя» – в українському. Наявність в англійській та українській мовах фразеологізмів «літня людина» та «старий» відповідно визначила однакові СГ: «Молодий вік» і спорадичні ФВ на позначення похилого віку.

ТГ «Процес розвитку людини» за своєю структурою є найширшою в українській мові, оскільки складається із трьох таксонів: «постаріти» (про чоловіка), «постаріти» (про дівчину), «прожити коротке життя». Найменшою є відповідна ТГ в англійській мові – містить лише таксон «молодіти».

У ТП «Стан життєдіяльності організму» спільними є ТГ: «Смерть», «Порушення життєдіяльності організму» та «Нормальний стан». Саме з цих трьох груп складається англійське ТП. У французькій та українській мовах ці поля складаються з чотирьох ТГ завдяки ТГ «Функція репродукції» у французькій і ТГ «Сон» в українській мові. Спільною рисою для трьох мов є СП «Захворювання». У всіх мовах виявлено фразеологізми із НК на позначення психічних хвороб, однак лише у французькій вони утворюють відповідну СГ. Частковий збіг виявлено в англійській та у французькій мовах, де зафіксовано СП «Нервові розлади» та в англійській і українській – окремі фразеологізми на позначення фізичних хвороб. У трьох мовах наявна ВСР «померти». Частковими є збіги в англійській і французькій мовах: «бути мертвим і похованим», «втратити свідомість»; англійській та українській – «бути здоровим».

Універсальними для всіх компонентами фразеологізмів ТП «Зовнішній вигляд людини» є назви квіток: *Flos*, *Lilium*, *Paraver*, *Rosa*. В англійській і французькій спільним компонентом є НК *Viola*, у французькій та українській – *Raeonia*. Інші НК є специфічними для кожної окремої з мов: в англійській – *Lotus*, *Primula*; у французькій – *Bellis*, *Calendula*, *Jasminum*; в українській – *Centaurea*, *Malva*, *Vinca*.

У структурі стійких словосполучень ТП «Стан життєдіяльності організму» спільним для всіх мов є вибір лише одного компонента – *Flos*. Для англійських і французьких фразем універсальними є НК: *Bellis*, *Rosa*, *Viola*. У французькій та українській мовах спільною є НК *Malva*. Притаманні лише англійській мові назви *Cherianthus*, *Dianthus*, *Nymphaea*; французькій – *Begonia*, *Taraxacum* та українській – *Paraver*, *Ruta*. У ТП «Тривалість життя» спільними є НК *Flos*, *Rosa*. Усі інші НК для кожної з досліджуваних мов є специфічними, зокрема для англійської – *Bellis*, *Taraxacum*; для французької – *Malva*, *Ranunculus*; для української – *Paraver*, *Pulsatilla*, *Ruta*, *Vinca*.

У виборі НК як компонента фразеологізмів приблизний паритет виявляється в англійській і французькій мовах: у стійких словосполученнях на позначення людини як біологічної істоти вжито відповідно 12 і 13 НК. Вужчим є спектр НК в українських фразеологізмах досліджуваної ІГ: дев'ять НК. Якщо ж систематизувати вибір компонента НК для всієї ІГ «Людина – біологічна істота», то виокремлюються такі універсалії: *Flos*, *Lilium*, *Paraver*, *Rosa*. Частковий збіг спостерігаємо в англійській і французькій мовах: *Bellis*, *Taraxacum*, *Viola* та у французькій і українській: *Malva*.

Статистичні підрахунки відтворюють таку картину: в англійській і французькій ІГ домінують фразеологізми, що мають у своїй структурі компонент *Flos*. Їхня частка становить відповідно 41,2 % та 52,2 %. В українській

мові стійкі словосполучення з цим компонентом становлять 35,2 %, поступаючи фраземам із компонентом *Paraver*, частка яких – 35,8 % від складників ІІ «Людина – біологічна істота». Значну кількість в англійській і французькій мовах становлять фраземи із компонентом *Rosa* – 24,7 % і 23,5 %. Досить вагомою є кількість фразеологізмів із НК *Bellis* в англійській мові (15,3 %), *Viola* у французькій (6,1 %) та *Malva* в українській (14,2 %).

Узагальнюючи ці дані, маємо підстави для висновку, що людину як біологічну істоту в англійських ФВ символізують квітка *Flos*, троянда *Rosa* та маргаритка *Bellis*; у французьких – квітка *Flos*, троянда *Rosa* та фіалка *Viola*; в українських – мак *Paraver*, квітка *Flos*, рожа *Malva*.

2.2.2. Ідеографічна група «Людина – особистість»

За тлумачним словником, особистість, це – «конкретна людина з погляду її культури, особливостей характеру, поведінки і т. ін.; індивідуальність, особа» [155, т. 5, с. 778]. У психологічній літературі особистість розглядають як «особливу якість людини, яку вона набуває у соціокультурному середовищі у процесі сумісної діяльності та спілкування» [56, с. 235]. У наукових розвідках спостерігається розмежування, яке ґрунтується на врахуванні інтелекту людини, з одного боку, та людини як члену соціуму – з іншого. Так, В. Ужченко та Д. Ужченко виокремлюють ФТП «Людина як розумна істота» та ФТП «Людина як суспільна істота» [134, с. 53]. Перше з названих ФТП, на їхній погляд, містить ФСП «Розум»; ФСП «Емоції, почуття, стан»; ФСП «Характер, поведінка»; а друге – ФСП «Стосунки між людьми» [134, с. 53]. Інші дослідники, зокрема Ю. Прадід, виокремлює в ІІ «Людина» такі ІІ: «Психічні процеси», «Діяльність», «Індивідуально-психологічні особливості» та «Людина взагалі» [128, с. 37–38].

Ми враховуємо той факт, що характер людини тісно пов'язаний із її індивідуальністю і те, що особистісні та індивідуальні якості можуть реалізовуватися в системі міжособистісних стосунків, тобто в умовах соціальних відносин. На підставі цього твердження вважаємо за доцільне об'єднати названі таксони в один. Будуємо ІГ «Людина – особистість» в англійській, французькій та українській мовах, зважаючи на те, що особистість – це людина, член соціуму, здатний до діяльності, спілкування із притаманними йому психічними процесами, станами, властивостями, темпераментом, характером, волею.

За даними нашого лінгвістичного аналізу, ІГ «Людина – особистість» у всіх трьох досліджуваних мовах складається із трьох ТП: «Психічні процеси», «Активність та особистість» і «Міжособистісні взаємодії». Простежується тенденція до універсальності на рівні цієї групи в тому, що домінуючу частку становить ТП «Активність та особистість». Причому в англійській мові це поле охоплює більше ніж половину всіх фразем, що входять до ІГ «Людина – особистість» – 61,2 %. У французькій мові цей показник трохи перевищує половину – 50,3 %, в українській – близько половини (44,7 %). Другу позицію за кількістю в англійській і французькій мовах посідає ТП «Психічні процеси» (33,2 % і 37,7 % відповідно), в українській мові – ТП «Міжособистісні взаємодії», частка якого становить 28,0 %. Зауважимо також, що в українській мові відмінність у кількості між другою та третьою позиціями, тобто між ТП «Міжособистісні взаємодії» та ТП «Психічні процеси», є порівняно незначною, тоді як в англійській і французькій мові ТП «Міжособистісні взаємодії», що посідає третю позицію, є набагато меншим за кількістю фразем, воно становить усього 5,6 % і 12,0 % (рис. 2.3).

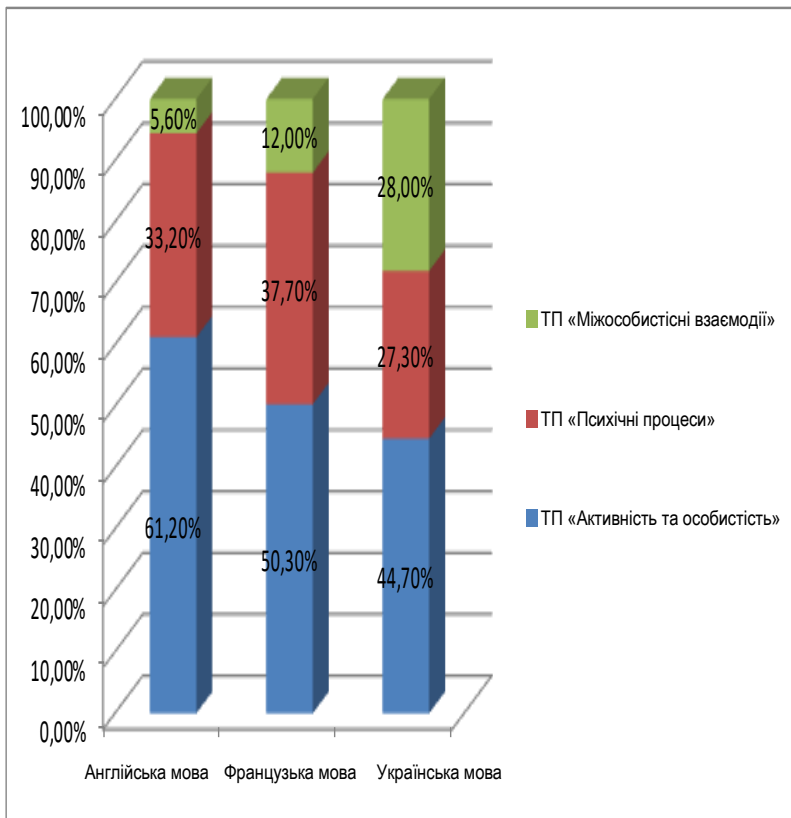

Рисунок 2.3 – Склад ідеографічної групи
«Людина – особистість»

Специфіка кожної з мов, що ми досліджували, яскравіше виявляється на польовому рівні. Результати дослідження ТП «Психічні процеси» демонструють спільні тенденції в англійській і французькій мовах, оскільки це поле в обох мовах охоплює такі ТГ: «Почуття», «Відчуття», «Сприймання», «Пам'ять», «Мислення», «Уява», «Пізнання» [8, додаток Д]. В українській мові кількість ТГ є меншою, ніж в англійській і французькій, через відсутність

фразеологізмів із компонентом НК на позначення пам'яті: «Почуття», «Відчуття», «Сприймання», «Мислення», «Уява» та «Пізнання» [8, див. додаток Д].

Статистичний аналіз засвідчив, що у всіх мовах домінує ТГ «Почуття». Однак в англійській і французькій мовах частки ФВ, що утворюють цю групу, становлять більше ніж половину стійких виразів-складників ТП «Психічні процеси» – відповідно 59,2 % та 70,4 %. В українській мові ТГ «Почуття» становить 37,5 %. Другу за кількістю позицію в англійській мові посідає ТГ «Уява» – 15,5 %; у французькій – ТГ «Сприймання», частка якої є 15,2 %. Спостерігаємо значний показник в українській мові стосовно ТГ «Мислення»: частка цієї групи становить 31,9 % (рис. 2.4).

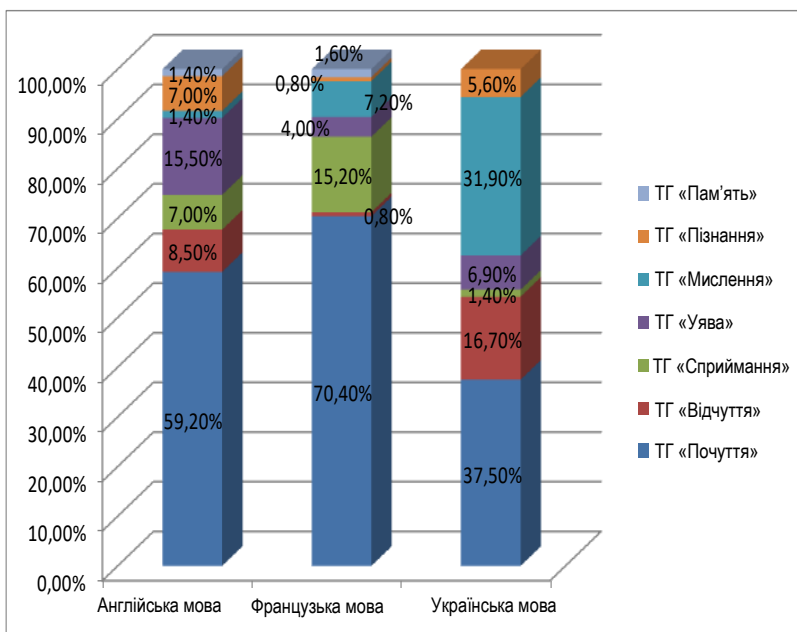

Рисунок 2.4 – Склад тематичного поля «Психічні процеси»

На рівні кожної із ТГ простежуються такі тенденції. У ТГ «Почуття» універсальними для трьох досліджуваних мов є всього дві СГ: «Любов» і «Почуття прикrostі, незадоволення». Спільними для англійської та французької мов є СГ: «Радість», «Страх». Специфічними рисами є наявність СГ «Сором» в англійській мові та СГ «Надмірна чутливість» у французькій. Хоча в інших мовах ми виявили ФВ на позначення інших почуттів, однак через свою спорадичність вони не утворюють груп.

Вибір НК як компонента фразеологізмів, що утворюють ТП «Психічні процеси», демонструє яскраво виражену тенденцію до етноспецифічності: ми виявили всього дві НК, спільні для досліджуваних мов. Це гіперонім *Flos* і *Rosa*. Часткові збіги зафіксовано в англійській і французькій мовах, де у фразеологізмах на позначення психічних процесів вживаються НК *Lilium* та *Viola*. Усі інші НК у кожній із мов є специфічними.

Аналіз кількісних даних свідчить, що в англійській і французькій мовах переважають ФВ із компонентом *Rosa* – відповідно 46,5 % та 50,4 % від усіх фразем ТП «Психічні процеси». В українській мові за кількістю домінують стійкі словосполучення з НК *Paraver* – 45,8 %. Простежуємо універсальну тенденцію в кількісному відношенні щодо другої позиції: у всіх трьох мовах це місце посідають фразеологізми з компонентом *Flos*. Їхня частка становить в англійській мові 28,23 %, у французькій – 37,6 % та в українській – 31,9 %. Отже, можна стверджувати, що психічні процеси в англійській і французькій мовах символізуються здебільшого фраземами з компонентами *Rosa* та *Flos*, а в українській – *Paraver* і *Flos*.

Результати дослідження ТП «Активність і особистість» демонструють яскраво виражену тенденцію до універсальності в досліджуваних мовах, оскільки у всіх виявлено однакову структуру цього поля. Воно складається із п'яти ТГ: «Діяльність людини», «Результати діяльності»,

«Соціальний статус», «Спосіб життя» та «Характер». У всіх трьох мовах за кількісними показниками перевагу має ТГ «Характер», причому в українській мові кількість фразеологізмів, що утворюють цю групу, перевищує половину – 56,8 %. В англійській і французькій мовах – відповідно по 29,8 % та 35,3 %. Другу позицію також у всіх досліджуваних мовах посідає ТГ «Діяльність людини»: в англійській мові – 22,9 %, у французькій – 28,1 % та в українській – 16,9 %. Зауважимо, що в українській мові таку ж саму частку має і ТГ «Соціальний статус» – 16,9 %, а в англійській дуже близьку за кількістю – ТГ «Спосіб життя» – 22,1 % (рис. 2.5).

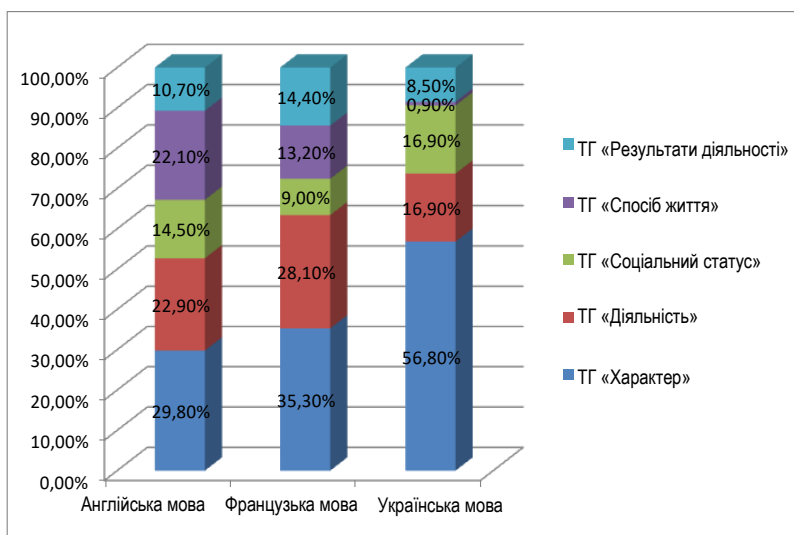

Рисунок 2.5 – Склад тематичного поля «Активність і особистість»

Повний збіг виявлено в ТГ «Характер», де в кожній із досліджуваних мов у цю групу входить два СП «Ставлення до дійсності» та «Вольові риси характеру». У складі СП «Ставлення до дійсності» спільними є СГ «Ставлення людини до самої себе» та «Ставлення до інших людей».

СГ «Ставлення до праці та її результатів» утворюють лише українські фразеологізми з компонентом НК. У складі СП «Вольові риси характеру» у жодній із досліджуваних мов стійкі словосполучення не утворюють СГ.

У ТГ «Діяльність» зафіксовано спільні СП: «Праця», «Військова та революційна діяльність», «Злочинна діяльність», «Чаклування». Спільними для англійської та французької мов є СП: «Шкідницька діяльність», «Фінансова діяльність та торгівля» і «Правова діяльність». Для англійської та французької мов специфічним є СП «Спосіб дії». Усі інші СП є специфічними для кожної мови окремо. У ТГ «Результати діяльності» універсальним є СП «Поразка». Тільки в англійській і французькій мовах фразеологізми на позначення успіху утворюють СП; в українській мові – лише ВСР. На рівні ТГ «Соціальний статус» простежується яскраво виражена етноспецифічність, оскільки ми не виявили спільних СП. Універсальність простежується тільки на рівні ВСР або спорадичних фразем. У ТГ «Спосіб життя» спільними є СП «Легкий спосіб життя» та «Важкий спосіб життя» в англійській і французькій мовах; в українській – спорадична фразема не утворює ні СГ, ні СП.

Універсальними компонентами ФВ ТП «Активність та особистість» є гіперонім *Flos* та НК *Lilium*. Частково збігається вибір НК як компонента в англійській і французькій мовах: *Bellis*, *Genista*, *Lavandula*, *Rosa*, *Viola*; в англійській та українській – *Matricaria*; у французькій та українській – *Syngia*.

За кількістю в англійській мові в цьому полі переважають фразеологізми з компонентом *Rosa* (38,2 %); у французькій мові – з компонентом *Flos* (31,1 %), а в українській – з *Paraver* (43,2 %). Частка англійських та українських ФВ із гіперонімом *Flos* є також досить значною: 26,7 % та 21,2 % відповідно. Крім того, в англійській мові виокремлюються фразеологізми з компонентом *Lilium*, частка яких становить 12,2 % від усіх фразем ТП «Активність

та особистість». У французькій мові досить значною є кількість ФВ із компонентами *Carduus* (9,6 %) та *Laurus* (7,8 %), які англійці та українці взагалі не вважають квітами.

Аналіз ТП «Міжособистісні взаємодії» свідчить, що в англійській, французькій та українській мовах воно складається із двох ТГ: «Спілкування» та «Міжособистісні стосунки». Спільним є також те, що у всіх трьох мовах значну кількісну перевагу мають фразеологізми, що утворюють ТГ «Спілкування»: частка цієї групи становить в англійській мові 75,0 %, у французькій – 82,5 %, в українській – 66,2 %.

Загальновідомо, що у фразеологізмах втілено менталітет етносу. Отримані результати свідчать, що найбільш комунікабельними є французи. Частка фразеологізмів на позначення міжособистісних стосунків є значно меншою у всіх досліджуваних мовах (рис. 2.6).

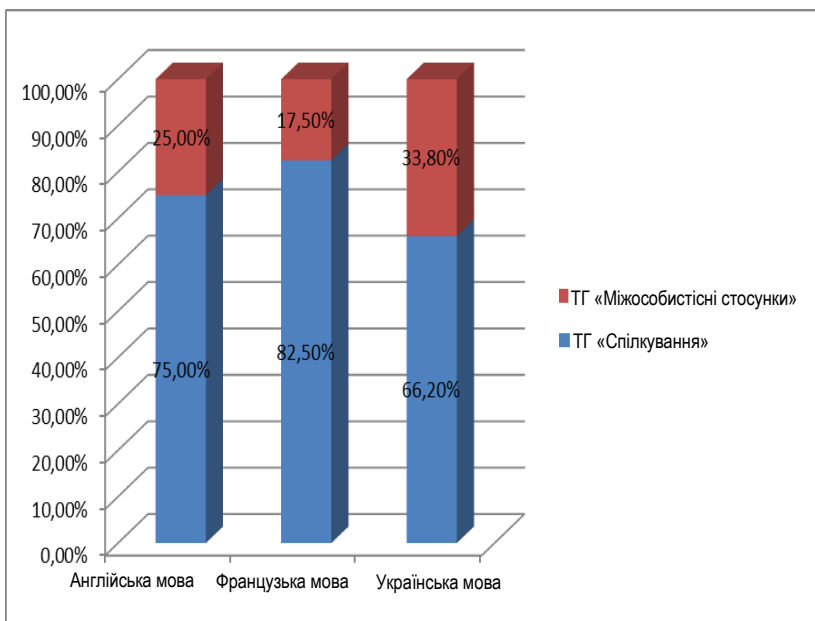

Рисунок 2.6 – Склад тематичного поля «Міжособистісні взаємодії»

ТГ «Спілкування» лише в українській мові утворена двома СП: «Вербальна комунікація» і «Невербальна комунікація». В англійській і французькій мовах ми зафіксували фразеологізми на позначення невербального спілкування, однак вони не утворюють СП через свою спорадичність, тому до цієї групи входить лише СП «Невербальна комунікація». Також у ТГ «Спілкування» входять і стійкі вирази з компонентом НК на позначення мовчання: їх виявлено в англійській та українській мовах.

ТГ «Міжособистісні стосунки». Французькі та українські фразеологізми утворюють СП «Стосунки в контактній групі (сім'ї)», до складу якого входить СГ «Подружні стосунки». Крім того, українське поле має у своєму складі і СГ «Стосунки між батьками та дітьми». В англійській мові стійкі словосполучення через свою незначну кількість входять безпосередньо до ТГ «Міжособистісні стосунки» без проміжних таксонів. Універсальними компонентами фразеологізмів ТП «Міжособистісні взаємодії» є гіперонім *Flos* та НК *Rosa*. Часткових збігів у виборі НК у мажах цього поля ми не виявили. За кількістю в англійській і французькій мовах переважають фразеологізми з компонентом *Flos*: відповідно 41,7 % та 67,5 %. В українській мові домінують стійкі словосполучення з компонентом *Paraver*, їхня частка становить 66,2 %. Частка англійських і французьких фразем із НК *Rosa* є також досить значною: 25,0 % та 20,0 % відповідно. Кількість сталих словосполучень із цим компонентом в українській мові є незначною – 2,7 %.

Узагальнюючи отримані дані щодо НК як компонента фразеологізмів, що входять до ПГ «Людина – особистість», відмітимо: спільним для всіх трьох мов є вибір назв квіток: *Flos*, *Rosa*, *Lilium*, *Viola*. Частковий збіг спостерігаємо на матеріалі англійської та французької мов, у фраземах яких виявлено НК: *Bellis*, *Genista*, *Lavandula*. Також ми ви-

явили спорадичні випадки збігів у французькій та українській мовах (*Syringa*) та англійській і українській (*Matricaria*).

За кількісними показниками спільних тенденцій ми не виявили, оскільки в кожній із досліджуваних мов домінують фразеологізми з різними компонентами. Так, в англійській мові переважають в ПГ «Людина – особистість» стійкі словосполучення із НК *Rosa*, частка яких становить 40,2 %. У французькій мові найбільша кількість фразем із НК *Flos* (38,0 %), а в українській – *Papaver* (50,0 %). У кожній із окремих мов значну кількість мають сталі словосполучення з такими НК: *Flos* в англійській та українській мовах по 28,0 % та 33,2 % відповідно; *Rosa* у французькій мові – 34,0 %.

Підсумовуючи, можемо стверджувати, що людину як особистість в англійській і французькій мовах символізують гіперонім *Flos* і НК *Rosa*, а в українській – гіперонім *Flos* і НК *Papaver*.

2.2.3. Універсальні та етноспецифічні риси структури ідеографічного поля «Людина»

ПГ «Людина» у досліджуваних мовах охоплює дві ПГ: «Людина – біологічна істота» та «Людина – особистість». За кількісним складом переважає остання: частка фразеологізмів в англійській мові становить 71,1 %, у французькій – 74,4 %, в українській 62,4 %. Відповідно частка стійких словосполучень ПГ «Людина – біологічна істота» становить: 28,9 %; 25,6 % і 37,6 % (рис. 2.7).

Отримані дані засвідчують більшу схильність західноєвропейських мов до позначення людини як особистості фразеологізмами із НК. В українській мові ця тенденція є також пріоритетною, однак частка фразеологізмів на позначення людини як біологічної істоти сягає майже 40 %. Грунтуючись на цих даних, маємо підстави для висловлення думки про те, що властивості квітки, зокрема її зовнішній вигляд і біологічні властивості, здійснюють більший

вплив на порівняння її з людиною як істотою біологічною у свідомості українців.

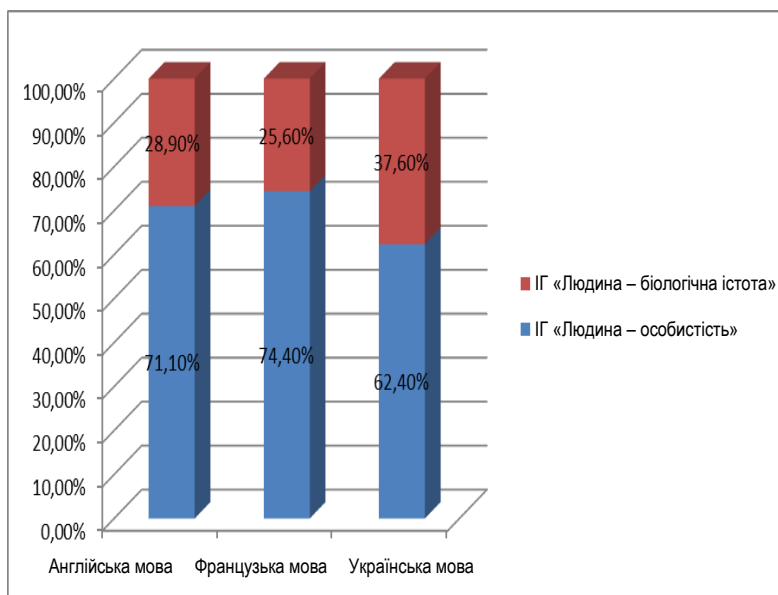

Рисунок 2.7 – Склад ідеографічного поля «Людина»

В ІІ «Людина» універсальними складниками фразеологізмів є назви п'яти квіток: *Flos*, *Rosa*, *Lilium*, *Viola*, *Raraver*. Крім того, для англійської та французької мов спільними є НК: *Bellis*, *Genista*, *Lavandula*, *Taraxacum*. У французькій і українській мовах – *Malva*, *Paeonia*, *Syngia*; а в англійській та українській – *Matricaria*. Кількісну перевагу НК як компонент фразеологізму в англійському ІІ «Людина» має *Rosa* – 35,5 %. У французькій мові пріоритетну позицію посідають сталі словосполучення із НК *Flos* – 41,7 %, а в українській – із НК *Raraver* – 47,5 %. Досить значну частку мають фразеологізми з іншими НК. В англійській мові – *Flos* (31,6 %), *Lilium* (7,0 %), *Bellis* (7,0 %), *Genista* (3,3 %), *Lavandula* (3,0 %),

Viola (3,0 %); у французькій – Rosa (31,4 %), Carduus (5,2 %), Lilium (4,0 %), Bellis (3,1 %), Laurus (3,1 %), Viola (3,1 %); в українській мові – Flos (30,3 %), Malva (6,1 %), Rosa (3,3 %).

2.3. Фразеологізми ідеографічного поля «Флора»

Незважаючи на антропоморфний характер фразеологічного корпусу будь-якої мови, певна частина стійких словосполучень характеризує рослинний і тваринний світ. Ю. Прадід наполягає, що «не покриваються ФО такі мікросистеми, як «Флора», «Фауна» і деякі інші» [128, с. 12]. Вважаємо, що ця думка ґрунтується на тому, що вчені до фразеологічного корпусу мови не зараховують прислів'я та приказки. Але відомо, що в цих стійких виразах зафіксовано спостереження людини за розвитком, властивостями рослин і тварин. Оскільки паремії ми відносимо до фразеологізмів, то це дає нам підстави для побудови ІІ «Флора» та ІІІ «Фауна».

Флора визначається як «сукупність всіх видів рослин, що ростуть на певній території або росли на ній в минулі геологічні епохи; рослинний світ взагалі» [155, т. 10, с. 07]. Як було зазначено раніше, квітка – це насамперед репродуктивна частина рослини. Тому здатність до генеративного розвитку лягла в основу творення досить значної кількості фразеологізмів.

Так, в **англійській** мові СГ «Процес генеративного розвитку» має складники: ВСР «розквітнути»: (to) *burst into bloom (blossom; flower)* (букв. *вибухати у цвіті (цвіті; квітці)*); *bud(-s) or (and) blossom(-s)* (букв. *брунька (-у) чи (і) цвіт (квіти)*); ВСР «у розквіті»: *in bloom (blossom; flower)* (букв. *у цвіті*); *in full bloom (flower)* (букв. *у повному цвіті*). Спорадична фразема *natural flowers* (букв. *живі квіти*) позначає стадію генеративного розвитку, але не утворює СГ. Аналогічно і фразеологізм на по-

значення результату цього розвитку не утворює СГ: *that which doth blossom in the spring will bring forth fruit in the autumn* (букв. *те, що в повному цвіті весною принесе плоди восени*). Отже, СП «Генеративний розвиток» в англійській мові складається із СГ «Процес генеративного розвитку» і фразем на позначення стадії та результату генеративного розвитку.

У **французькій** мові ми виявили значно меншу кількість фразем на позначення генеративного розвитку. СГ «Результат генеративного розвитку» складається з окремих фразеологізмів: «специфічна будова квітки» *fleur double* (букв. *подвійна квітка*); «запліднення» *fleurs de printemps sont fruits d'automne* (букв. *квіти весни – це плоди осені*). Крім цього, виявлено фразеологізми, які не утворюють таксонів. Вони позначають: «час зав'язі» *de la fleur au grain sept semaines il y a* (букв. *від квітки до зерна – сім тижнів*); «особливості генеративного розвитку (вічнозелена природа)» *des fleurs de romarin et des filles à marier il y en a toute l'année* (букв. *квіти розмарину та дівчата на виданні є цілий рік*). Отже, французьке СП «Генеративний розвиток» складається із СГ «Результат генеративного розвитку» і проаналізованих вище окремих фразеологізмів.

В **українській** мові виокремлюємо такі таксони в СГ «Процес генеративного розвитку»: ВСР «розквітнути»: *закрасуватися квітом (цвітом); квітом розцвітати*; фразема на позначення тривалості розвитку: *мак два тижні цвіте, чотири тижні дозріває, на сьомий – насіння летить*. Крім того, ми побудували ще ВСР «запліднення»: *весна гарна квітами, а осінь плодами*; ВСР «відсутність плоду»: *не з кожного цвіточка ягідочка (!)* Ці ВСР утворюють СГ «Результат генеративного розвитку». Отже, СП «Генеративний розвиток» в українській мові складається із двох СГ: «Процес генеративного розвитку» та «Результат генеративного розвитку».

Розвиток квітки, як і більшості рослин, перебуває в тісному зв'язку із сезонними явищами, тому закономірно, що переважають фразеологізми на позначення їхніх фенологічних властивостей. Зауважимо, що в багатьох англійських і французьких стійких словосполученнях певний час або пору року позначають як хрононіми назви свят як церковних, так і язичницьких.

У Великій Британії квіти розцвітають узимку дуже рідко, тому кількість **англійських** фразеологізмів на позначення цвітіння в цьому сезоні є спорадичною: фразема «цвітіння в лютому» *while the crocus hastens to the shrine of primrose love on Saint Valentine* (букв. коли крокус поспішає до обителі любові першоцвіту на Святого Валентина) та фразеологізм на позначення передчасного цвітіння: *better late ripe and bear, than early blossom and blast* (букв. краще пізніше зізрівання та плодоносіння, ніж ранній цвіт і пропання) не утворюють СГ. Фразема «цвітіння в березні» *then comes the daffodil beside our Ladye's Smock at our Ladye Tide* (букв. тоді з'являється нарцис поряд із нашим сердечником на наш жіночий день), ВСР «цвітіння у квітні»: *about Saint George when blue is worn, the blue harebells the fields adorn* (букв. на Святого Георгія, коли всі носять синє, сині дзвіночки поля прикрашають); ВСР «цвітіння у травні» *while on the day of the Holy Cross, the crowfoot gilds the flowerie grasse* (букв. коли на день Святого Хреста <Здобуття Хреста Господнього, святкують 3 травня> жовтець золотить квітучі трави); *April showers bring (forth) May flowers* (букв. квітневі дощі приносять квіти травня); *March winds and April showers bring (forth) May flowers* (букв. березневі вітри та квітневі дощі приносять квіти травня) утворюють СГ «Цвітіння весною».

СГ «Цвітіння влітку» складається з таких таксонів: ВСР «цвітіння в червні»: *the scarlet lychnis, the garden's pride, flames at Saint John the Baptist's tyde* (букв. багрянний

горицвіт, гордість садка, горить на Святого Іоанна Хрестителя <24 червня>); *when Barnaby bright smiles night and day, poor ragged robin blooms in the hay (the hedge)* (букв. коли Варнава <11 червня> яскраво посміхається вночі та вдень, бідна коронарія квітне в сїні / в огорожі); ВСР «цвітіння в липні»: *against Saint Swithin's hastie showers the lily white reigns the queen of the flowers* (букв. попри короточасні дощі на святого Світхіна <15 липня> біла лілія стає королевою квітів); *and poppies as sanguine mantle spread, for the blood of the dragon St. Margaret shed* (букв. і маки, які покрили як червона мантія, від крові дракона святу Маргариту <20 липня> вкрили); *then under the wanton rose agen that blushes for penitent Magdalen* (букв. потім під розпусною трояндою знову зачервоніє грішна Магдаліна <22 липня>); ВСР «цвітіння в серпні»: *and yet anon the full sun-flower blew, and become a star for Bartholomew* (букв. і вже зараз повна квітка соняшника вибухнула, і стала зіркою для Варфоломея <24 серпня>); *when Marry left us here below, the virgin's bower begins to blow* (букв. коли Марія залишила нас тут унизу <Успіння Діви Марії, відзначають 15 серпня>, клематис починає вибухати <розцвітати>).

СГ «Цвітіння восени» має у своєму складі ВСР «цвітіння у вересні»: *the Michaelmas daisie among dead weeds blooms for Saint Michael's valorous deeds* (букв. айстра поміж мертвих бур'янів квітне на честь доблесних діянь Святого Михаїла <29 вересня>); *the passion-flower long has blowed, the betoken us signs of the Holy Rood* (букв. страстоцвіт давно вибухнув, передвіщає нам знаки Святого Хреста <Воздвиження Хреста Господнього, святкують 14 вересня>) та фразу «цвітіння в жовтні» *and seems the last of flowers that stood till the feast of St. Simon and St. Jude* (букв. і, здається, остання з квіток квітне аж до свята Святого

Симеона та Святого Юди <Юди Тадея, святкують 28 жовтня>).

Отже, СП «Фенологічні властивості квітки» в англійській мові має у своєму складі такі СГ: «Цвітіння весною», «Цвітіння влітку», «Цвітіння восени» та фрази «цвітіння в лютому», «передчасне цвітіння».

У **французькій** мові ми також виявили спорадичний фразеологізм на позначення цвітіння в лютому: *fleur de février va mal au rommier* (букв. *лютневий цвіт – погано для яблуні*). Інші стійкі словосполучення утворюють СГ «Цвітіння весною». Ця група складається з таких таксонів: ВСП «цвітіння у березні»: *de fleurs en mars, ne tient compte, non plus que de femme sans honte* (букв. *на квіти у березні не зважай, як і на безсоромну жінку*); *des fleurs qui s'ouvrent en mars, on n'en a que le regard* (букв. *квіти, що розпускаються в березні – лише для погляду <без запаху>*); ВСП «у квітні і травні»: *avril fait la fleur, et mai s'en donne l'honneur* (букв. *квічень робить квітку, а травень віддає їй шану*); та фразема «цвітіння у квітні» *à Saint-Théodore fleurit chaque bouton d'or* (букв. *на Святого Теодора <20 квітня> квітке кожний жовтець*). Отже, французьке СП «Фенологічні властивості квітки» має у своєму складі СГ «Цвітіння весною» і фразеологізм «цвітіння в лютому».

В **українській** мові виокремлюємо такі таксони: ВСП «цвітіння у травні»: *березень (март) з водою, квічень із травою, а травень (май) із квітами; почекай, маю, зварю тобі квітки в гаю*. Специфічною для української мови є наявність ВСП «поява квіток весною», фразеологізми якого позначають не конкретний місяць, а пору року: *з'явилися біля хати (оселі) півники – весна прийшла на призьбу; весна красна (гарна) квітками (квітами), а осінь (–) пирогами; весна квітками, а осінь з сніпками; весна багата на квіти, а хліба в осені позичає; весна красна не стільки квітками, скільки роботами*. Отже, українська СГ «Цвітіння весною»

має у своєму складі два ВСР: «цвітіння у травні» та «поява квіток весною». СГ «Цвітіння влітку» в українській мові складається із двох фразем: «цвітіння в червні» у *червні весело жити: квіти цвітуть, солов'ї співають* та «цвітіння в липні» у *липні літо маківкою повито*. Отже, СП «Фенологічні властивості квітки» в українській мові складається із двох СГ «Цвітіння весною» та «Цвітіння влітку».

Отже, в усіх досліджуваних мовах два СП «Генера- тивний розвиток» та «Фенологічні властивості квітки» утворюють ТГ «Біологічні властивості квітки».

Рослини, зокрема квітучі, з давніх часів використо- вувала людина з лікувальною метою. В **англійській** мові ми виявили всього одну фразу із значенням «заспокоїли- ва дія»: *to sleep in a room in May with hawthorn bloom in it* (букв. *спати в кімнаті у травні з квітами глоду в ній*), яка не утворює таксонів.

У **французькій** мові виокремлюємо декілька так- сонів. ВСР «загальнооздоровча дія»: *la sauge sauve* (букв. *шавлія рятуює*); *qui a de la sauge dans son jardin n'a pas besoin d'un médecin* (букв. *хто має у своєму саду шавлію, тому не потрібен лікар*); *sauge et lavande, je te dis, guérissent toute maladie* (букв. *шавлія та лаванда, я тобі кажу, лікують будь-яку хворобу*); ВСР «лікування шлун- ка»: *bois de l'infusion de camomille et tu n'auras pas mal au ventre* (букв. *пий відвар ромашки, і в тебе не буде боліти живіт*); *la mauve a pour fonction, prise en décoction, à ton ventre resserré de rendre la liberté* (букв. *мальва, випита у вигляді відвару, має властивість повернути свободу твое- му скріпленому шлунку*); ВСР «лікування зору»: *bouillon de fleurs de sureau guérit compère loriot* (букв. *відвар квітів бузини лікує ячмінь <на оці>*); *fenouil et rue rendent la vue perçante* (букв. *фенхель і рута повертають гострий зір*) та фраземи «лікування шкірних захворювань»: *jaunet de pins et des rues guérit les verrues* (букв. *жовтець і рута лікують бо-*

подавки) і «заспокійлива дія» *prends la pivoine en fleurs, mets la sous l'oreiller, tu feras en dormant des rêves de bonheur* (букв. візьми півонію у цвіту, поклади її під подушку, у тебе будуть щасливі сні) утворюють у французькій мові СГ «Лікувальна дія квітки».

В **українській** мові ми не виявили фразеологізмів із компонентом НК на позначення лікувальної дії квіток на людину.

Рослини можуть здійснювати не лише позитивний вплив на організм людини, а й шкідливий, навіть отруйний.

У **французькій** мові ми виявили фразеологізми з компонентом НК: «шкідливий вплив на майбутню дитину»: *les filles qui prennent constamment du jus de pissenlit pour s'éclaircir le teint, auront plus tard des enfants malingres* (букв. дівчата, які постійно приймають сік кульбаби, щоб відбілити обличчя, пізніше матимуть кволих дітей); «шкідливий вплив на шлунок»: *les personnes qui aiment l'angélique auront des douleurs de ventre* (букв. люди, які люблять дягель, матимуть шлункові болі); «шкідливий вплив на психіку»: *trop respirer des fèves en fleur peut rendre fou* (букв. надто дихати бобами у цвіту може призвести до божевілля). Ці фразеологізми утворюють у французькій мові СГ «Негативна дія квітки».

В **англійській** та **українській** мовах ми не виявили фразеологізмів на позначення негативної дії квітки на організм. Отже, лише у французькій мові СП «Дія квітки на організм людини» має у своєму складі дві СГ: «Лікувальна дія квітки на людину» та «Негативна дія квітки на організм». В англійській мові спорадична фразема не утворює таксонів і входить безпосередньо до ПП «Флора».

Традиційно в їжу споживають плоди рослини, а не її квіти. Це зумовило появу фразеологізмів в **українській** мові на позначення цих властивостей. Ми виявили стійке словосполучення «квітка не має харчової цінності» *ne vip*

*гречці на цвіту, а вір у коморі. Хоча мак широко використовують в українській кухні, але зерна цієї квітки самі собою харчової цінності не мають. Це й знайшло відображення в досить значній кількості фразем, які утворюють ВСР «неврожай маку не спричиняє голоду»: *Казав мак: «Що ти за жито, що рік не вродило, та й голоду наробило? А я не родив сім літ, а голоду ніт!»*. *Казав мак: що ти за жито, що рік не вродило, та й голоду наробило? А я не родив сім літ, а голоду ніт. Не вдалось, то й хай: сім років мак не родив і голоду не було (!). Не родив мак сім літ, не було голоду; не уродить і восьме, не буде голоду. Не родив мак сім літ, та голоду не було. Сім літ мак не родив, а голоду не вчинив (робив; зробив). Сім літ мак не родив, а циганські діти з голоду не померли. Сім рік маку не родило, проте голоду не було. Не вродив (родив) мак, (-) перебудемо (пробудемо; пробудем) й (і) так; сім літ мак не родив, а голоду не робив; сім літ мак не родив, а циганські діти з голоду не померли; сім рік маку не родило, проте голоду не було; сім років мак не родив – і голоду не було; не вродив мак, перебудемо й так; не вродив мак – перебудемо й так; не вродив мак, пробудем і так; не вродив мак – пробудемо й так; не родив мак – перебудемо й так.**

Особливістю наступних фразеологізмів є те, що низька харчова поживність маку виражена іронічно: *коли в червні біб зацвітає (зацвіте), то найбільший голод буває, а коли мак, то (вже) не так; коли (як) цвіте біб, тоді тяжко на хліб, а як (коли) мак, то (вже) не так; як цвіте біб, то їсться хліб, як цвіте мак, то вже не так; від олії не зомлію, а про мак – буде й так.* Описані фраземи також включаємо до ВСР «неврожай маку не спричиняє голоду». Отже, фразеологізм «квітка не має харчової цінності» та ВСР «неврожай маку не спричиняє голоду» утворює СГ «Харчова цінність квіток», яка входить до ІІ «Флора».

Спостереження за розвитком рослин дало підстави людині для створення стійких словосполучень, у яких виражаються закономірності розвитку квіток, виражені у прикметах. Так, в **англійській** мові виокремлюємо ВСР «залежність урожаю від цвітіння квіток»: *in the season when lilacs are scarce apples will fail* (букв. у сезон, коли бузок рідкісний, яблука не вдадуться); *the broom having plenty of blossoms or the walnut-tree, a fruitful year in corn* (букв. рокитник або волоський горіх, що мають багато цвіту, – урожайний рік для зерна). Цей ВСР об'єднує в собі фразеологізми на позначення прикмет, пов'язаних із хліборобським календарем.

Аналогічні стійкі вирази виявлено й у **французькій** мові, де також наявна фразема ВСР «залежність урожаю від цвітіння квіток»: *quand lilas il y a, blé y a* (букв. коли є бузок, то є й пшениця); *quand les fleurs en mars il a aura, guère de fruits ne mangeras* (букв. коли квіти будуть у березні, майже не поїси фруктів). Крім того, ми зафіксували фразеологізм із компонентом НК, у якому актуалізовано сакральність. У релігійні свята заборонено працювати (зокрема полоти бур'яни), і це табу є вербалізованим: *il ne faut pas couper le chardon le jour d'ascension: il en viendrait dix sur un tête tronc* (букв. не треба зрізати будяк у день Вознесіння: виросте десять замість одного на тому ж стеблі). Отже, названі вище фразеологізми входять до СП «Прикмети про розвиток рослин».

Такий же самий ВСР «залежність урожаю від цвітіння квіток» фіксуємо і в **українській** мові: *де волошки, там хліба трошки; як на знесіння цвіт, то на Петра хліб*.

До іншої групи ми відносимо фразеологізми, у яких втілено властивості, іноді навіть невмотивовані, а зумовлені приписуваною чудодійною дією тієї чи іншої квітки. Так, за повір'ями **англійців**, жовті і зелені квіти захищають від чар: *flowers growing in a hedge, especially green and*

yellow ones, keep off the fairire (букв. квіти, що ростуть в огорожі, особливо зелені та жовті, тримають на відстані фей).

Кількість фразеологізмів із компонентом НК, у яких втілено повір'я, у **французькій** мові є значно більшою. Так, фразема «приворот на довголіття» *si tu veux vivre longtemps, il faut laisser courir l'eau dans le lys et ne pas aller te charger de bois vert dans la forêt* (букв. якщо ти хочеш довго жити, треба поливати водою лілію і не брати собі зелене дерево в лісі) і фразема «приворот на безсмертя» *celui qui plante du persil dans l'année meurt, celui qui plante du laurier ne meurt jamais* (букв. той, хто саджає петрушку, через рік помирає, той, хто саджає лавр, не помирає ніколи) утворюють СГ «Привороти квіткою на довге життя». Крім цього, ми зафіксували стійке словосполучення на позначення забобону про швидку смерть від квітки: *qui plante du laurier, dans l'année meurt* (букв. хто саджає лавр, через рік помирає). Цікавим є той факт, що одна й та ж сама НК *Laurus* у різних фразеологізмах може символізувати собою як безсмертя, так і швидку смерть. Отже, ми побудували СП «Повір'я, пов'язані із впливом квітки на тривалість життя», до якого входять СГ «Привороти квіткою на довге життя» та фразема із значенням «забобон про швидку смерть від квітки».

У наступній групі фразем втілено приписувані лікувальні властивості квіток: *la première violette que tu trouves au printemps, mange-la et l'an devant tu n'auras jamais la fièvre* (букв. першу фіалку, яку ти знайдеш весною, з'їж, і в майбутньому році в тебе ніколи не буде лихоманки); *pour guérir ton mal de tête quand t'as bu, le lendemain prends le jus de la violette cueillie au bord du chemin* (букв. щоб вилікувати твій головний біль, коли ти перепив, на наступний день випий сік фіалки, зірваної на узбіччі дороги). Про те, що ці властивості є приписуваними, свідчить контекстуа-

льне оточення НК у структурі фразеологізмів: нібито лише саме перша весняна фіалка здатна вилікувати людину від гарячки або нібито сік фіалки, зірваної лише в певному місці, може вилікувати від похмілля. В окремих випадках приписують квітам і чудодійні властивості, оскільки для зцілення досить просто доторкнутися до рослини: *prends la bourrache mais ne l'arrache, des maux de coeur guérit sa fleur* (букв. візьми огірочник, але не висмикуй його, від болей у серці лікує його квітка); *les muets qui touchent à la joubarbe se font comprendre plus facilement* (букв. німі, які торкаються до молодила, стають більш легко зрозумілими / починають розмовляти). Отже, у французькій мові виокремлено СГ «Повір'я, пов'язані з лікувальними властивостями квітки».

Інша група фразеологізмів об'єднується у СГ «Повір'я, пов'язані із впливом квітки на кохання, подружнє життя». До складу цієї групи входить фразеологізм «вплив цвіту на кохання» *lorsque la bruycère sera sans fleur les jeunes filles seront sans amour* (букв. якщо вереск буде без цвіту, дівчата будуть без кохання) та ВСР «вплив квітки на сімейне щастя»: *le jeune homme qui aime et manie le genêt est sûr d'être cocu quand il sera marié* (букв. молодий чоловік, який любить і торкається до дроку, точно буде рогоносцем, коли одружиться); *mariage au mois des fleurs mariage de pleurs* (букв. заміжжя в місяць квітів – заміжжя у сльозах). За давньою традицією виходити заміж у травні вважали нещасливою прикметою, оскільки цей місяць присвячувався Діві Марії. Вважали, що жінка, яка вийшла заміж у травні, ставала безплідною. Крім цього, ми виявили і фразеологізм із значенням «лихо від торкання до квітки»: *on ne doit pas toucher le pissenlit en fleur, cela fait qu'on tombe du haut mal* (букв. не можна торкатися до кульбаби у цвіту, це призведе до того, що згори впаде зло). Отже, СГ «Повір'я, пов'язані з лікувальними властивостями квітки», «Повір'я, пов'язані із впливом квітки на кохання, подруж-

не життя» та фразеологізм на позначення лиха від доторкання до квітки утворюють СП «Повір'я про вплив квітки на здоров'я і почуття людини» у французькій мові.

Отже, ТГ «Чудодійні властивості квітки» має у своєму складі два СП: «Повір'я, пов'язані із впливом квітки на тривалість життя» та «Повір'я про вплив квітки на здоров'я і почуття людини». Як уже було зазначено, в англійській мові фразеологізм «квіти – захист від чар» є спорадичним і входить прямо до ІІ «Флора».

До ІІ «Флора» входять фразеологізми з компонентом НК англійської, французької та української мов.

Дуже незначна кількість стійких словосполучень на позначення рослинного світу стала причиною того, що до цього поля не входять ІГ і ТП у жодній із досліджуваних мов. Найвищим за ієрархією таксоном ІІ «Флора» є ТГ [8, додаток Е]. У цьому полі спостерігаємо низький рівень універсальності: у всіх досліджуваних мовах спільною є лише одна ТГ «Біологічні властивості квітки». Найвагомішою ця група є в англійській мові, де частка фразем, що входять до неї, становить 88,9 %. У французькій та українській мовах цей показник є нижчим, особливо у французькій мові, де частка цієї ТГ становить 29,7 %; відповідно в українській мові – 42,6 %. Універсальною є перевага СП «Фенологічні властивості», яке перевищує СП «Генеративний розвиток» у структурі ТГ «Біологічні властивості квітки». Так, в англійській мові частка СП «Фенологічні властивості» становить 65,6 %, у французькій – 63,6 % і в українській – 56,5 %.

Лише у французькій мові ми виявили, що фразеологізми ІІ «Флора» утворюють ще одну ТГ – «Чудодійні властивості квітки». Частка цих фразем становить 29,8 %. З них 72,7 % становлять стійкі словосполучення – складники СП «Повір'я про вплив квітки на здоров'я і почуття людини».

У французькій мові значну частку мають фраземи, що формують СП «Дія квітки на організм людини», частка яких становить 35,1 %. На рівні СГ перевагу має «Лікувальна дія квітки» – 76,9 % від фразеологізмів на позначення дії квітки на організм людини.

Специфічною для української мови є наявність СГ «Харчова цінність квіток», яка не формує СП, однак має значну кількість стійких словосполучень – 55,6 % від українського ІІ «Флора».

Вважаємо за доцільне подати структуру ІІ «Флора» на рівні СП. Отримані дані свідчать, що англійські фразеологізми утворюють усього два поля: «Генеративний розвиток» і «Фенологічні властивості». Інші стійкі словосполучення через свою спорадичність не утворюють СП [8, див. додаток Е]. Відзначимо, що СП «Генеративний розвиток» і «Фенологічні властивості» є універсальними для всіх трьох досліджуваних мов. Щодо кількості полів, то в українській мові їх також усього два. Усі інші фразеологізми безпосередньо входять до ІІ або утворюють лише СГ. Найширшою є семантично-польова структура у французькій мові, де фразеологізми утворюють шість СП.

В англійській та українській мовах найбільшим за кількістю є СП «Фенологічні властивості»: частка фразем, що входять до його складу, становить відповідно 58,3 % та 24,1 % від усього ІІ «Флора». У французькій мові домінує СП «Дія квітки на організм людини» – 35,1 %.

Аналіз НК у структурі фразем, що входять до ІІ «Флора», доводить, що універсальним компонентом в усіх мовах є Flos. Частка фразем, що має у своєму складі гіперонім, становить в англійській мові 58,3 %, у французькій – 40,5 % і в українській 42,6 %. Зауважимо, що ці фраземи за своєю кількістю домінують в англійській і французькій мовах. Пріоритет в українській мові належить фразеологізмам із НК Paraver, частка яких становить 55,6 % від

III «Флора». Крім цього, ми зафіксували часткові збіги у виборі НК. Так, спільними для англійської та французької мов є НК *Lilium*, *Ranunculus*, *Syringa*. В англійській та українській мовах спільним є компонент *Paraver*.

2.4. Структура ідеографічного поля «Фауна»

Фауна являє собою «сформований історично тваринний світ, сукупність усіх видів тварин даної місцевості, країни або певного геологічного періоду» [155, т. 10, с. 570].

В англійській мові фразеологізмів із НК на позначення світу тварин ми не виявили. У французькій мові зафіксовано фразеологізм «кошеня, що дряпається» *garçon chaton marie-chardon* (букв. котик – це будяк). Квіткові рослини дають плоди, деякі з них тварини споживають як корм, що впливає на продуктивність. Так, ми зафіксували французький фразеологізм на позначення молочної продуктивності корови: *les vaches qui mangent des chardons font le lait très bon* (букв. корови, які їдять будяки, дають дуже хороше молоко).

Якщо описані вище фразеологізми виникли внаслідок тривалих спостережень людини за твариною, то наступні утворені через певні забобони про звички та хвороби тварин. Так, сіно не має квіток, тому й кури не їдять їх, а отже, і не зможуть втратити яйценосності: *quand les poules ont mangé la fleur du foin, elles ne pondent plus* (букв. якщо кури з'їли квітку сіна, вони більше не несуться). Отже, ці дві фраземи із значенням «молочна продуктивність корови» та «втрата яйценосності» утворюють у французькій мові СГ «Продуктивність худоби і птиці».

Ірреальність фраземи *quand le coucou a mangé la fleur de seigle, il ne sait plus chanter* (букв. якщо зозуля з'їла квітку жита, вона не зможе більше співати) можна пояснити тим, що, по-перше, зозуля взагалі харчується дрібними комахами, по-друге, квітка жита (колос) не є отруйною. Також абсолютно безпідставним є зв'язок між припиненням

руху соку або цвітінням і сказом собак: *lorsque l'aubépine suspend sa sève, le chien enragé repart* (букв. якщо у глода зупиниться сік, повернеться скажений собака); *quand l'aubépine bourgeonne, les chiens ont la rage* (букв. коли глід розпускається, собаки мають сказ). Отже, об'єднуємо фразу «втрата голосу зозулею» та ВСР «сказ собаки» у СГ «Хвороба тварин».

Мор корів також ніяк не може бути викликаний вживанням жінкою соку конюшини: *si une femme suce les fleurs du trèfle, toutes ses vaches crèveront* (букв. якщо жінка смокче сік конюшини, усі корови здохнуть). Отже, французькі фразеологізми з компонентом НК на позначення тваринного світу через свою спорадичність утворюють лише два нижні таксони: окремі фрази та ВСР і СГ, з чого і складається ІІ «Фауна» [8, додаток І].

В українській мові виявлено всього один ВСР на позначення медоносності бджіл: *de цвіт, там мід; de цвіток, (-) там (і) медок; бджоли раді цвіту, люди – літу; бджоли раді цвіту, люди раді меду; люди раді літу, а бджоли цвіту; раді люди літу, а (як) бджоли (-) цвіту*. Цей ВСР входить до ІІ «Фауна» без проміжних таксонів [8, див. додаток І].

Для французької та української мов спільним є НК «Flos». В українській мові всі фрази, що входять до ІІ «Фауна», мають у своїй структурі лише цей компонент. У французькій мові ми виявили паритет у виборі трьох компонентів: Flos, Carduus, Crataegus. Частки фразеологізмів із цими НК становлять по 28,6 % від ІІ «Фауна».

2.5. Специфічні елементи макрополя «Жива природа»

На матеріалі фразеологізмів із компонентом НК ми побудували макрополе «Жива природа» в англійській, французькій та українській мовах. Воно складається із трьох ІІ: «Людина», «Флора», «Фауна».

Аналіз фразеологізмів цього макрополя засвідчує їхню яскраво виражену антропоцентричність: у всіх досліджуваних мовах значну перевагу має ІІ «Людина». Частка фразем цього поля становить в англійській мові 89,3 %, французькій – 91,0 %, в українській – 87,0 % від усіх стійких словосполучень макрополя «Жива природа». Отримані показники є ілюстрацією думки О. Потебні про те, що «зміст народної поезії становить не природа, а людина, тобто те, що є найважливішим у світі для людини» [128, с. 188].

І, відповідно, ІІ «Флора» становить в англійській мові 10,7 %, у французькій – 7,6 %, в українській – 11,1 %. Також ми отримали дані про перевагу стійких виразів на позначення рослинного світу у французькій та українській мовах над ФВ, пов'язаних із тваринами. В англійській мові взагалі не виявлено фразеологізмів із компонентом НК на позначення фауни. У французькій мові ІІ «Фауна» являє собою 1,4 %, а в українській – 1,9 % від макрополя «Жива природа» (рис. 2.8).

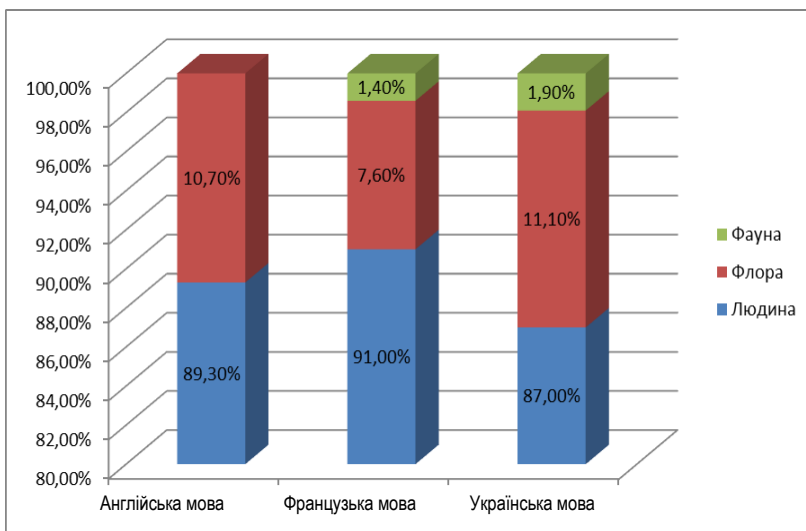

Рисунок 2.8 – Склад макрополя «Жива природа»

Аналіз НК як компонента досліджуваних фразеологізмів, що входять до макрополя «Жива природа», доводить, що універсальними компонентами є назви семи квіток: *Flos, Rosa, Lilium, Viola, Papaver, Syringa, Matricaria*.

Для англійської та французької мов спільними є такі НК: *Bellis, Genista, Crataegus, Lavandula, Ranunculus, Taraxacum*. Універсальними компонентами у французькій та українській мовах стали *Malva, Paeonia, Ruta*.

Кількісну перевагу в англійському та французькому макрополі «Жива природа» мають стійкі словосполучення з компонентом *Flos*. Їхня частка становить відповідно 34,4 % та 42,4 %. В українській мові домінують фраземи з НК *Papaver* – 47,9 % від макрополя «Жива природа». Зауважимо, що стійкі словосполучення з гіперонімом в українській мові є також досить численними – їхня частка становить 32,9 %. В англійській і французькій мовах частка фразеологізмів із компонентом *Rosa* є значною: відповідно 32,0 % та 28,6 %.

2.6. Особливості макрополя «Нежива природа»

Беручи до уваги визначення неживої природи, до цього макрополя відносимо не лише неорганічний світ, але й природні явища, пов'язані з ним: зміну сезонів, клімат, погоду тощо.

В англійській мові виокремлюємо СГ «Весна», до складу якої входять фраземи «пізня весна» *it is not spring until you can plant your foot upon twelve daisies* (букв. це не весна, доки ти не можеш поставити свою ногу на дванадцять маргариток) і «травень – місяць Великого Посту» *May never was a month of love, for May is full of flowers, but rather April, wet by kind, for luvе is full of showers* (букв. травень ніколи не був місяцем кохання, хоча травень повен квітів, а от скоріше квітень, дощовий сам по собі, для рибоньок <пестлива назва дівчат> повен дощів). У Піст поба-

чення, весілля не рекомендовані, хоча в травні багато квітів, а квітень, незважаючи на дощі, є сприятливим для кохання, як благодатна вода для риб. Ми виявили всього одну фразу із значенням «липень»: *till Lammas-day called August's wheel when the long corn stinks of Camotile* (букв. до Лугнасаду <язичницьке кельтське свято, яке відзначають 1 серпня>, що зветься серпневе коло, коли довге зерно пахне ромашкою). Отже, СГ «Весна» та фразеологізм «липень» утворюють в англійській мові СП «Пори року».

Щодо погодних міжсезонних явищ, то ми виявили стійке словосполучення із значенням «тепла зима – холодне літо»: *a mild winter looked for after a bad summer. When flowers had been scarce* (букв. після м'якої зими йшло погане літо. Тоді квітів було мало). Отже, спорадична кількість проаналізованих вище фразеологізмів із компонентом НК не дає підстав для побудови повної ідеографічної схеми. Отже, СП «Пори року» та фразема «тепла зима – прохолодне літо» утворюють макрополе «Нежива природа» в англійській мові без проміжних таксонів [8, додаток К].

У французькій мові СГ «Весна» має у своєму складі фразеологізми із значенням «рання весна» *une fleur ne fait pas le printemps* (букв. одна квітка весни не робить); «весна – початок випасу худоби» *la rybergère et blanche fleur sont le belis du gay pasteur* (букв. пастушка і біла квітка – це маргаритки веселого пастуха); «пізня весна» *mai sans rose rend l'âme morose* (букв. травень без троянди робить душу сумною) та «травень – місяць Великого Посту» *mois de mai mois des fleurs mois des pleurs* (букв. місяць травень – місяць квітів – місяць сліз). Ми не виявили стійких словосполучень із компонентом НК на позначення інших пір року, тому у французькій мові відсутнє СП «Пори року».

На відміну від англійської, у французькій мові ми виявили СГ «Міжсезонні явища». До неї входять ВСР «пізня осінь у квітах – холодна зима»: *automne en fleurs hiver*

plein de rigueurs (букв. осінь у квітах – зима повна суровості <морозів>); *quand novembre aura fleurs nouvelles, morte saison sera cruelle* (букв. коли в листопаді будуть нові квіти, мертвий сезон <зима> буде суворим) та фразеологізм із значенням «сніжна зима – гарні квіти» *neige à la Sainte-Isabelle fait la fleur plus belle* (букв. сніг на Святу Ізабеллу <22 лютого> робить квітку гарнішою). Крім того, ми виявили фразеологізми на позначення холодної погоди весною *quand l'aubépine est en fleurs, craints toujours quelques fraîcheurs* (букв. коли глід у квітах, бійся постійно прохолоди) та на позначення графічного зображення вітру *rose des vents* (букв. троянда вітрів). Зауважимо, що аналогічні вирази в англійській та українській мовах (*a wind rose* та *роза вітрів*) не зафіксовані у словниках як фразеологізми. Отже, описані вище фраземи та СГ «Міжсезонні явища» утворюють у французькій мові СП «Погода».

Специфічним для французької мови є наявність у ній фразеологізмів із компонентом НК на позначення астрономічних явищ. Такі фразеологізми утворюють ВСР «весняне рівнодення»: *quand l'abricot est en fleur jours et nuits ont même longueur* (букв. коли абрикос у цвіту, дні та ночі мають однакову тривалість); *quand l'abricotier est en fleur, le jour et nuit sont d'une teneur* (букв. коли абрикос у цвіту, день і ніч мають однакову тривалість). Отже, французьке макрополе «Нежива природа» містить СП «Погода», СГ «Весна» та ВСР «весняне рівнодення» [8, див. додаток К].

В українській мові ми виявили всього одне СП «Погода». У ньому виокремлено такі складники: ВСР «дощ»: *квіти починають пахнути сильніше – перед дощем; коли сильно пахнуть квіти жовтої акації, а довкола них густо в'ються комахи – на дощ і негоду; якщо шишка не розкрила цвіту – буде дощ*; фразеологізм «безвітряно»: *тиха погода, хоч мак сій*; фразеологізм на позначення міжсезон-

них явищ «сніжна зима – багато квітів»: як за дві неділі перед Різдом рясний іній, то перед Петром <12 липня> буде на гречці рясний цвіт; фразеологізм «холодна погода весною» *безрезневе сонце квітки не зв'ялить*. Через свою спорадичну кількість описані вище стійкі словосполучення не утворюють жодної СГ, а відразу входять до складу СП. Отже, українське макрополе «Нежива природа» має у своєму складі лише СП «Погода» [8, див. додаток К].

Отже, ми встановили універсальну для трьох мов тенденцію: через невелику кількість фразеологізмів із компонентом НК найвищим таксоном досліджуваного макрополя є СП. Для англійської та французької мов спільною є наявність у цьому макрополі СГ «Весна»; для французької та української – СП «Погода». Універсальним компонентом для всіх трьох мов є лише гіперонім *Flos*. Крім того, зафіксовано частковий збіг у виборі компонента *Bellis* на матеріалі англійської та французької мов. Кількісну перевагу також має гіперонім: частка фразеологізмів із цим компонентом становить в англійській мові 50,0 %, у французькій – 72,7 %, в українській – 66,7 %.

2.7. Макрополе «Суспільство» в англійській і французькій мовах

Офіційно визнаною всеосяжною універсальною політичною формою організації суспільства є держава [131, с. 75]. Форми правління держави є різноманітними. Так, однією з них є монархія, яка визначається як: «1) форма правління, за якої верховна державна влада зосереджена в руках глави держави – спадкового монарха; 2) держава з такою формою правління» [131, с. 184]. Фразеологізми з компонентом НК на позначення монархії ми виявили в англійській і французькій мовах.

В англійській мові ми виявили фразеологізм із значенням «королівство Англія» *Land of the rose* (букв. земля

троянди), оскільки троянда є національною емблемою цього королівства. Крім цього, в англійській мові ми зафіксували фразеологізм на позначення країни «Австралія» *our trees without shade, our flowers without perfume, our birds who cannot fly, our beasts who have not* (букв. *наші дерева без тіні, нашi квіти без аромату, нашi пташки, що не можуть літати, нашi звірі, що не навчилися ще ходити*). В англійській мові ми зафіксували фразему *Flower City* (букв. *квіткове місто*), якою називають Спрінфілд (Springfield). Отже, сталі словосполучення «Австралія» та «місто Спрінфілд» входять до СГ «Країна як територія».

Однією з ознак держави є право й можливість втілювати внутрішню та зовнішню політику від імені всього суспільства» [131, с. 75]. Аспектом такої внутрішньої політики є, зокрема, впровадження державних свят. В англійській мові виявлено фразеологізм *Primrose day* (букв. *день першоцвіту*). Свято першоцвіту відзначають 19 квітня; у цей день англійці вшановують пам'ять державного діяча Бенджаміна Дізраелі, який любив носити в петлиці квітку першоцвіту. Отже, фразеологізми «королівство Англія», «державне свято» та СГ «Країна як територія» через свою спорадичність утворюють ТГ «Держава», яка входить до макрополя «Суспільство» [8, додаток Л].

У **французькій** мові зафіксовано два ВСР, умотивованих тим, що символом французької монархії була лілія: ВСР «Франція»: *fleur de lis (lys)* (букв. *квітка лілії*); ВСР «королівство Франція»: *(le) royaume des lis* (букв. *королівство лілії*). Ці два ВСР утворюють СГ «Монархія». У французькій мові виявлено фразеологізми на позначення інших форм правління, зокрема республіки – форми державного управління, за якої вищі органи державної влади обирають чи формують загальнонаціональні представницькі установи, а всі громадяни мають політичні права

[131, с. 239]. Саме ці права й відображено у змісті стійкого виразу *où justice est en vigueur, la république est en fleur* (букв. *де правосуддя в силі, республіка у цвіту*). Отже, СГ «Монархія», фразеологізм із значеннями «процвітаюча республіка» утворюють СП «Державний лад». У французькій мові виявлено стійке словосполучення на позначення міста як територіальної одиниці держави: *lis rouge* (букв. *червона лілія*) Флоренція.

Однією з форм зовнішньої політики Франції була колонізація, тобто насильницьке захоплення чужих країн і територій із метою використання природних ресурсів та експлуатації корінного населення [131, с. 141]. Це знайшло відображення у фразеологізмі з компонентом НК: *le plus beau fleuron d'une couronne* (букв. *найгарніша квітка вінка*) «найцінніша колонія метрополії».

Внутрішня політика, що проводить держава, визначається, зокрема, врученням державних нагород. Державною нагородою вважається «знак переважно у вигляді круглої металеві пластинки з рельєфним написом і зображенням, що встановлює держава як нагороду за особливі заслуги, трудові та бойові подвиги» [155, т. 4, с. 662]. Ми побудували ВСП «медаль, що зберіглася в ідеальному стані»: *à fleur de coin (-s)* (букв. *на квітці <на поверхні> карбування (карбувань)*); *fleur de coin(-s)* (букв. *квітка карбування (карбувань)*). Виявом внутрішньої політики є також розроблення та впровадження певних державних документів. Одним із таких документів є права водія, які у Франції мають рожевий колір: *carte rose* (букв. *карта троянди*). Отже, ВСП «медаль, що зберіглася в ідеальному стані» та фразеологізм «права водія» утворюють СГ «Внутрішня політика».

Проаналізовані ФВ із значенням «медаль, що зберіглася в ідеальному стані» є полісемічними і позначають ще й гроші, які являють собою металеві і паперові знаки, що є

мірою вартості при купівлі й продажу» [155, т. 2, с. 177]. Ми виокремили такі ВСР: ВСР «монета, що зберіглася в ідеальному стані» *à fleur de coin (-s)* (букв. *на квітці* <на поверхні> *карбування (карбувань)*); *fleur de coin(-s)* (букв. *квітка карбування (карбувань)*); *tonnaie à fleur de coin* (букв. *монета на квітці* <на поверхні> *карбування*) та ВСР «нобль»: *un noble à la rose* (букв. *нобль із трояндою*); *un noble, s'il n'est pas à la rose, vaut parfois bien peu de chose* (букв. *нобль, якщо не має троянди, іноді коштує дуже мало*). Нобль був старовинною англійською монетою із восьмипелюстковою трояндою на реверсі, тому має ще одну назву – розенобль. Оскільки гроші є одним із інструментів фінансової політики, то цілком закономірно, що вищеназвані ВСР утворюють СГ «Фінансова політика». Стійке словосполучення «найцінніша колонія метрополії», СГ «Внутрішня політика» та СГ «Фінансова політика» утворюють СП «Державна політика». Отже, фразеологізм «місто Флоренція», СП «Державний лад» і СП «Державна політика» є складниками французької ТГ «Держава». Як бачимо із проаналізованого матеріалу, через незначну кількість фразем із компонентом НК побудувати повну структуру макрополя «Суспільство» не можливо. У нашій розвідці воно має лише одну ТГ [8, див. додаток Л].

Ми не виявили фразеологізмів із компонентом НК на позначення суспільства в **українській** мові.

Спільною рисою макрополя «Суспільство» для англійської та французької мов є те, що найвищим таксоном у ньому є ТГ «Держава». На рівнях СГ і СП ми не встановили універсалій. Спільним для цих двох мов є НК *Flos* і *Rosa*. В обох мовах перевагу мають фразеологізми із НК *Flos*: в англійській – 50,0 %, а у французькій – 57,9 %. Крім того, у французькій мові досить значну частку – 26,3 % – становлять стійкі словосполучення з НК *Lilium*.

Висновки до розділу 2

У трьох мовах фразеологізми з компонентом НК утворюють архіполе «Всесвіт». Воно має однакову структуру в англійській і французькій мовах, оскільки складається із трьох макрополів: «Жива природа», «Нежива природа» та «Суспільство». В українській мові архіполе «Всесвіт» містить лише два макрополя: «Жива природа» та «Нежива природа».

Універсальність можна простежити і в кількісних показниках: абсолютну перевагу мають стійкі словосполучення, що формують макрополе «Жива природа». Абсолютну більшість становить частка таких фразеологізмів: в англійській мові – 97,6 %, у французькій – 94,2 % і в українській – 98,8 %. Паритетні показники зафіксовано в англійській та українській мовах на рівні макрополя «Нежива природа», яке становить відповідно по 1,2 % у кожній із цих мов. У французькій мові частка макрополя «Нежива природа» є дещо більшою – 2,1 %. Частка макрополя «Суспільство» в англійській мові дорівнює макрополю «Нежива природа» (1,2 %), а у французькій навіть перевищує його – 3,7 % (рис. 2.9).

Універсальними компонентами фразеологізмів, що входять до архіполя «Всесвіт», є назви квіток: *Flos*, *Rosa*, *Lilium*, *Viola*, *Papaver*, *Syringa*, *Matricaria*. Часткові збіги у виборі компонента зафіксовано в англійській і французькій мовах: *Bellis*, *Genista*, *Crataegus*, *Lavandula*, *Ranunculus*, *Taraxacum*. Значно менше збігів виявлено у французькій та українській мовах: *Malva*, *Paeonia*, *Ruta*. Не зафіксовано універсалій в англійській та українській мовах.

Найбільшу частку в англійській і французькій мовах становлять фразеологізми з компонентом-гіперонімом. Кількість таких англійських фразем – 34,8 %, а французьких – 43,7 %. Щодо українських стійких словосполучень із цим компонентом, то, хоча їхній рівень є також доволі високим (33,3 %), але все ж кількісну перевагу мають фра-

земи з компонентом *Paraver* (47,6 %). Значною є кількість англійських і французьких фразеологізмів із компонентом *Rosa*: відповідно 31,6 % і 27,9 %.

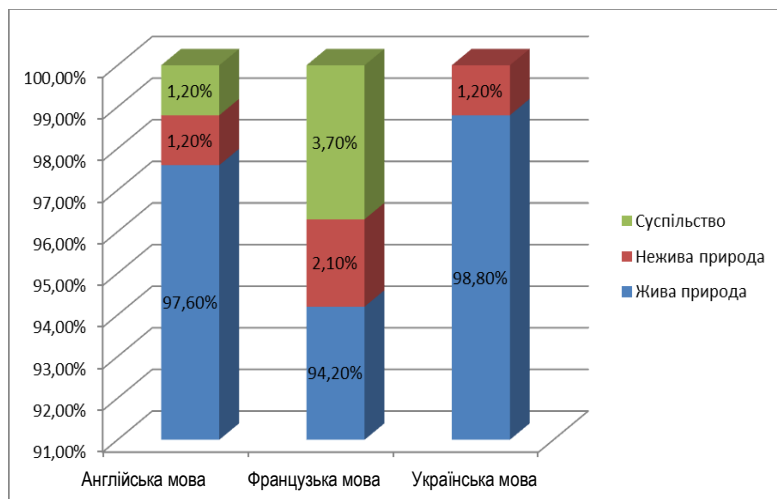

Рисунок 2.9 – Склад архіполя «Всесвіт»

Привертає увагу той факт, що універсалії як повні, так і часткові, за своєю кількістю не обов'язково входять до значної кількості фразеологізмів у тій чи іншій мові. Наприклад, в англійській мові кількість стійких словосполучень із спільним компонентом *Syringa* становить усього 0,3 %, у французькій та українській і мовах із компонентом *Matricaria* – по 0,2 % тощо.

З іншого боку, фразеологізми із специфічним НК можуть мати вищі показники: кількість англійських фразем із НК *Primula*, *Lotus* становить 2,0 % та 1,4 % відповідно. У французькій мові стійкі словосполучення із НК *Carduus* і *Laurus* становлять відповідно 4,8 % і 3,0 %; в українській із НК *Vinca* – 1,6 %.

Основні результати розділу опубліковано в працях [7–13; 15].

РОЗДІЛ 3
СЕМАНТИЧНА
І СТРУКТУРНО-ГРАМАТИЧНА ПАРАДИГМИ
ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ
ІЗ КОМПОНЕНТОМ «НАЗВА КВІТКИ»

3.1. Полісемія, синонімія, антонімія та омонімія фразеологічних одиниць із компонентом «назва квітки»

В англійській мові 4,1 % від загальної кількості розглянутих фразеологізмів із компонентом НК є багатозначними. Англійські полісемічні фразеологізми поділяємо на дві групи. До першої відносимо ФО, первинне метафоричне значення яких пов'язане із властивостями квітки, а друге виникло вже внаслідок подальшої метафоризації. Так, фразеологізми *bud or blossom* і *buds and blooms* мають два значення: 1) «розквітнути» та 2) «удача». Аналогічно *in bloom (blossom), in (full) flower*: 1) «у розквіті» та 2) «у молодості»; *better late ripe and bear, than early blossom and blast*: 1) «передчасне цвітіння»; 2) «втрата». До другої групи належать ФО, значення яких є результатом третинної (тощо) метафоризації: *full flower* «молодий» і «багатство»; *no shrinking violet*: 1) «несором'язлива людина» та 2) «ексгібіціоніст»; *gather ye rose buds while ye may*: 1) «своєчасність» і 2) «жити без турбот, доки є можливість»; *to lay in (up) lavender*: 1) «дбати про білизну»; 2) «віддавати під заставу»; 3) «посадити до в'язниці»; *as gentle as zephyrs blowing before the violet*: «ніжний на дотик» і «ніжний» (ставлення до інших).

У французькій мові полісемічні фрази з компонентом НК становлять 2,8 %. За аналогічним принципом до першої групи відносимо всього одну ФО *effeuiller la marguerite*: 1) «знімати одяг»; 2) «бути в інтимних стосунках». До фразеологізмів, багатозначність яких утворилася внаслідок подальших перенесень, належать такі: (*à*)

fleur de coin (coins:) 1) «монета, що зберіглася в ідеальному стані» і 2) «медаль, що зберіглася в ідеальному стані»; *au ras de pâquerettes:* 1) «дуже близько»; 2) «низько»; 3) «примітивно»; *avoir les pinceaux en fleurs:* 1) «бути розслабленим»; 2) «відчувати задоволення (сексуальне зокрема)»; *cueillir les pâquerettes:* 1) «їхати повільно велосипедом» і 2) «впасти»; *envoyer dans les roses:* 1) «послати до біса»; 2) «збити з ніг»; *s'enfarger dans les fleurs du tapis:* 1) «мати неприємності» та 2) «мати дефекти мовлення»; *une fleur ne fait pas le printemps:* 1) «рання весна» та 2) «індивідуалізм»; *cueillir la rose:* 1) «насолоджуватись життям» і 2) «позбавити дівчину невинності».

Найменшою є кількість полісемічних ФО в українській мові, частка яких становить 0,8 %. На відміну від англійської та французької мов, в українській переважають фразеологізми, первинне значення яких пов'язане з біологічними властивостями квітки: *квітом розцвітати:* 1) «розквітнути»; 2) «мати удачу»; *не з кожного цвіточка ягідочка (Не з кожного цвіточка ягідочка!):* 1) «відсутність плоду»; 2) «не завжди щастить».

Як бачимо з наведених багатозначних ФВ, усі вони об'єднані спільним смисловим стрижнем, але пов'язані з різними предметами думки, мають несхожі граматичні умови реалізації. Крім того, їхня полісемія є незалежною від контексту.

Лариса Скрипник підкреслює, що «омонімічними найчастіше бувають фразеологізми типу словосполучень (переважно дієслівні) та конструкції з прийменниками» [130, с. 210]. Цей висновок вчена робить на підставі аналізу українських фразем. Однак у межах нашого дослідження фразеологічних омонімів із компонентом НК в українській мові не виявлено. Тоді як в англійській і французькій мовах такі фразеологізми є одиничними: відповідно 0,9 % та 0,5 % від загальної кількості проаналізованих. Так, англійськими

омонімічними ФО є такі: *lily-white*: 1) «правдивість»; 2) «тільки для білих»; *red rose redolent*: 1) «щось дуже приємне»; 2) «прихильники ланкастерської династії»; *under the rose*: 1) «таємно»; 2) «народжений поза шлюбом». У французькій мові ми виявили такі фразеологізми-омоніми: *cueillir la rose*: 1) «позбавити дівчину цноти»; 2) «вести безтурботне життя»; *fleur de lis*: 1) «Франція»; 2) «повія». Ми вже визначили стійкий вираз *effeuiller la marguerite* як багатозначний із значеннями: 1) «знімати одяг»; 2) «бути в інтимних стосунках» (див. вище). Однак ця ФО має й омонім із значенням 3) «ворожити на квітці».

Лише 4,1 % англійських ФВ є антонімічними. Як було зазначено раніше, фраземи-антоніми ми поділяємо на дві групи: однотипні та неоднотипні. У першій із названих структура є майже ідентичною, відмінність полягає в наявності заперечної частки: *a bed of roses* «безтурботне життя» – **not** *a bed of roses* «важке життя»; *bed of roses* тс.; – **no** *bed of roses* тс.; *to be a bed of roses* «вести безтурботне життя» – **not** *to be a bed of roses* «мати важке життя»; *shrinking violet* «сором'язлива людина» – **no** *shrinking violet* «несором'язлива людина».

У різноструктурних ФО антонімічність значення є ідентичною антонімічності їхніх лексичних синонімів [134, с. 117]. Пор.: *a rose without a thorn* «удача» – *better late ripe and bear, than early blossom and blast* «втрата»; *be coming up roses* «мати удачу» – *he who plants thorns should not expect to gather roses* «зазнати втрати»; *lotus-eating existence* «безтурботне життя» – *life is not a bed of roses* «важке життя».

У французькій мові виявлено 1,8 % антонімічних фразеологізмів із компонентом НК. Підкреслимо, усі вони є однотипними. Серед цих ФО переважають такі, що за наявності майже однакової структури мають у своєму складі компоненти із протилежними значеннями. Пор.: *donner une giroflée* «дати ляпаса» – *recevoir une giroflée* «отримати

ляпаса»; *être sur des roses* «вести безтурботне життя» – *être sur des chardons* «мати важке життя»; *ôter la plus belle rose du chapeau* «отримати перемогу» – *perdre la plus belle rose de son chapeau* «азнати втрати». Крім того, сюди відносимо фраземи, протилежність значення яких виражається наявністю заперечних часток: *être sur un lit de roses* «вести безтурботне життя» – *n'être pas sur un lit de roses* «мати важке життя».

В українській мові таких ФВ виявлено найбільше – 8,1 %. Серед них виділяємо одну пару фразем, що мають у своєму складі компоненти із протилежним значенням: *голова як маківка, а розуму як накладено* «багато розуму» – *голова, як маківка, а розуму, як напанано* «мало розуму». Щодо неоднотипних фразеологізмів-антонімів, то в українській мові зафіксовано тенденцію до антонімічності цілих ВСР. Пор.: ВСР «багато»: *багато, як за гріш маку; єсть того цвіту по всьому світу; мов (ніби) за (на) гріш маку; сього (цього) цвіту (багато) по всьому світу; як за (на) гріш маку; як майського цвіту; як маку; як цвіту по всьому світу* – ВСР «мало»: *на макову росину, на макове зерно (зерня, зернятко); (і, ні) на макову зернину, ні на макове зерно (зерня), і на макову росину; макова росина; макове зерно*. Аналогічно ВР «багатство»: *дурниця (-) з маком паляниця* «багатство» – протистоїть ВСР із значенням «бідність»: *згадай мак та їж так; навчить горе з маком калачі їсти; надав чорт маком заговіть; поминаючи мак, їжте й так; що пиріг із таким, що дуля з маком – смак один*.

Проаналізуємо синоніми у фразеологічному корпусі. Ми з'ясували, що найбільшою є кількість синонімічних фразем в англійській мові – 16,9 % від загальної кількості проаналізованих, у французькій мові – 16,2 %. А. Назарян наполягає на тому, що для фразеологізмів сучасної французької мови синонімія не є характерним явищем: за про-

веденими дослідженнями, усього 12,5 % фразеологізмів мають синоніми [126, с. 16–17]. Отже, власне ФВ із компонентом НК французької мови засвідчують здатність ФО мати синонімічні відношення. Трохи меншою є ця кількість в українській мові – 12,2 %.

Основним критерієм розрізнення синонімів у межах одного ВСР є їхня семантична сполучуваність. Наприклад, в англійській мові ВСР «бути мертвим і похованим» має у своєму складі варіанти та близькі за значенням фраземи, що не є синонімами, оскільки вони у мовленні матимуть різне контекстуальне оточення: *under the daisies*; *(be) pushing (push)up (the) daisies (kicking up daisies)*; *violets... the «flower of death»*. Аналогічно у французькій мові ВСР «кохання» складається лише із ФВ, близьких за значенням: *à la franche marguerite*; *la vie est une fleur, dont l'amour est le miel*; *sur la couleur rose, l'amour se pose*. В українській мові до ВСР «молодий» входять варіанти та близькі за значенням фразеологізми: *хлопець молодий, як барвінок*; *лице свіже, як квітка, зірвана після дощу*; *це мак (росте, сходить, цвіте) у голові*.

З іншого боку, ми виявили поодинокі випадки, коли в одному ВСР можуть бути по два синонімічних ряди (СР). Так, зокрема, в англійській мові виокремлюємо у ВСР «своєчасність» два СР: 1) *timely blossom, timely ripe*; *every month has its flower, every flower has its hour* та 2) *benefits please, like flowers, while they are fresh*; *gather ye rose buds while ye may*. Аналогічно, у французькій мові ВСР «у житті не завжди все радісно» має СР: 1) *aujourd'hui en fleur, demain (fors) en pleur (-s), demain en pleur (après bon temps on se répand), aujourd'hui en fleur(-s)*; *d'abord tout est rose et fleurs ensuite peines et douleurs*; *il y a plus d'épines que de roses*; *tout n'est pas rose (roses) (dans la vie, pour lui)*; та 2) *changer les lauriers en cyprès*; *il a flairé (veut clairer, flairer) rose et bouton, et il est tombé (puis tomber) sur un (dans son)*

étron. Так само в українській мові ВСП «дурний» має два СР: 1) *дурному Гаврильці усе чорнобривці; нема з його цвіту*; 2) *у голові мак росте (мак росте в голові)*; *голівочка – як маківочка, хоч витруси та викинь*.

За М. Алефіренком [24, с. 63] розподіляємо фрази-синоніми з компонентом НК на одно- та різноструктурні. Ми встановили, що більшість синонімічних фразеологізмів у досліджуваних мовах є різноструктурними, тобто утвореними за різними синтаксичними моделями. Так, зокрема, в англійській мові ФВ із семантикою «молодий» можуть мати такі структури: *full flower* (прикметник + іменник) або *fresh as a flower* (прикметник + *as* + іменник). Фразеологізми-синоніми із значенням «краса минає швидко» будуються схемами: (іменник + дієслово + *like* + іменник) *beauty fades like a flower* та (прикметник + іменник + прислівник + дієслово) *the fairest flowers soonest fade*. Особливо яскраво такі розбіжності виявляються у фразеологізмах-реченнях. Наприклад, стійкий вираз «краще мати домівку, ніж бути безхатченком» побудовано так: прислівник + + дієслово + прийменник + прикметник + іменник, сполучник + дієслово + прийменник + прикметник + іменник-іменник *better keep under an old hedge, than creep under a new furze-bush*. Його синонім *under the furze is hunger and cold: under the broom is silver and gold* має структуру прийменник + + іменник + дієслово + іменник + сполучник + іменник: прийменник + іменник + дієслово + іменник + сполучник + + іменник.

Аналогічну картину спостерігаємо й у французькій мові. Так, фразеологізми-синоніми із значенням «краса минає швидко» утворюються за такими синтаксичними схемами: (іменник + прийменник + іменник + частка + дієслово + частка + прислівник + прикметник + іменник) та (сполучник + іменник + дієслово + дієприкметник, іменник + + дієслово). Пор.: *les fleurs du printemps ne gardent pas*

toujours leur beauté та *quand les roses seront flétries, les pétales tomberont*. Як і в англійській мові, досить часто в одному СР поєднуються різноструктурні французькі фрази, одна з яких є порівняльною конструкцією, пор.: *femme dans sa fleur* (іменник + прийменник + прикметник + іменник) та *fraîche comme une rose* (прикметник + *comme* + іменник) «молода».

В українській мові спостерігаємо схожі тенденції. Так, фразеологізми-синоніми із семантикою «постаріти» побудовано за схемами: (прийменник + прикметник + + іменник + іменник + дієслово + сполучник + прикметник + + дієслово) та (дієслово + іменник + сполучник + дієслово + + іменник). *На свіжій цвіт бджола сідає, а зів'ялий обминає* та *Минають годки, що нюхали цвітки*. Різними за своєю структурою є й інші ФВ: *Голова, як маківка, а розуму, як на капано* (іменник + як + іменник + сполучник + іменник + як + дієприкметник) та *розуму (ума) ні на макове зерня* (іменник + частка + прийменник + прикметник + + іменник) «мало розуму».

У досліджуваних мовах можна спостерігати спорадичність одноструктурних синонімів. Так, в англійській мові ми виявили всього дві пари синонімічних фразеологізмів, утворених за однією синтаксичною схемою: 1) *as white as a lily* «білий»; *as pale as a primrose* «білий» (*as* + + прикметник + *as* + іменник); 2) *as pleasant as flowers in May*; *as sweet as lilies in May* «привабливий» (*as* + прикметник + *as* + іменник + прийменник + іменник). У французькій мові зафіксовано також дві такі пари: 1) *fumer les mauves par la racine*; *bouffer (manger) les pissenlits par la racine* «бути мертвим і похованим» (дієслово + іменник (прямий додаток) + прийменник + іменник (непрямий додаток)); 2) *chemin de fleurs*; *lit de roses* «безтурботне життя» (іменник + прийменник + іменник (непрямий додаток)). В українській мові виявлено лише один ряд одноструктур-

них фразеологізмів: *зелена, як барвінок (рута) – повна, як маківка – свіжа, мов квітка «молода»* (прикметник + як (мов) + іменник).

3.2. Варіанти стійких виразів із компонентом «назва квітки»

Відповідно до заявлених раніше концепцій (див. пункт 1.4) досліджувані ФВ поділяємо на фонетичні, орфографічні, граматичні, лексичні, квантитативні та комбіновані варіанти. Кожен із названих типів варіантів, зі свого боку, може мати підгрупи.

3.2.1. Варіативність англійських фразеологізмів

Аналіз англійських фразеологізмів із компонентом НК засвідчує високий рівень їхньої варіативності – 88,7 % від загальної кількості досліджуваних СВ мають варіанти. Найбільш питома вага належить квантитативним варіантам – 42,0 % від усіх варіативних фразем.

Виокремлюємо найбільш типові з них. У нашому дослідженні повністю підтверджуємо думку О. Куніна про те, що компаративні ФО з *as* та з опущеним сполучником є самобутніми квантитативними варіантами. Цей різновид квантитативної варіантності відрізняється від усіх інших видів варіантності тим, що він властивий усім компаративним ФО, що мають у своєму складі парний сполучник *as ... as* [111, с. 128]. Пор: *(as) fresh as a daisy; (as) fresh as a rose; (as) fresh as flowers in May; (as) pure as a lily; (as) red as a poppy; (as) red as a rose; (as) welcome as flowers in May; (as) white as a lily*. Іншим, притаманним англійській мові, типом кількісної варіантності, є опущення частки *to* перед інфінітивом: *(to) gather roses; (to) be fresh as a daisy; (to) burst into bloom; (to) burst into flower; (to) come up smelling of roses; (to) fit like frost and flowers; (to) gild the*

lily; (to) sprinkle the flowers; better (to) keep under an old hedge, than creep under a new furze-bush тощо.

Досить часто трапляються варіанти, які виникають унаслідок еліпсису окремих членів речення – головних і другорядних: підмета і присудка (*a rose is a rose is a rose (is a rose); (life is) not a bed of roses*); присудка (*(is) not all roses; (there is) no rose without a thorn; (to be) in flower; not (be) all (moonlight and) roses*); додатка (*to gather (life's) roses; to look (at the world) through rose-colored glasses*); означення (*in (full) bloom; the (acme) pink of perfection; as sweet as (a new-blown) rose*); обставини (*as fresh as a rose (in June); April showers bring (forth) May flowers*). Ми зафіксували варіанти, утворені внаслідок опущення альтернатива: *tickle (someone) pink; come up (of something) smelling like roses*. Спорадичним є випадок опущення дієслова у складному присудку: (*turn*) *red as a poppy*.

Граматичні варіанти становлять 22,3 % від загальної кількості варіативних фразем. Питома вага (29,4 %) належить тим варіантам, які виникли внаслідок опущення артикля *a* або *the*. Пор.: (*a*) *bed of roses; (a) rose between two thorns; (a) rose without a thorn; (a) shrinking violet; be pushing up (the) daisies; (the) primrose path; push up (the) daisies; (the) flower of the flock; (the) lotus land; Wars of (the) roses*.

Нижчим є показник частиномовних варіантів – 14,7 %. Зазвичай у цій групі варіюються однокореневі компоненти, що належать до різних частин мови: *tickle (tickled) pink; pushing (push) up daisies; lotus-eater – to eat lotus; to be welcome as flowers in May – as welcome as flowers in May*. Варіювання службових слів становить 11,8 %. Так, у варіантах *look before you leap, because snakes in sweet flowers do creep* та *look before you leap, for snakes among sweet flowers do creep* варіюються сполучники *because* і *for*; прийменники *in* та *among*. В інших варіантах заміщуються прийменники *in – to* та *in – up*. Відповідно:

put the roses in sb's cheeks – put the roses to sb's cheeks; to lay in lavender – to lay up lavender. Крім того, виявлено фраземи, де варіюються сполучник *like* та прийменник *of*: *come up smelling like roses – come up smelling of roses.* У фразеологізмах можуть варіюватися й розділові знаки. Частка таких ФВ – 8,8 %. Так, двочленну фразу можна писати через дефіс або як два окремих слова: *lily-white* або *lily white*. Інші варіанти передбачають вживання різних розділових знаків у безсполучникових реченнях, де двокрапка заміщується на крапку із комою (*under the furze is hunger and cold: under the broom is silver and gold – under the furze is hunger and cold; under the broom is silver and gold*) або один із фразеологізмів пишеться з комою, а його інваріант без неї (*timely blossom timely ripe – timely blossom, timely ripe*).

Грамотичні варіанти, що стосуються форми дієслова, в англійській мові можуть виникати внаслідок його скорочення. Частка таких варіацій також становить 8,8 %. Пор.: *beauty is a blossom – beauty's a blossom; there is no rose without a thorn – there's no rose without a thorn.* Крім того, ми зафіксували фразу, у якій скорочується дієслово *pricked*: *it's better to be stung by a nettle than pricked by a rose – it's better to be stung by a nettle than prick'd by a rose.*

Ми виявили всього два ВР категорії числа, кількість цих ФВ становить 5,9 %. Це – фразеологізми, один із компонентів яких з однини переходить у множину: *not to be a bed of rose (-s); gray hairs are death's blossom (-s).*

Спорадичними є фразеологізми, у яких варіюється порядок слів (2,9 %): *the fairest rose is at last withered – rose the fairest at last is withered.*

Серед грамотичних варіантів ми виокремлюємо особливу групу, фразеологізми якої мають у своїй структурі по два або більше видів грамотичних змін. Цей тип ми називаємо змішано-грамотичним. Він становить значну част-

ку (17,7 %) від усіх граматичних варіантів. Виокремлюємо серед них такі комбінації: вживання різних службових частин мови (прийменників, сполучників) та числа (*as fresh as flower(-s) of (in) May*); варіювання прийменника та артикля й числа (*to come up smelling of roses – to come up smelling like a rose*); комбінація частиномовних варіантів із заміщенням артикля та прийменника та варіювання числа (*come out of something smelling like a rose – come up of something smelling like roses*); вживання різних часток і різних форм дієслова (*to come up roses – be coming up roses*); варіювання числа та опущення артикля (*the flower of speech – flowers of speech*); варіювання частки та опущення артикля (*no bed of roses – not a bed of roses*).

Частка лексичних варіантів становить 18,3 %. Відмітимо, що значну частку (42,9 %) становлять фрази, у яких варіюється НК: *as fresh as a daisy (a rose)*; *as red as a poppy (a rose)*; *as sweet as a rose (a violet)*; *blue rose (dahlia)*; *fair as a lily (a rose)*; *fresh as a daisy (a flower) (a rose)*; *burst into bloom (flower)*; *in blossom (bloom) (flower)*; *red as a poppy (a rose)*; *to burst into bloom (blossom)*. 56,3 % лексичних варіантів являють собою ФВ, у яких заміщуються інші складники: *a blushing (shrinking) violet*; *as pure (white) as a lily*; *when Barnaby bright smiles night and day, poor ragged robin blooms in the hay (hedge)*; *gild (paint) the lily*; *in the flower of one's age (strength)*; *kicking (pushing) up daisies*; *primrose path (way)*; *the white rose of innocence (virginity)*; *to pick (pluck) a rose*; *I but she proved a burr (a nettle)*; *when fuz is out of bloom kissing's out of fashion (tune)*; *to see everything (things) through rose-colored spectacles*. Одиначною є фраза з одночасною варіацією НК й іншого компонента: *as pleasant (sweet) as flowers (lilies) in May*.

Частка комбінованих варіантів становить 16,0 %. В англійській мові ми виявили лексико-граматичні, лексико-квантитативні, граматично-квантитативні, орфографіч-

но-граматичні, лексико-граматично-квантитативні, орфографічно-граматично-лексично-квантитативні, орфографічно-лексично-граматичні варіанти.

Лексико-граматично-квантитативні варіанти домінують серед комбінованих (32,6 %). Вони являють собою: зміну лексеми у складі фразеологізму, варіації частки, опущення артикля, опущення присудка (*one flower does not make a garden – one flower makes no garden*); зміну лексеми у складі фразеологізму, варіанти однини / множини, опущення артикля, опущення частки *to* (*to pick (pluck) a rose – gather roses*); зміну лексеми (НК) у складі фразеологізму, вживання різних прийменників, вживання скороченої форми дієслова, опущення артикля, опущення присудка (*when the gorse is out in bloom, kissing 's out in fashion – when whins are out of bloom, then kissing is out of fashion*); зміну лексеми (НК) у складі фразеологізму, вживання НК у різних числах (однини / множини), зміна порядку слів, опущення прийменника (*primrose path – path of roses*); зміну лексем у складі фразеологізму, вживання різних прийменників, опущення артикля, опущення альтернанта, опущення додатка (*to see things through rose-colored spectacles – to see with rose-colored glasses – to take a rose-colored view of something*); зміну лексеми у складі фразеологізму, варіювання означеного / неозначеного артикля, вживання дієслова в різних формах, опущення сполучника *like*, опущення окремих членів речення (*like a chamomile bed, the more it is trodden the more it will spread – the chamomile, the more it is trod down the more it grows – the chamomile, the more it is trodden on the faster it grows – the chamomile, the more it is trodden on and pressed down the more it spreadeth – the chamomile, the more it is trodden the sweeter smell it yieldth*).

Значною є частка граматично-квантитативних варіантів (28,6 %). У цій групі наявні такі типи комбінацій: зміна порядку слів, варіанти розділових знаків, опущення присуд-

ка, обставини, часток (*stung by a nettle than pricked by a rose, it is better to be – it's better to be stung by a nettle than pricked by a rose*); варіанти однини / множини, опущення артикля, опущення означення (*as sweet as a rose – as sweet as damask roses*); опущення артикля, опущення означення (*as fresh and flourishing as the flowers in May – as fresh as flowers in May*); варіанти однини / множини, опущення артикля, опущення частки (*to come up smelling like a rose – come up smelling like roses*); вживання різних прийменників, опущення означення (*path of roses – path strewn with roses*); вживання дієслів у різних формах, опущення підмета (*everything's coming up roses – be coming up roses*).

Лексико-граматичні варіанти (18,3 %) подані такими комбінаціями: варіювання компонентів *bring* і *color* та альтернантів, числа, опущення артикля (*bring the roses to sb's cheeks – color rose to one's cheeks*); варіювання компонентів *age* (*strength*), *life* та опущення альтернанта (*in the flower of one's age (strength) – in the flower of life*); варіювання компонентів *allways* і *forth* та порядку слів (*March winds and April showers allways bring May flowers – March winds and April showers bring forth May flowers*); варіювання компонентів *blossom* і *blooms*, сполучників і числа (*bud or blossom – buds and blooms*).

Лексико-квантитативні варіанти утворені внаслідок зміни лексеми (НК) у складі фразеологізму та через опущення означення або обставини: – *as pure as the first opening of the blooms in May – as pure as a lily; as sweet as the bean's first blossom – as sweet as a rose (violet)*.

Інші види комбінованих варіантів є спорадичними. Так, ФВ *about Saint George when blue is worn, the blue harebells the fields adorn* має орфографічно-граматично-лексично-квантитативний інваріант *about St. George, when blue is worn, bluebells the woods and fields adorn*. Як можна бачити, варіативність виявляється в різному написанні ле-

ксих компонентів, різних вживаннях розділових знаків, опущенні артикля, зміни лексеми (НК) у складі фразеологізму, опущенні означення та підмета. Фразеологізми *to look through rose tinted spectacles* та *to see things through rose-colored spectacles* різняться між собою написанням НК, зміною лексеми у складі фразеологізму, опущенням додатка. Отже, вони є орфографічно-лексично-квантитативними варіантами. Орфографічно-граматичні варіанти поєднують вживання різних пунктуаційних знаків і різне написання: фразеологізм *ups-a-daisy* у процесі вживання став писатися так, як вимовляється – одним словом *Upsadaisy!*

Фонетичні та орфографічні варіанти в англійській мові є найменшими за своєю кількістю – по 0,7 %. Фонетичні варіанти подані вигуківими фраземами із заміщенням фонем (*upsy-daisy!* – *upser-daisy!*), а в орфографічних варіантах компоненти-кореляти вживаються або як власна назва, або як загальна (*Wars of the Roses* – *Wars of the roses*).

3.2.2. Варіанти фразеологізмів у французькій мові

У французькій мові рівень варіативності фразеологізмів із компонентом НК є дещо нижчим, ніж в англійській, – їхня частка становить 72,5 % від загальної кількості, що ми зафіксували. Більшість із них (41,8 %) є граматичними. Як і в англійській мові, кількісну перевагу мають варіанти з опущеним артиклем, їхня частка – 20,6 %. Це здебільшого опущення означеного артикля жіночого роду *la*: *la fleur des pois* – *fleur des pois*; *la femme estime toujours son voisin être de violette* – *femme estime toujours son voisin être de violette* та ін. Рідше трапляються еліпсиси неозначеного артикля чоловічого роду *un* та означеного артикля множини *les*: *être jaune comme un souci* – *être jaune comme souci*; *les fleurs de rhétorique* – *fleurs de rhétorique*; *les yeux à fleur de tête* – *yeux à fleur de tête* тощо. Одиначним є ВР із опущеним означеним артиклем чоловічого роду *le*: *le*

royaume des lis – royaume des lis. Звернемо увагу, вирази *à la fleur de femme fleur de vin – à fleur de femme fleur de vin* не є варіантами, оскільки мають різні значення: «кращій жінці – краще вино» та «втрата цноти».

У французькій мові спостерігаємо випадки варіювання однини / множини; кількість цих фразем становить 18,1 %. У всіх виявлених фразеологізмах із компонентом НК число варіюється лише в іменниках: *tout n'est pas rose – tout n'est pas roses*; *à fleur de coin – à fleur de coins*; *bête à manger du chardon – bête à manger des chardons*. 10,3 % – це зміна артиклів – неозначеного та означеного: *avoir des nerfs à fleur de peau – avoir les nerfs à fleur de peau*; *le serpent est caché sous les fleurs – un serpent caché sous des fleurs*; *pur comme un lis – pur comme le lis*; *le pli d'une rose – le pli de la rose* тощо.

Ми зафіксували такий вид варіантів, як зміна службових слів – 7,1 %. Здебільшого – це варіювання прийменників *à* і *dans*: *à (dans) la fleur de la jeunesse*; *mourir à (dans) la fleur de l'âge*. Зафіксовано випадки вживання інших прийменників: *envoyer dans (sous)(sur) les roses – envoyer sous les roses*; заміщення прийменника часткою (*sans fleurs, ni couronnes – ni fleurs, ni couronnes*) та вживання різних заперечних часток (*pas (point) de roses sans épines*). Специфічним видом варіантів французьких фразеологізмів є вживання альтернантів у повній і скороченій формах. За своєю кількістю вони становлять 6,5 %: *couvrir quelqu'un (qn) de fleurs*; *semmer des fleurs sur la tombe de quelqu'un (qn)*; *envoyer quelqu'un (qn) sur les roses* та ін.

Інші види граматичного варіювання ФВ із компонентом НК подані спорадично. Ми зафіксували такі варіанти: варіювання чоловічого та жіночого роду (*être frais (fraîche) comme une rose*; *frais (fraîche) comme une rose*); вживання дієслова у різних формах, а саме інфінітива та дієприкметника *participle passé (se couvrir (couvert) de lauriers*; *semmer*

(*semé*) de fleurs); варіанти написання компонентів через дефіс і окремо (*Fanfan-la-Tulipe – Fanfan la Tulipe; la guerre des Deux-Roses – la guerre des Deux Roses*); порядок слів: зміна прямого порядку на непрямий (*truie aime mieux bran que roses – mieux aime truie bran que roses*) та зміна позиції заперечних часток з інфінітивом (*ne fleurir pas la rose – ne pas fleurir la rose*); вживання різних допоміжних дієслів *avoir* та *être* в часовій формі *passé composé* (*il a (est) passé par un champ de fèves en fleur*); опущення частки та прийменника (*il n'est (point de) si belle rose qui ne devienne gratte-cul*); опущення прийменника (*(à) l'eau de rose*); вживання прийменника замість артикля (*Fanfan la (de) Tulipe*); вживання різних детермінативів (*se reposer sur ses (me) lauriers*); заміщення артикля іншим детермінативом (*faire la (sa) violette*); опущення детермінатива (*en (sa) fleur*); словотвірні варіанти, а саме вживання префіксованого дієслова замість непрефіксованого (*chemin semé (parsemé) de roses*).

Крім того, як і в англійській мові, ми виявили змішано-граматичні варіанти (15,5 %). Це, зокрема, опущення прийменника та зміна порядку слів (*de belle femme et de fleur de mai en un jour la beauté s'en va – de belle femme et fleur de mai en un jour s'en va la beauté*); вживання різних безособових зворотів і різне написання компонентів (через дефіс або як одне слово) (*il n'y a point de si belle rose qui ne devienne grattecul – il n'est point de si belle rose qui ne devienne gratte-cul*); опущення артикля, різні правила пунктуації (*le bouton devient la rose et la rose le gratte cul – le bouton devient rose, et la rose gratte-cul*); варіювання безособових конструкцій і заперечних часток (*il n'est point de roses sans épines – il n'y a pas de roses sans épines*); опущення частки та заміна артикля прийменником (*il n'y a pas une rose sans un églantier – il y a pas de roses sans un églantier*); опущення частки, варіювання числа та опущення артикля (*ce n'est pas*

rose – c'est pas des roses); опущення артикля та вживання альтернантів у повній і скороченій формах (*la fleur de quelque chose – fine fleur de qch*); зміна порядку слів у ФВ і варіювання однини / множини (*un teint de rose et de lis – un teint de lis et de roses*); опущення артикля та варіювання числа (*un teint de lis et de roses – teint de lis et de rose*); вживання зворотної та незворотної форм дієслова, заміщення префіксованого дієслова на непрефіксоване, варіювання детермінативів (*s'endormir sur ses lauriers – dormir sur mes lauriers*); вживання різних форм дієслова (інфінітива та імператива), заміщення альтернанта придієслівним займенником (*dire quelque chose avec des fleurs – dites-le avec des fleurs*); опущення артикля, зміна порядку слів і заміщення артикля прийменником (*les fleurs du chemin – chemin de fleurs*).

Квантитативні варіанти становлять 22,6 %. Найбільшу частку з них – ті, які утворилися внаслідок еліпсиса додатка: *couché sur un lit de roses – couché sur des roses; être sur un lit de roses – être sur des roses; le pli d'une rose – le pli d'une feuille de rose; être assis sur les fleurs de lis – être assis sur les lis; siéger sur les fleurs de lis – siéger sur les lis; à fleur (d'haleine); cueillir la rose (de la vie); cueillir la rose (d'une jeune fille); dans la fleur de (l'âge)*. Якщо в англійській мові квантитативні варіанти, утворені внаслідок опущення альтернанта, є одиничними, то у французькій їх значно більше: *couvrir (quelqu'un (qn)) de fleurs; à fleur de (qch); conter fleurettes (à qn); fine fleur (de; de qch)*.

Меншу, але досить значну кількість ФВ становлять варіанти, утворені внаслідок опущення дієслова *être* у складеному іменному присудку: (*être*) *jaune comme souci; (être) jaune comme un souci; (être) rouge comme un coquelicot; (être) rouge comme une pivoine; (être) belle comme une fleur; (être) frais comme une rose; (être) fraîche comme une rose*.

У рівній кількості ми зафіксували й інші типи кількісних варіацій: опущення дієслова *être* у складеному дієслівному присудку ((*être*) *couché sur des roses*; (*être*) *chargé de lauriers*); часткове скорочення безособового звороту *il faut* у заперечній формі ((*il*) *faut pas pousser mémère dans les bégonias*; (*il*) *faut pas pousser grand-mère dans les bégonias*).

Інші види квантитативних варіантів є спорадичними за своєю кількістю: часткове скорочення безособового звороту *il y a* у заперечній формі ((*il n'y a*) *pas de roses sans épines*; (*il n'y a*) *point de roses sans épines*); опущення звороту *c'est* ((*c'est*) *la fleur des pois*; (*c'est*) *la plus belle rose de son chapeau*); опущення частини (або частин) складного речення ((*après bon temps on se répand*), *aujourd'hui en fleurs, demain en pleurs*; *quand les fèves sont en fleur, les fols sont en vigueur* (*quand les fèves sont fleuries, fols entrent en follies*)); опущення підмета ((*une digue*) *à fleur d'eau*; (*monnaie*) *à fleur de coin*); опущення присудка ((*être*) *à fleur de terre*); опущення обставини (*ne pas l'avoir* (*tout*) *rose*); опущення означення ((*petite*) *fleur bleue*); опущення елемента порівняльної частини фразеологізму (*frais comme un bouton de rose* – *frais comme une rose*); часткове опущення звороту *c'est* у заперечній формі ((*ce n'est*) *pas tout rose*).

Кількість лексичних варіантів становить 21,0 % від загальної кількості варіативних. На відміну від англійських лексичних варіантів, лише в 11,4 % французьких варіюється НК: *être rouge comme un coquelicot* (*une pivoine*); *fleur de nave* (*navet*) (*tourte*); *perdre sa fleur* (*sa rose*); *rouge comme un coquelicot* (*une pivoine*). Але здебільшого (88,6 %) заміщуються інші компоненти: *chargé* (*couvert*) *de lauriers*; *à fleur de sol* (*terre*); *arriver* (*s'amener*) *comme une fleur*; *chanter* (*conter*; *dire*) *fleurette*; *chanter* (*conter*) *fleurettes à qn*; *charrier* (*cherrer*) *dans les begonias*; *conter* (*dire*) *fleurettes*; *découvrir* (*trouver*; *flairer*) *le pot aux roses*; *être assis* (*siéger*) *sur les lis*; *être* (*tomber*) *dans les bégonias*; *être*

(couché) sur un lit de roses; les fleurs de la vie (du chemin); moissonner (récolter; cueillir) des lauriers; semer (couvrir) de fleurs; voir la vie (tout) en rose; pour l'amour d'une rose le jardinier devient (est) esclave (le serviteur) de mille épines; il veut clairer (flairer) rose et bouton, et puis tomber dans son étron.

Комбіновані варіанти становлять 11,9 % від усієї кількості варіативних французьких ФВ. Коло комбінацій є значно вужчим, ніж в англійській мові: лексико-граматичні, граматично-квантитативні, орфографічно-граматичні, лексико-граматично-квантитативні, лексико-квантитативні. Серед них переважають лексико-граматичні варіанти (45,5 %). Вони являють собою такі типи комбінацій: зміна лексичного складника, опущення артикля (*la fleur d'innocence – fleur de mari*); зміна лексичних компонентів (НК зокрема), чоловічого на жіночий рід (*perdre le plus beau fleuron de sa couronne – perdre la plus belle rose de son chapeau*); зміна лексичного компонента (НК), зміна лексичного компонента на альтернант, відсутність артикля (*la fine fleur de la société – fine fleur de qch*); варіювання неозначеного / означеного артиклів (*être sur des chardons (les roses)*); зміна лексичного складника, варіювання числа (*avoir les pieds en bouquet de violettes – avoir les pinceaux en bouquets de violettes*); зміна лексичного складника, заміщення артикля прийменником, опущення частки (*des fleurs de mars, ne tiens pas compte non plus que des filles sans honte – de fleurs en mars, ne tient compte, non plus que de femme sans honte*); варіювання лексичних компонентів, варіювання пунктуації, опущення сполучника (*avril fait la fleur, et mai s'en donne l'honneur – avril fait la fleur mai en a l'honneur*); варіювання лексичних компонентів, вживання різних прийменників, опущення артикля (*jeter des roses sur qqc. – joncher (semmer) (qqc.) de roses*); зміна лексичних компонентів, опущення артиклів, варіювання числа (*quand l'abricotier est en fleur, le jour et nuit sont d'une teneur – quand l'abricot est en*

fleur jours et nuits ont même longueur; fleur de l'éloquence – fleurs de rhétorique).

Граматично-квантитативні варіанти (36,4 %) утворені так: зміна порядку розташування підрядного речення щодо головного, варіанти пунктуації, опущення лексичного компонента (*quand les fèves sont en fleur, les fols sont en vigueur – adonc sont les fols en vigueur quand les fèves sont en fleur*); вживання дієслова в різних формах (особовій і неозначеній), опущення підмета (*il a les pieds en bouquet de violettes – avoir les pieds en bouquet de violettes; passer à fleur de corde – la chose a passé à fleur de corde; ça ne sent pas la rose – ne pas sentir la rose*); вживання дієслова в різних формах, варіювання прийменника, опущення підмета (*il veut flairer rose et bouton, et puis tomber dans son étron – il a flairé rose et bouton, et il est tombé sur un étron*); варіювання числа, опущення компонента (дodatка) (*les pieds en bouquet de violettes – les doigts de pied en bouquet de violettes*); варіювання роду, опущення компонента (*voir toutes choses couleur de rose – voir tout couleur de rose*); варіювання числа, опущення альтернанта (*chanter fleurettes à qn – chanter fleurette*).

Лексико-граматично-квантитативні варіанти становлять 9,1 %. Вони являють собою такі варіації: варіювання лексичних складників, вживання різних прийменників, опущення додатка (*jeter des fleurs sur les pas de qn – jeter des fleurs à qn (quelqu'un)*); варіювання лексичного компонента, пунктуації, опущення артикля, опущення підмета (*fille est comme la rose elle est belle quand elle est éclose – la fille est comme la rose, belle quand elle est fermée*). Крім того, ми виявили лексично-квантитативні варіанти, утворені внаслідок еліпса обставини та варіацій лексичних компонентів: *avoir les pinceaux en bouquets de violettes – avoir les pinceaux en fleurs*.

В орфографічно-граматичних варіантах трапляється опущення артикля, варіювання числа та різних способів написання компонентів (як власної або загальної назви): *la guerre des Deux Roses – guerres des deux Roses*. Крім того, ми виявили орфографічні варіанти (2,7 %), у яких поєднуються застарілі та нові написання НК (*le lis (lys) dans la vallée; fleur de lis (lys); fleur de macadam (macadame); fleur de nave (navet)*) або поєднання двох способів написання НК (застарілим / новим і як власна / загальна назва): *les Lys (lis) ne filent point*.

3.2.3. Варіанти українських фразеологічних одиниць

Для української мови властивий найвищий рівень варіативності на фоні англійської та французької мов: 93,9 % фразеологізмів із компонентом НК мають варіанти. Більше ніж половина з них (54,1 %) являє собою граматичні варіанти. Найвагоміша частка належить варіантам пунктуації – 14,4 %. Водночас переважають ті, що утворені внаслідок опущення тире у фразеологізмах-реченнях: *Барвінок на вінок, а полин – на віник. Барвінок на вінок, а полин на віник. Дівки в хороводі – наче маків цвіт на городі. Дівки в хороводі, наче маків цвіт на городі та ін.* Ми виявили варіанти окличних / неокличних речень: *Кудахче під бузком, а яйця несе в кропиві! Кудахче під бузком, а яйце несе в кропиві. Не з кожного цвіточка ягідочка! Не з кожного цвіточка ягідочка. Оттак: той у ріпу, той у мак! Оттак: той у ріпу, той у мак.* Трапляються різні розділові знаки в однакових реченнях: *Твоя жінка, як повітка, а моя, як квітка. Твоя жінка, як повітка, а моя – як квітка! Оттак, сіють мак, нехай буде й так. Оттак, сіють мак – нехай буде й так!* Також зафіксовано інші варіанти пунктуації у фразеологізмах-реченнях: вживання тире замість коми (*Не вродив мак, перебудемо й так. Не вродив мак – перебудемо й так*); вживання коми замість двокрапки, опущення тире (*Оттак: той у*

ріну, той – у мак. Отак, той у ріну, той у мак); дотримання всіх правил вживання розділових знаків за прямої мови і відсутність лапок, пряма мова з маленької літери, крапка в кінці речення. Пор.: *Казав мак: «Що ти за жито, що рік не вродило, та й голоду наробило? А я не родив сім літ, а голоду ніт!»*. *Казав мак: що ти за жито, що рік не вродило, та й голоду наробило? А я не родив сім літ, а голоду ніт*.

У групі пунктуаційних варіантів виявлено поодинокі ФО зі структурою словосполучень, у яких варіювання зазнають окремі компоненти, які пишуться або як два окремих слова, або через дефіс (*тенде ренде з маком; тенде-ренде з маком*); наявність або відсутність коми в порівняльних зворотах (*червоний, як мак; червоний як мак*).

На відміну від англійської та французької мов, в українській вагому частку (14,0 %) серед граматичних посядають словотвірні варіанти. Більшість із них являє собою ФВ, у яких вживаються як повні форми, так і демінутиви: *мов квітка (квіточка); ніби та квітка (квіточка); з макове зерно (зернятко); як макове зерня (зернятко); на хорошу квітку і бджола (бджілка) летить* тощо. Крім названих, трапляються й інші варіанти суфіксації компонентів: *на свіжий цвіт (цвіток) і бджола сідає, а зів'ялий обминає; як після (маку) маківки*.

Префіксація компонентів у варіантах не є поширеною: *натерти (втерти; утерти) маку; не вродив мак – перебудемо (пробудемо) й так*. Нечасто трапляються й варіанти, окремі компоненти яких видозмінюються внаслідок одночасного приєднання і префікса, і суфікса: *пишним цвітом цвісти (розквітати); як мак цвіте (розцвітає; процвітає)*.

Що стосується вживання різних прийменників, сполучників у ФВ, то в цій групі значно переважають видозміни, у структурі яких варіюються сполучники: *як (мов; ніби) та квіточка; шаріти як (мов; наче) мак; червоніти мов (на-*

че) мак; спати мов (наче) дитина після маку; сім год мак не родив, і (та) голоду не було. Варіанти, у яких вживаються різні прийменники, є спорадичними: в (на) кожній троянді є колючки.

Українським фразеологізмам із компонентом НК, на відміну від англійських і французьких, притаманні варіанти аспектуальності (7,0 %). Зрозуміло, що видозмін зазнають дієслівні компоненти, які можуть вживатися як у недоконаному, так і в доконаному виді: спати (заснути) мов дитина після маку; пришилювати (пришити) квітку; не родив (вродив) мак – перебудемо й так; сім літ мак не родив, а голоду не робив (зробив).

Варіанти, що виникають унаслідок опущення детермінатива, в українській мові становлять 6,2 % від загальної кількості граматичних варіантів. Функції детермінативів в українській мові виконують займенники: вказівні ((такий) бідний, як мак начетверо; мов (та) квітка); присвійний (у кожній троянді є (свої) колючки); означальний (у (самому) квіті).

Зміна порядку слів (5,4 %) як різновид варіантів подана такими варіаціями у фразеологізмах-реченнях: прямий / непрямий порядок слів (З однієї квітки змія бере яд, а бджола – мед. З однієї квітки бере яд змія, а бджола – мед. Люди раді літу, а бджоли цвіту. Раді люди літу, а бджоли цвіту); місце додатка стосовно присудка (Рожа і межі кропивою зістане рожею. Рожа і межі кропивою рожею зістане); місце обставини щодо основи речення (Мак росте в голові. У голові мак росте).

У фразеологізмах-словосполученнях спостерігаємо варіанти місця залежних слів щодо головних: показати дулю з маком – дулю з маком показати; пришити квітку – квітку пришити; прибитий на цвіту – на цвіту прибитий.

Цілком закономірно, що лише в українській мові ми виявили варіанти відмінкових закінчень, що можна пояснити

синтетичним характером української мови: у *цвіті (-у); рожа і в терні (-у; -ю) гожа; тихо, хоч мак (-ом) сій* та ін.

Інші види граматичних варіантів зафіксовані в незначній кількості, як-от: частиномовні варіанти (*червоний (червоніти) як мак; гарна, як квітка гайова (гаївка); тихо (тиша), хоч мак сій* та ін.); варіювання роду (*гарний (гарна), як мак городній; ні на макове зерно – ні на макову зернину* та ін.); варіанти темпоральності (*одна квітка не робить (зробить) вінка; почервоніє (почервонів), як мак*); опущення сполучника (*на свіжий цвіт (і) бджола сідає, а зів'ялий обминає*); вживання зворотної та незворотної форм дієслова (*рожа і межі кропивою зостанеться (зістане) рожею*); опущення частки (*(аж) з медом та з маком*); вживання дієслова у різних формах (*вскочив (вскочити) у мак*); вживання детермінативів у різних формах (*рожа червона, та й та (тая) блідне*); варіювання типів складних речень (*буває – і на полі рожа виростає; буває, що і на полі рожа виростає*).

В українській мові, як і в англійській і французькій, виявлено змішано-граматичні варіанти. Їхня частка є порівняно значною (22,6 %). Виокремлюємо такі типи комбінацій: вживання дієслів у різних формах і пунктуаційні варіанти (*вискочив, як Кузьма з маку – вискочити як Кузьма з маку; вискочив, як голий із маку – вискочити як голий із маку. Діти – як квіти: полий, то ростимуть! Діти – як квіти: поливай, то ростимуть*); варіювання числа та префіксованої форми дієслова (*споминай мак та їж так – споминайте мак та наїстесь так*); вживання різних прийменників (*дід о хлібі, а баба о фіалках – дід про хліб, а баба про фіалки*); вживання дієслів у різних формах, варіанти числа, опущення сполучника (*споминайте мак, та наїстесь й так – поминаючи мак, їжте й так*); варіанти пунктуації, опущення сполучника (*Споминайте мак, та наїстесь й так. Споминайте мак та наїстесь так*); вживання різних

розрядів займенників, пунктуаційні варіанти (*комусь – як повітка, а мені – як квітка – кому як повітка, а мені як квітка*); варіанти порядку слів і пунктуації (*люди раді літу, а бджоли цвіту – раді люди літу, а бджоли – цвіту*); порядок слів і вживання дієслів у різних формах (*маком сів; сісти маком*); словотвірні варіанти, опущення прийменника, відмінкові варіанти (*стерти на мак – натерти (втерти; утерти) маку*); вживання різних сполучників і дієслів у різних формах (*тихо, хоч мак сій – тихо, як мак сіє*); вживання різних розділових знаків, словотвірні варіанти (*То були тільки квіточки: подожди – побачиш і ягідки. То були тільки квіточки, подожди – побачиш і ягідочки*); варіанти пунктуації, вживання різних сполучників (*червона мов рожса – червона, як рожса; спати наче після маку – спати, як після маку; заснути наче після маку – заснути, як після маку*); різні синтаксичні конструкції, порядок слів (позиція означення стосовно іменника); вживання різних займенників (*Чорний мак, та смачний, а біла редька, та гірка. Мак хоч і чорний, а смачний, а редька біла, та гірка*); пунктуаційні варіанти, варіанти числа, опущення детермінатива (*Яке дерево, такі й його квіти, який батько, такі й його діти. Яке дерево, такі його квіти; які батьки, такі й діти*); пунктуаційні варіанти, вживання різних часток (*Багато я маю, аж три клуні хліба: в одній вітер, в другій мак, а третя стоїть так. Багато я маю – аж три клуні хліба: в одній – вітер, в другій – мак, а третя стоїть так*); уживання займенника в різних граматичних формах, варіанти пунктуації (*У хаті в її, як у віночку, хліб випечений, як сонце, сама сидить, як квіточка. У хаті в неї, як у віночку: хліб випечений, як сонце, сама сидить, як квіточка*); словотвірні та пунктуаційні варіанти (*Де цвіт, там мід. Де цвіток – там медок*); родові та частиномовні варіанти (*засипав, як маком дрібненьким – засипала, як маком дрібненько*); вживання різних сполучників, опущення частки (*Як цвіте*

біб, тоді тяжко на хліб, а коли мак, то вже не так. Коли цвіте біб, тоді тяжко на хліб, а як мак, то не так); пунктуаційні та частиномовні варіанти (*Сей світ, як маків цвіт: день цвіте, а вночі опаде. Сей світ – як маків цвіт: вдень цвіте, а вночі опаде*); вживання дієслів у різних формах, опущення частки (*Коли в червні біб зацвітає, то найбільший голод буває, а коли мак, то вже не так. Коли в червні біб зацвіте, то найбільший голод буває, а коли мак, то не так*); опущення частки, пунктуаційні варіанти (*На! Їж, дурню: бо то з маком. Їж, дурню, бо то з маком*).

Другу за кількістю позицію мають комбіновані варіанти, частка яких становить 15,2 %. Домінують серед них лексично-граматичні та граматично-квантитативні варіанти, частка кожного з цих типів становить 38,9 % та 33,3 % відповідно. Лексично-граматичні варіанти являють собою такі комбінації: зміни лексичних компонентів, відмінкові та пунктуаційні варіанти (*за добрим мужем жінка як ружа – у файного мужа жінка, як ружа*); зміни лексичних компонентів, відмінкові, родові, частиномовні варіанти (*кожен цвіт має свій запах – кожна квітка по-своєму пахне*); зміни лексичних компонентів, відмінкові варіанти (*любиш троянду – мирися з колючками; любиш троянду – терпи колючки*); зміни лексичних компонентів і порядку слів (*і бджола летить на червону квітку; і бджола на красний цвіт летить*); зміни лексичних компонентів і сполучників (*ружа червона, а й та блідне; рожса червона, та й та блідне*); зміни лексичних компонентів, порядку слів, варіанти аспектуальності, вживання дієслова в різних формах (*Мак сім літ не вродив, а голоду не зробив. Сім год мак не родив, і голоду не було*); зміни лексичних компонентів, пунктуаційні, словотвірні, відмінкові варіанти, опущення сполучника (*Да нема цвіту, світлішого за маківку, да нема роду, ріднішого за матінку. Нема цвіту кращого від маківочки, нема роду милішого від матіночки*); вживання застарілого слова за-

мість сучасного, пунктуаційні варіанти (*цей світ – як маків цвіт; сей світ, як маків цвіт*).

З-поміж граматично-квантитативних варіантів виокремлюємо такі поєднання граматичних і кількісних видозмін: відмінкові варіанти, опущення лексичних компонентів (*Весна багата на квітки, а осінь на сніжки. Весна з квітками, а осінь із сніжками*); пунктуаційні зміни, опущення частини речення (*Мовчи та мак товчи: мовчанка не пушить (шкодить). Мовчи та мак товчи!*); вживання різних сполучників, опущення компонента (*вискочити як Кузьма з маку; мов Кузьма з маку*); вживання різних розрядів займенників, опущення компонента (*Їж, дурню, кашу, бо вона з маком. Їж, дурню, бо це (се, то) з маком*); варіанти пунктуації, опущення компонента (*Бджоли раді цвіту, люди раді меду. Бджоли раді цвіту, люди – літу*); опущення частини речення, сполучника, зміна порядку слів (*Не родив мак сім літ, не було голоду; не уродить і восьме, не буде голоду. Не родив мак сім літ, та голоду не було*); опущення частини речення, зміна розташування частин речення, пунктуаційні варіанти (*На різдво обійдеться без паски, а про мак буде й так, а без олії не зомлію. Від олії не зомлію, а про мак – буде й так*); опущення компонента, словотвірні варіанти (*пишиим квітом процвітати; квітом розцвітати*); опущення речення, зміна порядку слів (*Чорний мак, та смачний, а редька біла, та гірка. Чорний мак, та смачний, а біла редька, та гірка*).

Специфічним видом комбінованих варіантів в українській мові є фонетично-граматичні варіанти: видозміни звуконаслідувального слова, варіанти числа (*Кудаче під бузком, а яйце несе в кропиві. Кудкудаче під бузком, а яйця несе в кропиві*); чергування префіксів (*в-; у-*); видозміна частки (*Сіяв гречку, а вродив мак, то хай буде так. Сіяв гречку, а уродив мак, нехай буде так*); чергування голосних *i//o*, варіанти пунктуації (*Щоб на той год діждати*

сону топтати. Щоб на той год дождати сону топтати!); чергування голосних *i//o*, словотвірні варіанти (Голова, як маківка, а в неї розуму накладено. Голова, як маковка, а в неї розуму, як наклано); чергування сполучників *i* та *й*, варіанти пунктуації (Не вродив мак, пробудем і так. Не вродив мак – пробудемо й так); варіанти пунктуації (Нема у світі цвіту цвітійшого над маківочки; нема ж і роду ріднішого над матіночки. Нема у світі цвіту цвітійшого над маківочки: нема ж і роду ріднішого над матіночки).

Інші види комбінованих варіантів є одиничними: фонетично-граматично-квантитативні (У хаті, як у віночку, і сама сидить, як квіточка. У хаті в неї, як у віночку: хліб випечений, як сонце, сама сидить, як квіточка. Голова – як маківка, а розуму – як наклано. Голова, як маковка, а в неї розуму, як наклано); лексично-граматично-квантитативні (Як цвіте біб, то їсться хліб, як цвіте мак, то вже не так. Як цвіте біб, тоді тяжко на хліб, а коли мак, то вже не так).

Лексичні варіанти (17,1 %) аналогічно поділяємо на дві групи: 27,1 % становлять фраземи, у яких варіюються НК: дівчина, як квітка (маківка; рожса); закрусуватися квіттом (цвітом); зелена, як барвінок (рута); квіт (квітка; цвіт) папороті; цвіте, як квітка (маківка; рожса); червона, як півонія (рожса); як панська рожса (рожса); весна гарна квітами (квітками), а осінь плодами. У решті випадків заміщуються інші складники ФВ: березень (март) із водою, квітень із травою, а травень (май) із квітами; вилетіло, як мак, а учинило, як птах (шпак); висунутись як голий (козак) з маку; вискочив, як голий (Кузьма) з маку; вискочив (вихопивсь), як голий із маку; втерти (дати) маку; гарна, як квітка в полі (гайова; навесні); гарна, як квітка в лузі (у полі); дулю з маком дати (піднести; показати); розуму (ума) ні на макове зерня; сей світ – як маків цвіт: вдень (сьогодні) цвіте, а вночі (завтра) опаде; сім літ мак не родив, а голоду не вчинив (зробив); цвіт віку (життя);

літ); червоніти (шаріти) мов мак; це мак росте (сходить; цвіте) у голові; їж, дурню, бо це (се; то) то з маком; один (єдин) цвіт не робить вінка.

Кількість квантитативних варіантів становить 10,7 % від усіх варіативних ФО. Цей вид варіантів утворено внаслідок опущення підмета (*вискочити як голий (козак; Кузьма) з маку; висунутись як голий (козак) з маку*); присудка (*з медом та маком (промовити)(сказати); це мак (росте) (цвіте) (сходить) у голові*); додатка (*нема рожі без терня, (а також без колючок); у цвіті (літ)*); обставини (*гарна, як квітка (в полі) (навесні) (у лузі)*); дуля з маком (*під ніс; (так)(тихо,) хоч мак сій; (так) пише, як мак сіє; прибитий (це) на цвіту*); означення (*гарна, як квітка (гайова); і межі жаливою рожка росте (гожа); (повна,) як маківка*); елемента порівняльної частини (*заснути мов (дитина) після маку; заснути наче (дитина) після маку*); частини речення (*кудкудаче курка під бузком, (а яйця несе в кропиві); цей світ, як маків цвіт: (сьогодні цвіте, а завтра і пропаде)*).

Найменшу частку (2,9 %) становлять фонетичні варіанти, які являють собою чергування прийменників *в* та *у* (*гарна, як квітка в (у) полі; у (в) цвіті; нема в (у) світі цвіту цвітіншого над маківочки; нема ж і роду ріднішого над матіночки*); субституцію [ф] на [хв] та акомодацию вимови [а] під впливом попереднього [і] (*дід о хлібі, а баба о фіалках (хвіялках)*); чергування сполучників *і* та *й* (*буває, що і (й) на полі рожка виростає*); чергування префіксів *в-* та *у-* (*втерти (утерти) маку*).

3.3. Гендерний аспект семантики фразеологізмів із компонентом «назва квітки»

З-поміж аналізованих фразеологізмів ми виокремили такі, що мають у своїй семантиці традиційні властивості **маскулінності**. Частка таких фразем від усіх гендерномаркованих становить в англійській мові 4,0 %, у французь-

кій – 18,2 % та в українській – 6,6 %. Ознаки, що стосуються особи чоловічої статі, визначали насамперед за видом діяльності, якою в давні часи могли займатися лише чоловіки. Наприклад, у війську служили лише чоловіки, що знайшло своє відображення у відповідних фразеологізмах: англ. *it is not all lavender being a soldier*; фр. *fleur au fusil*; *Fanfan la Tulipe*. А тому чоловіки мали зброю, були схильні до бійок: англ. *to take to the heather*; фр. *envoyer dans les roses*; укр. *втерти маку*. Наприклад, у Франції титул монарха передавався лише по чоловічій лінії: *les lis ne filent point*. У цій же самій країні тільки чоловіки могли обіймати посаду судді: *être assis sur les fleurs de lis*. Важка фізична праця, будівництво також стосуються сфери діяльності чоловіка: англ. *a coal miner's job is not a bed of roses*; укр. *збудуй хату з маковини та для любої дівчини*. Головою сім'ї, її годувальником вважали чоловіка, тому його матеріальний стан визначав його статус: укр. *У мого батька було три стодоли: в одній був мак, друга була так, а в третій миша з розуму зійшла, що їжі не знайшла*.

До ознак маскулінності відносимо зумовлені фізіологічною природою чоловіка, а саме: вторинні статеві ознаки (фр. *avoir la barbe de fleur de pêchier*); батьківство (укр. *яке дерево, такі й його квіти, який батько, такі й його діти*); здатність чоловіка мати інтимні стосунки з жінкою, іноді й проти її волі (фр. *effeuiller la marguerite*; *sueillir la rose d'une jeune fille*).

Сімейний статус чоловіка подано у французьких та українських фраземах. У французьких ФВ із компонентом НК шлюб є нещасливим для чоловіка: *le jeune homme qui aime et manie le genêt est sûr d'être cocu quand il sera marié*; *donnez un bouquet de sauge*. У семантиці української ФО відображено цинічне ставлення чоловіка до шлюбу: *як жінка умре, то жінку до гробу, як глину, а другу беру, як калину, бо єсть того цвіту по всьому світу*.

Ми зафіксували такі ознаки маскулінності, що стосуються зовнішнього вигляду чоловіка, насамперед його вроди: фр. *beau comme un paf (une bite) en fleur*; укр. *стоїть гарний, як соняшник у цвіту*. У французькій мові виявлено фраземи на позначення елегантності й вишуканості чоловіка: *la fleur des pois*. У французькій мові зафіксовано стійке словосполучення на позначення похилого віку, а в українській – юності, пор: фр. *vieillard en amour, hiver en fleur*; укр. *хлопець молодий, як барвінок*. У фразеологічному корпусі французької мови є фразеологізм, що відбиває фізичну силу чоловіка та його душевну вразливість: *l'homme est plus dur qu'une pierre et plus doux qu'une rose*.

Отже, отримані дані свідчать, що маскулінність властива для французької мови. В українській мові вона є менш вираженою, а в англійському фразеологічному корпусі такі фраземи є спорадичними.

Зазначимо, що маскулінність може виявлятися як у плані змісту, так і в плані вираження. В англійській мові у плані змісту функції чоловіка втілено лише в одному сталому словосполученні *to take to the heather*. У французькому фразеологічному корпусі спостерігається яскрава перевага маскулінності: 81,5 % від усіх андрометричних фразем мають чоловічу маркованість у змісті (*être assis sur les fleurs de lis; la fleur des pois; les lis ne filent point* та ін.). Як можна бачити, ця маркованість в англійській і французькій мовах являє собою результат перенесення значення. В українській мові таких фразеологізмів виявлено 54,5 % від маскулінних. Вони виражаються як у стійких виразах у прямому значенні (*Збудуй хату з маковини та для любої дівчини; Як жінка умре, то жінку до гробу, як глину, а другу беру, як калину, бо єсть того цвіту по всенькому світу*), так і в порівняннях або метафоричних фраземах (*в'ється, як барвінок; натерти маку*).

У плані вираження маскулінність передають зокрема іменники на позначення осіб чоловічої статі. Цей засіб є універсальним для всіх трьох мов: англ. *miner, soldier*; фр. *homme, jeune homme, vieillard*; укр. *батько, хлопець*. Спільним для французької та української мов є вживання у структурі фразеологізмів прикметників чоловічого роду: фр. *beau, coci, doux, dur*; укр. *гарний, молодий* і займенників: фр. *il*; укр. *мій, який*.

Специфіка вираження маскулінності у французьких стійких словосполученнях полягає в наявності в їхній структурі: 1) іменників, що позначають статеві ознаки, як первинні (фр. *beau comme une bite en fleur*), так і вторинні (фр. *barbe grise, fleur de cimetièr*); 2) дієприкметників чоловічого роду: фр. *marié, assis*. Крім того, у французькій мові ми зафіксували три назви квітки як компонента ФО в чоловічому роді (*gènet, lis, lys*) та п'ять – у жіночому (*fleur, marguerite, rose, sauge, tulipe*); в українській мові – чотири (*барвінок, квіт, мак, цвіт*) та один (*маковина*) відповідно. Пріоритет у виборі назви квітки чоловічого роду належить українській мові, а вибір як референта назви особи чоловічої статі та її характеристик – французькій.

Фразеологізмів із компонентом НК, що позначали б спільні для всіх досліджуваних мов риси чоловіка, ми не виявили. Часткові збіги спостерігаються у вираженні таких видів діяльності, як служба в армії (англійська та французька мови). В англійській та українській мовах спільними є фраземи із семантикою «фізична праця». Найбільшу кількість збігів ми виявили на матеріалі французької та української мов: сімейний статус чоловіка, забіякуватість, зовнішній вигляд, вік. Щодо специфіки андрогенних стійких словосполучень у кожній окремій мові, то найяскравіше вона виражена у французькому фразеологічному корпусі, де фраземи позначають досить широкий спектр рис характеру чоловіка (авантюризм, твердість, вразливість); функції

чоловіка в суспільстві (королівська влада, служба у Верховному суді); здатність мати інтимний зв'язок із жінкою.

В англійській та українській мовах специфічні тенденції виражені досить слабо: для англійських маскулінних фразеологізмів є специфічним значення «розбійництво», а для українських – «бідність».

Найбільшу частку **гінометричних** фразеологізмів із компонентом НК має українська мова: 54,8 % від усіх гендерно-маркованих стійких словосполучень характеризують осіб жіночої статі. В англійській і французькій мовах такі показники становлять відповідно 14,7 % та 42,6 %.

Кількісну перевагу у фемінінних ФО отримують сталі словосполучення на позначення зовнішнього вигляду, адже велике значення для жінки або дівчини має саме врода. У цій групі ми виявили часткові збіги. Так, французькому *belle comme une fleur* є низка українських відповідників: *хороша, як квітка; гарна, як квітка гайова (у полі)* тощо. Крім того, в українській мові зафіксовано низку аналогічних фразем з іншими компонентами, як-от: *Paraver, Rosa*. Пор.: *гарна дівка, як маківка; гарна, наче рожка* та ін. Це значення реалізується і в еліптичних порівняннях. У їхній структурі відсутні оцінні епітети, однак зміст є цілком прозорим через те, що для українців назви цих квіток є загальноприйнятими символами краси: *як квітка; мов (та) квітка* та ін.; *як маківка; мов маків цвіт; як (панська) рожка*. Аналогічно передають дівочу вроду через символіку квіток фразеологізми: *дівки в хороводі – наче маків цвіт на городі; дівчина-рута*. У наступних фраземах відсутні оцінні прикметники, однак краса дівчини тут виражається імпліцитно. Якщо вона є вродливою, то закономірно, що має багато прихильників: фр. *des fleurs de romarin et des filles à marier il y en a toute l'année*; укр. *мала жєнихів, як маку*.

У свідомості європейських народів, зокрема носіїв досліджуваних мов, існує переконання, що справжню красу ніщо не може затьмарити чи зіпсувати. Фразеологізми з цим значенням зафіксовані в англійській та українській мовах: англ. *the most beautiful flowers flourish in the shade; the lotus flower blooms in the mud*; укр. *рожа і в терні гожа; троянда і між кропивою троянда*. Крім того, лише в українській мові виявлено фразеологізми з фемінінним референтом на позначення дівочого рум'янцю: укр. *червона, як рожа (півонія); червона мов рожа; почервоніла, мов півонія*.

Крім позитивної конотації фразеологізмів, пов'язаних із зовнішністю жінки, ми зафіксували й негативний – швидкоплинність вроди: англ. *rose the fairest at last is withered*; фр. *la plus belle rose finit par être gratte-cul; de belle femme et de fleur de mai en un jour la beauté s'en va*; укр. *рожа червона, та й тая блідне; дівка – квітка, поки не змарніла; дівочий вік, як маків цвіт: сьогодні цвів, а завтра опав*. Негативне значення виявлено і у фраземах, що виражають нерозбірливість у засобах догляду за зовнішністю: фр. *Les filles qui prennent constamment du jus de pissenlit pour s'éclaircir le teint, auront plus tard des enfants malingres. Grande et grosse me fasse Dieu, blanche et rose je me ferai. Si une femme suce les fleurs du trèfle, toutes ses vaches crèveront*.

До традиційних чеснот дівчини належить її цнота, невинність. Фразеологізми з цією семантикою зафіксовано в усіх досліджуваних мовах: англ. *the white rose of innocence (of virginity)*; фр. *fleur de mari (de Marie); la fleur d'innocence; la fille est comme la rose, belle quand elle est fermée*; укр. *посій рожу, постав сторожу; гарний цвіт не буде довго стояти при дорозі*.

За нормами християнської моралі дівчина мала залишатися невинною аж до свого весілля. Звідси: фр. *à fleur de femme fleur de vin; perdre sa fleur (sa rose)*.

Специфічною для французької мови є наявність у її корпусі фразем на позначення негарної репутації (*des fleurs de mars, ne tiens pas compte non plus que des filles sans honte*) і навіть зі значенням «повія». Цікавим є словосполучення *fleur de lis*, семантика якого зумовлена звичаєм ставити розпеченим залізом на плечі в повії тавро у формі лілії. Звернемо увагу на те, що у французькій мові існує й фразеологізм-омонім *fleur de lis* «королівство Франція», умотивований тим, що лілія була символом французьких монархів.

Словосполучення (*la*) *dame aux camélias* утворилися завдяки роману А. Дюма-сина «Дама з камеліями». Інші є більш сучасними утвореннями, на що вказують структурні компоненти, які позначають місце діяльності жінок цієї професії і тому являють собою лексеми на позначення доріг або матеріалу, з якого будують дороги: *fleur de pavé (de bitume)(de macadame)*. Крім того, ми зафіксували фразеологізми на позначення репутації не тільки дівчини, а й заміжньої жінки: *La jeune fille est une fleur, la jeune femme un fruit, si mauvais se trouve le fruit quel souvenir restera de la fleur*.

Фраземи на позначення віку жінки зафіксовані у французькій та українській мовах. За кількістю переважають ФО на позначення молодості дівчини, жінки. У французькій та українській мовах вона актуалізується: метафоричними епітетами-корелятами *fraîche / свіжа*, пор.: фр. (*être*) *fraîche comme une fleur (une rose)*; укр. *свіжа, мов квітка; свіжа, як квітка вранці*; метафорами: фр. *femme dans sa fleur*; укр. *зелена, як барвінок (як рута)*. В українській мові наявні фразеологізми, у яких це значення виражається граматичними дієсловами-метафорами: *цвіте, як маківка (як рожса); розцвіла, як рожса навесні; дівчина росте, як квітка в саду*.

Фразеологізм на позначення похилого віку жінки зафіксований лише в українській мові: *чи з рutoю, чи без*

рути, а вже старій бабі дівчиною не бути. У французькій та українській мовах існують фраземи на позначення кохання молодої дівчини. У французькій мові вони можуть виражати як легковажність дівочого кохання (*la petite fleur tourne parfois l'amour de la jeune fille tourne toujours*), так і романтичність (*le lis dans la vallée*). В українській мові підкреслюється його значення (дівчина, до кохання байдужа, мов без пахощів ружа). Значення «господиня» реалізовано в англійських та українських фраземах, де виражено види діяльності, традиційні саме для жінки, як-от: прибирання, готування їжі. Пор.: англ. *to lay in lavender*; укр. *у хаті в її, як у віночку, хліб випечений, як сонце, сама сидить, як квіточка*.

Фізіологічна природа жінки, а саме здатність бути матір'ю, виражається в таких фразеологізмах: фр. *fleur fanée porte graine*; укр. *тоді цвіти красні, котрі зацвітають, тоді діти щасні, котрі матір мають; нема цвіту над маківку, нема роду над матінку* та ін. Фразеологізми української мови на позначення статусу жінки як дружини можна об'єднати так: матріархат у родині (*нехай буде з гречки мак, коли жінка хоче так*); непорушність подружніх стосунків (*дівчина – як квіточка: з нею рай, а чужої молодиці не займай*).

За звичаями західноєвропейської культури, дрік приносив щастя подружжю, звідси – фразеологізми в англійській та французькій мовах: англ. *The bride should wear: something old, something new, something borrowed, something blue, and a sprig of furze*; фр. *Senteur de thym et de lavande accompagne les jeunes filles, senteur de genêt enfumé accompagne les femmes mariées*.

Стійкі словосполучення із значенням «нещасливий шлюб» зафіксовані у французькій та українській мовах. Невдале подружнє життя могло скластися через бідність нареченої: фр. *chapeau de roses*. Існує повір'я про те, що у травні не можна виходити заміж: фр. *mariage au mois des*

fleurs mariage de pleurs. Також нещасливим шлюб міг бути через забобони, пов'язані з аномальними природними явищами: фр. *Lorsque la bruycère sera sans fleur les jeunes filles seront sans amour*. Складні сімейні стосунки можуть виникати через відсутність кохання до дружини або невдалий другий шлюб: укр. *Чужі жінки – як маківки, а моя – як опуда. Перша жінка, як фіалка, а друга, як грабарка*.

Спорадичними є фразеологізми на позначення потреби у дбайливому ставленні до жінки (фр. *Il ne faut pas battre une femme, tête avec une fleur; Il faut pas pousser grand-mère dans les bégonias*; лицемірства, яке приховується за зовнішньою вродою (англ. *To take her for a rose, I but she proved a nettle*); сваволі (укр. *горіла, маку не їла, – наїлася, то й розсілася*); надмірної балакучості (укр. *засипала, як маком дрібненько*).

З погляду опозиції «план змісту / план вираження» пріоритет у плані змісту належить англійській мові: у дев'яти з 11 зафіксованих фразем на позначення рис жінки семантику виражено змістом, що становить 81,8 % від усіх фемінінних стійких словосполучень (*the fairest rose is at last withered; the most beautiful flowers flourish in the shade* та ін.). Аналогічні показники маємо у французькій та українській мовах – 49,2 % та 35,2 % відповідно. Як і в англійській мові, у них зміст виражається метафорично, пор.: фр. *fleur de mari; il n'y a si belle rose qui ne devienne gratte-cul; les fleurs du printemps ne gardent pas toujours leur beauté* тощо; укр. *троянда і між кропивою троянда; ружа червона, а й та блідне*. Крім того, в українській мові зафіксовано фраземи, зміст яких виражається порівняннями, зокрема й еліптичними, як-от: *людям як повітка, а мені як квітка; мов маків цвіт; цвіте, як рожса; як панська рожса* та ін.

У плані вираження відзначимо, що для всіх трьох досліджуваних мов є спільним вживання у складі фразем займенників жіночого роду: англ. *her, she*; фр. *elle*; укр. *її*,

моя, неї, сама, та (тая), твоя. Для французької та української мов властиві іменники на позначення осіб жіночої статі у структурі фразем (фр. *belle dame, femme, fille, grand-mère, jeune fille, têtée, têtère*; укр. *баба, дівка, дівчина, жінка, мати, матінка, матіночка, молодиця*); прикметники у формі жіночого роду (фр. *belle, blanche, fraîche, grande, grosse, petite, toute*; укр. *гарна, гожа, зелена, свіжа, стара, хороша, червона, чужа*).

Для французької мови специфічним способом вираження фемінінності є вживання у структурі фразем форм дієслів у жіночому роді, а саме дієприкметників *participe passé* (*écloose, fermée, mariée*); антропоніма *Marie*. Ізоморфною рисою українських ФВ є наявність у фразеологізмах дієслів у минулому часі жіночого роду (*горіла, засипала, змарніла, їла, мала, наїлася, почервоніла, розсілася, розцвіла*). З погляду граматичного роду НК як компонента фразем у французькій мові ми виявили п'ять флоронімів жіночого роду (*bruyère, fleur, lavande, rose, violette*) та вісім – чоловічого (*bégonia, camélia, églantier, genêt, lis, lys, pissenlit, trèfle*). В українській мові корелятивні показники становлять відповідно 10 (*квітка, квіточка, маківка, панська рожса, півонія, рожса, ружа, рута, троянда, фіалка*) і чотири (*барвінок, крин, мак, цвіт*). Отже, пріоритет у виборі назви квітки жіночого роду належить українській мові. Вибір як референта назви особи жіночої статі та її характеристик є приблизно паритетним для французької та української мов.

Розгляд семантики фемінінних стійких словосполучень засвідчив, що універсальними для трьох досліджуваних мов є фраземи на позначення вроди, цноти дівчини, шлюбу. Для англійської та української мов спільним є значення «господиня». Спільною для французької та української мов є фразеосемантична група «молодість дівчини (жінки)», «материнство». Специфічними значеннями в

різних мовах є лицемірство жінки (англійська мова); скромність, безсоромність, вразливість марнотратство, проституція, малий посаг (французька мова); сваволя, материнство, похилий вік (українська мова).

Отже, можна дійти висновку, що фемінінність є характерною рисою фразеологізмів із компонентом «назва квітки» у французькій та українській мовах. В англійській мові ця риса не є яскраво вираженою через відсутність категорії роду.

Для всіх досліджуваних мов однаковою мірою властиві фраземи, що **одночасно виражають і чоловічі, і жіночі риси**. Кількість таких ФВ в англійській, французькій та українській мовах становить відповідно 4,0 %, 3,4 % та 3,6 % від усіх гендерно маркованих. Більшість із них побудована на протиставленні маскулінних і фемінінних якостей, пор.: англ. *a rose between two thorns; her life with him was no bed of roses*; фр. *le mâle est blé, la femelle le chardon*; укр. *дід про хліб, а баба про фіалки*.

Крім того, у французькій та українській мовах ми виявили ще ФВ із значенням «щастя у шлюбі»: фр. *un homme sans femme est un arbre sans fleurs*; укр. *за добрим мужем жінка як ружа*. Інший фразеологізм позначає марнотратство жінки, порівнюючи її зі священником: фр. *argent de femme et bien de curé, ni fleur ni graine*.

Гендерна маркованість у плані змісту властива англійській мові (*a rose between two thorns*) та українській (*Яке дерево, такі його квіти; які батьки, такі й діти*). В останньому випадку лексема «батьки» позначає батька й матір, тобто двох осіб: і чоловічої, і жіночої статі. Аналогічно «діти» також може позначати як сина, так і доньку. У плані вираження спільні риси маскулінності / фемінінності виявлені у французькій та українській мовах. Це назви статі: чоловічої (фр. *curé, homme, mâle, voisin*; укр. *дід, муж*) та жіночої (фр. *femelle, femme*; укр. *баба, жінка*). Для

англійської мови специфіка вираження бінарності семантики на позначення маскулінності / фемінінності полягає у вживанні у структурі фразеологізму займенників чоловічого та жіночого родів (*her, him*). Щодо граматичного роду назв квіток, то в обох мовах у структурі названої групи фразем виявлено флоролексеми як чоловічого (фр. *chardon*; укр. *квіт*), так і жіночого роду (фр. *fleur, violette*; укр. *пужа, фіалка, хвіялка*).

Характерною особливістю для всіх досліджуваних мов є наявність значної кількості стійких словосполучень, які за своєю семантикою можуть стосуватися як чоловічої, так і жіночої статі. Як свідчать дані нашої розвідки, **інтергендерність** найбільш притаманна англійській мові: зафіксовано 77,3 % від усіх гендерно-маркованих фразеологізмів, значення яких є співвідносним з обома статями. У французькій та українській мовах, хоча цей показник є також доволі значним (відповідно 35,8 % та 35,0 %), але все ж таки він є майже вдвічі меншим, ніж в англійській. Ці фразеологізми можуть мати у структурі як чоловічий, так і жіночий або загальний для обох родів референт. Домінантною є група на позначення зовнішності людини. У семантичному плані переважають фразеологізми на позначення кольору обличчя, насамперед рум'янцю: англ. *turn red as a poppy; (as) red as a rose*; фр. *(être) rouge comme un coquelicot (une pivoine)*; укр. *червоний, як мак; почервоніє, як мак; червоніти як мак*. Для англійської та французької мов спільними є фраземи на позначення білизни або блідості шкіри, пор.: англ. *white as a lily; as pale as a primrose*; фр. *blanc comme un lis*. Специфічною рисою французького фразеокорпусу є наявність у ньому сталих словосполучень із семантикою «жовте обличчя»: фр. *jaune comme un souci* тощо. Інтергендерні фразеологізми на позначення вроди людини ми виявили лише в англійській та українській мовах: англ.

fair as a lily (a rose); as sweet as a violet; as sweet as the bean's first blossom; укр. гарний, як мак городній; як мак розцвітає.

Фразеологізми із значенням «молодість» є універсальними для трьох мов: англ. *fresh as a rose (a daisy; a flower)*; фр. *frais comme une rose*; укр. *лице свіже, як квітка, зірвана після дощу* тощо. Фраземи з інтергендерним чинником на позначення похилого віку ми виявили в англійській та українській мовах: англ. *God's dandelion*; укр. *старий, а в голові мак цвіте*. Група фразеологізмів на позначення стану людини ми зафіксували лише в англійській і французькій мовах. Душевні розлади загострюються весною, коли цвітуть усі рослини, зокрема бобові. Це знайшло своє відображення в сталих словосполученнях: фр. *Il a passé par un champ de fèves en fleur; Quand les fèves sont en fleur, les fols sont en vigueur; Trop respirer des fèves en fleur peut rendre fou*. В англійській мові зафіксовано фразеологізм, що позначає психічне відхилення: *no shrinking violet*. Щодо гарного самопочуття, то такий випадок є спорадичним: фр. *Il a les pieds en bouquet de violettes*.

Значна кількість інтергендерних фразеологізмів передає риси характеру. Невинність, чистота актуалізується у фразеологізмах із компонентом *Lilium* в англійській і французькій мовах і *Rosa* в англійській: англ. *pure as a lily*; фр. *pur comme un lis*; англ. *as chaste as the rose*. Стійкі словосполучення із семантикою «сором'язливість» ми зафіксували в англійській і французькій мовах: англ. *shrinking (a blushing) violet*; фр. *timide comme une violette*. До групи фразеологізмів на позначення характеру можна віднести й інші сталі словосполучення, у структуру яких входить проаналізоване вище *shrinking violet*: англ. *no shrinking violet; to play the shrinking violet*. З вищезгаданим значенням ми зафіксували й фразу у французькій мові: *l'homme charmant répand les fleurs au dehors et réserve les épines pour le dedans*. Крім того, наявні фразеологізми на позначення ін-

ших якостей характеру: лінь (англ. *lotus-eater*); укр. *О!.. стягнись та поволоктись: казав чоловік маку дам*); цинізм (англ. *A cynic is a man who, when he smells flowers, looks around for a coffin*); люб'язність (англ. *as pleasant as flowers in May*); чесність (англ. *lily-white*); боягузтво (англ. *lily-livered*); нерозбірливість (фр. *Celui qui s'amourache du cul d'un canard en fait une giroflée*); неприємний характер (фр. *hérissé (être aimable) comme un chardon*); брехливість (укр. *Намолів три мишки маку і всі з горохом*); балакучість (укр. *засипав, як маком дрібненьким*). Інтергендерні фразеологізми здатні передавати емоції людини, зокрема такі: англ. *as merry as flowers in May; as tender as dew of flower*; фр. *tout n'est pas rose pour lui*; укр. *сіяв гречку, а вродив мак, то хай буде так*. Фразеологізми на позначення інтелекту ми зафіксували у французькій та українській мовах: фр. *être bête à manger du chardon*; укр. *прибитий ще на цвіту; Їж, дурню, бо то з маком. Дурному Гаврильці усе чорнобривці та ін.*

Інтергендерні ФВ на позначення людини як соціальної істоти переважають у французькій мові. Домінують фразеологізми із значенням «безтурботне життя»: *couché sur un lit de roses; (être) couché sur des roses*. Специфічним для англійської мови є наявність у її корпусі фразем на позначення низького статусу людини (позашлюбне народження): *born under the rose*. В англійській і французькій мовах виявлено фразеологізми із семантикою «взаєморозуміння»: англ. *as sweet as lavender or rosemary can make it*; фр. *Fréquenter des bons, c'est entrer dans une pièce avec des orchidées; fréquenter des méchants, c'est entrer chez un poissonier*. Із протилежним значенням зафіксовано фразеологізм в українській мові: *Отак: той у рину, той у мак!* Ми виявили ще фразеологізми на позначення інших міжособистісних стосунків: англ. *as gentle as zephyrs blowing before the violet*; фр. *émaillé de fleurs*; укр. *Казав чоловік – маку дам; вихо-*

пивсь, як голий із маку; (вискочити як (голий) козак (Кузьма) з маку).

У ТГ «Результати діяльності» виявлено інтергендерні фраземи із значеннями: «успіх, перемога»: фр. *couvert (chargé) de lauriers* та ін.; «поразка»: фр. *Il a flairé rose et bouton, et il est tombé sur un étron. Celui qui cherche une rose, trouve souvent une bouse*; укр. *маком сів* та ін.

Матеріальне становище людини знайшло відображення в українських інтергендерних фразеологізмах. Це стійкі словосполучення із значеннями «бідність» (укр. *Багатий! Маю дві стодоли: в одній мак, а друга так; такий бідний, як мак начетверо*) та «марнотратство» (*Був з маком, та став із такою*). Спорадичною є ФО на позначення господарської діяльності людини, зокрема хліборобства: укр. *Як терен цвітом забіліє, тоді селянин ячмінь сіє*. У структурі цього словосполучення вжито іменник чоловічого роду, хоча загальновідомо, що хліборобством займаються і жінки.

ТГ «Політичні переконання» подана в інтергендерних фразеологізмах лише в англійській мові: *flower child*. Специфіка французької мови виявляється в тому, що фразеологізми III «Флора» також наділені інтергендерним складником. Зафіксовані стійкі вирази виражають властивості, приписувані рослинам через давні прикмети, забобони. За цими прикметами рослини можуть у певний спосіб впливати на життя чи здоров'я людини: фр. *Celui qui plante du persil dans l'année meurt, celui qui plante du laurier ne meurt jamais. Les muets qui touchent à la joubarbe se font comprendre plus facilement*.

У складі інтергендерних англійських фразеологізмів функціонують прикметники, що не змінюються за родами через відсутність цієї граматичної категорії (*blind, blushing, born, chaste, fair, flourishing, fresh, gentle, gray, merry, pale, pleasant, pure, red, shrinking, sweet, tender, white*). Для структури французьких інтергендерних фразем властиві

прикметники, що мають спільну для обох родів форму (*aimable, bête, jaune, rouge, timide*) та придієслівного займенника *lui*, який також має значення двох родів. Вживання слів у жіночому роді є спорадичним – лише в українській мові (*зірвана*). У французькій мові спостерігається яскраво виражена кількісна перевага НК як у чоловічому (*chardon, coquelicot, laurier, lis, souci*), так і жіночому роді (*fleur, giroflée, joubarbe, marguerite, orchidée, pivoine, rose, violette*). В українській мові виявлено тільки одну назву жіночого роду (*квітка*) та три – чоловічого (*мак, цвіт, чорнобривець*).

Наявність значної кількості інтергендерних фразеологізмів можна пояснити тим, що: в англійській мові відсутня граматична категорія роду; у французькій мові є велика кількість прикметників, що мають спільну для обох родів форму. Крім того, і для французької, і для української граматики властивий андроцентризм: загальновідомо, що початковою формою прикметників, займенників є форма чоловічого роду.

Універсальними інтергендерними групами в англійській, французькій та українській мовах є «молодий вік», «рум'янець». Також ми зафіксували часткові збіги в ознаках, що притаманні особі будь-якої статі: сором'язливість, взаєморозуміння, невинність, лицемірство, білий колір обличчя, стан людини (англійська та французька мови); лінь, похилий вік, врода (англійська та українська мови); поразка (французька та українська мови).

Специфічними інтергендерними ознаками, вираженими в цій групі фразеологізмів, є цинізм, веселість, ніжність, безсоромність, чесність, соціальний статус, любов'язність, уважне ставлення, належність до субкультури (англійська мова); примхливість, нерозбірливість, неприємний характер, жовтий колір обличчя, успіх, неприємності, безтурботне життя, вплив рослини на людину (французька мова); балакучість, брехливість, бідність, марнотратство, недо-

речні вчинки, одноосібність, незгода, погроза, господарська діяльність (українська мова). Узагальнені результати наших спостережень подано в рисунку 3.1.

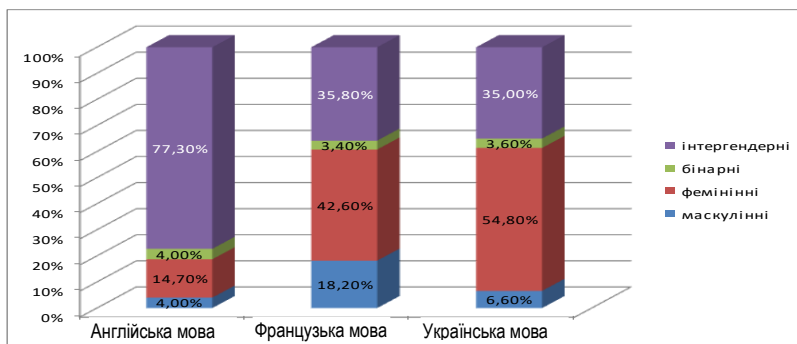

Рисунок 3.1 – Фразеологізми з компонентом «назва квітки» у гендерному аспекті

Як бачимо, наявність значної кількості інтергендерних фразеологізмів можна пояснити тим, що в англійській мові відсутня граматична категорія роду; у французькій мові є велика кількість прикметників, що мають спільну для обох родів форму.

3.4. Структурні типи фразеологізмів із компонентом «назва квітки»

3.4.1. Структурна характеристика фразеологізмів англійської мови

Аналіз англійських фразеологізмів із компонентом НК свідчить, що за кількістю домінують ФВ, побудовані за структурою словосполучень: їхня частка становить 59,9 % від усіх досліджуваних. Серед фразем-словосполучень переважають ті, компоненти яких пов'язані між собою підрядним зв'язком (83,5 %). Дієслівні фразеологізми є найчис-

леннішими в цій групі (48,1 %). Установлено, що домінує модель «дієслово + прийменник + іменник (НК)», яка за О. Куніним виражає об'єктно-обставинні відношення [111, с. 208–209]: *(to) burst into bloom (blossom); dock to a daisy; push up (the) daisies* та ін. Залежна частина ФВ цього типу може бути виражена не лише іменником, а й іменниковими словосполученнями: *see with rose-colored glasses; faint at the smell of a wallflower; to fall with water-lily flowers in the hand* тощо.

Після дієслівного компонента здебільшого вживається прийменник *up*: *to lay up in lavender*. Досить часто трапляються фразеологізми із прийменниками *in* (*to sleep in a room in May with hawthorn bloom in it*); *into* (*to burst into flower*); *with* (*to meet with a spray of heather, of which the flowers are white*). Інші прийменники є спорадичними: *at* (*to leap at a daisy*); *through* (*to look through rose tinted spectacles*); *to* (*dock to a daisy*).

Майже однаковими за кількістю є фразеологізми-словосполучення, побудовані за моделлю «дієслово + + іменник (НК)»: *(to) gild the lily; to eat lotus; tickle pink* та ін. Зауважимо, що іменник при дієслові може мати як препозитивні, так і постпозитивні означення. У фраземі *to play the shrinking violet* НК має препозитивне означення *shrinking*. Такий тип означень може виражатися не лише прикметником, а й іменником у родовому відмінку: *to gather life's roses*. У фразеологізмі *(to) pluck the flowers of pleasure* НК має постпозитивне прийменниково-іменникове означення *of pleasure*. Аналогічно у складі ФВ *gather the roses of life today* є означення *of life today*. Підпорядковуватися дієслівному компоненту може не лише іменник з означенням, а й іменникове словосполучення: *bring the roses to sb's cheeks; to set the heather on fire; to turn one's toes to the daisies*. У цій же самій групі фразеологізмів дієслова можуть вживатися в заперечній формі (*not to be a bed of*

(*rose*) *roses*; *not be all moonlight and roses* та ін.), а залежний іменник може бути заміщеним альтернантом (*tickle someone pink*).

Дієслівні фразеологічні порівняння мають структуру «дієслово + *as* (*like*) + іменник (НК)»: *blush like a rose*; *cut as a rose*; *smell like a rose*. Фразеологізми цієї структури також можуть поширюватися завдяки іншим додатковим компонентам (альтернантам, однорідним членом, означенням, обставинам): *come up of something smelling like roses*; *(to) fit like frost and flowers*; *smelling as the rose ay fresh and redolent*; *to fade as flower in May* та ін.

Досить великою за своєю кількістю (26,2 %) є група фразеологізмів із головним словом іменником. Домінують моделі «іменник + *of* + іменник». Водночас іменник може вживатися як з артиклем, так і без нього: *Land of the rose*; *bloom of youth*; *(a) bed of roses*; *(the) flower of speech* та ін. Крім постпозитивного прийменниково-іменникового означення іменник може мати й препозитивне, виражене прикметником: *the (acme) pink of perfection*; *the white rose of innocence (of virginity)*. Сюди ж заносимо й фразеологізм, у якому поєднуються два види означень: препозитивне безприйменниково-іменникове та постпозитивне прийменниково-іменникове *primrose path of dalliance*. Фразеологізмисловосполучення з іншими прийменниками є менш численними. У їхній структурі спостерігаємо аналогічні тенденції: наявність або відсутність артикля (*(a) rose without a thorn*); наявність означень перед іменником (*fairest flower in his garden*). Фраземи, утворені поєднанням іменника із прикметником, є менш численними. Означення переважно є препозитивним: *blue dahlia*; *full flower* та ін. ФВ, у яких означення є постпозитивними або комбінованими, є одиничними: *lily white*; *red rose redolent*. Крім того, виявлено фразу, у якій іменник поєднується з ад'єктивним словосполученням: *path strewn with roses*. Ми зафіксували окремі фразеологізми, у

яких іменник має препозитивне означення, виражене іншим іменником у родовому відмінку (*God's dandelion; printer's flower*), та в яких вживається заперечна форма (*no bed of roses; no shrinking violet*). Іменниковий фразеологічний компаратив є спорадичним: *as like a dock as a daisy*. Ми виявили один фразеологізм, побудований за схемою словосполучення, у якому головному слову, вираженому прикметником (діеприкметником), підпорядковується іменник із прийменником: *born under the rose*.

Компаративні фразеологізми є найпоширенішими в цій групі. Більшість із них будується за моделлю «*as + + прикметник + as + іменник (НК)*»: *as red as a poppy (a rose); as fresh as a daisy (a rose)* та ін. Ця модель може поширюватися завдяки: однорідним членам (*as fair and fresh as any flower*); препозитивним і постпозитивним означенням (*as sweet as damask roses; as tender as dew of flower; as gentle as zephyrs blowing before the violet*); обставинам (*as welcome as flowers in May*). Крім того, виявлено квантитативні варіанти компаративів, утворених унаслідок опущення *as* у першій позиції. Вони побудовані за моделлю «*прикметник + as + іменник*»: *pure as a lily; welcome as flowers in May* та ін. Усі зафіксовані адвербіальні фразеологізми починаються із прийменника *in*. Побудовані вони за двома схемами: «*in + прикметник + іменник (НК)*» (*in full bloom (flower)*); «*in + іменник (НК) + of + іменник*» (*in the flower of life*).

Кількість виявлених фразеологізмів із компонентом НК, побудованих за структурою сурядних словосполучень, є значно меншою і становить 10,7 % від фразем-словосполучень. У цій групі домінує модель «*іменник + + іменник*». Пор.: *Flower City, the lotus land, flower power* та *lotus-eater; money-flower* тощо. Трапляються ФВ, які поєднують у своїй структурі дефісне написання. Вони будують-

ся за моделлю «іменник + іменник + іменник»: *rose-bud lips; lotus-eating existence*.

Інша модель «іменник + сполучник + іменник» є менш поширеною. У більшості таких фразеологічних одиниць вживається сурядний сполучник *and*: *hearts and flowers; milk and roses; pick and flower*. Виявлено тільки одну фразу, яка містить сполучник *or*: *bud or blossom*.

Фразеологізми з компонентом НК, побудовані за структурою речень, становлять 34,1 %. У цій групі більшу частину становлять ФВ, побудовані як прості речення (5 7,3 %). Серед них зовсім незначна кількість належить фразеологізмам, що мають структуру неповних речень, у яких пропущено присудок. Пор.: *all lavender; not all roses; violets ... the «flower of death»*. Переважна більшість двоскладних фразеологізмів-речень є поширеними: *A coal miner's job is not a bed of roses. For the rose the thorn is always plucked*. Непоширені фразеологізми-речення є спорадичними: *Beauty is a blossom*. ФВ, побудовані за структурою простих речень, можуть бути ускладненими: однорідними членами (*And yet anon the full sun-flower blew, and become a star for Bartholomew*; прикладкою (*The scarlet lychnis, the garden's pride, flames at Saint John the Baptist's tyde*); вставним словом (*And seems the last of flowers that stood till the feast of St. Simon and St. Jude*).

Фразеологізми, побудовані за структурою складних речень, становлять 40,2 %. Ми зафіксували два ФВ, побудовані як складносурядні речення. Вони утворюють один ВР: *to take her for a rose, I but she proved a burr (a nettle)*. Частка стійких виразів, які мають модель складнопідрядних речень, становить 59,6 % від складних. Серед них домінують складнопідрядні з підрядними обставинними, особливо підрядними часу, що у своїй більшості приєднуються до головних сполучником *when*: *In the season when lilacs are scarce apples will fail. When the white pinks begin to appear,*

then's the time your sheep to shear. Крім того, ми виявили два варіанти одного фразеологізму із сполучником *until*: *It is (it's) not spring until you can (can't) plant your foot upon (on) twelve daisies.*

Складнопідрядні фразеологізми-речення з іншими типами підрядних обставинних в англійській мові є спорадичними. Пор.: підрядні порівняльні із сполучниками *as* та *like*: *He bestows his gifts as broom doth honey. Like a cha bed, the more it is trodden the more it will spread*; підрядне умови із сполучником *if*: *If you sow the seeds of the stock on Good Friday at sunset, the flowers will come double.* Крім того, маємо варіанти складного фразеологізму-речення із двома типами підрядних обставинних (часу та причини) із сполучниками *before* та *because (for)*: *Look before you leap, because snakes in sweet flowers do creep.* Усі ФВ із підрядними означальними мають у своїй структурі сполучник *that*: *Flowers leave fragrance in the hand that bestows them. Love is a flower that turns into fruit at marriage.* Ми виявили один фразеологізм, побудований за моделлю складнопідрядного речення із підрядним підметовим, у якому воно приєднується до головного сполучником *that*: *That which doth blossom in the spring will bring forth fruit in the autumn.*

Серед фразеологізмів із компонентом НК є також такі, що мають структуру складних речень, у яких головному одночасно підпорядковуються різні типи підрядних: підрядні означальні та часу (*A cynic is a man who, when he smells flowers, looks around for a coffin*); підрядні підмета та додаткові (*He who plants thorns should not expect to gather roses*).

ФВ, побудовані як складні безсполучникові речення, становлять 23,4 % від усіх складних. Виокремлюємо з-поміж них безсполучникові: із зіставно-протиставними відношеннями (*Under the furze is hunger and cold: under the broom is silver and gold*); наслідковими (*Timely blossom, timely ripe*); порівняльними (*The chamomile, the more it is*

trod down the more it grows. And poppies as sanguine mantle spread, for the blood of the dragon St. Margaret shed).

Серед англійських фразеологізмів, які мають структуру складних речень, виявлено також такі, які поєднують різні типи зв'язку, зокрема підрядно-безсполучниковий: 1) з підрядними додатковими (*Do not grieve that rose-trees have thorns, rather rejoice that thorny bushes bear roses*); 2) підрядними часу (*Lie upon roses when young, if you'll lie upon thorns when old*); 3) підрядними означальними (*Our trees without shade, our flowers without perfume, our birds who can not fly, our beasts who have not yet learnt to walk on all fours*).

Ми зафіксували фразеологізм, який являє собою складне сурядно-підрядне речення, що має у своєму складі сурядне із сполучником *but* та підрядне причини із сполучником *for* (*May never was a month of love, for May is full of flowers, but rather April, wet by kind, for luvе is full of showers*).

Виявлено ФВ, які складаються із двох простих речень та особливий тип. Їхня кількість є однаковою і становить по 2,5 % від усіх фразеологізмів-речень. Двофразові ФВ, імовірно, утворилися від складнопідрядних речень із підрядними часу (*A mild winter looked for after a bad summer. When flowers had been scarce*); умови (*To bring into the house fewer spring flowers (primroses or violets, affodils) than 13 at the first gathering. So few only eggs will geese hatch that season*). ФВ, організовані за особливим типом, являють собою такі структури, які можуть бути компонентами складних речень, пор.: *Till Lammass-day called August's wheel when the long corn stinks of Camomile. While on the day of the Holy Cross, the crowfoot gilds the flowerie grasse*.

Одновіршинні фразеологізми становлять 2,3 % від усіх аналізованих. Цей тип ФВ складається із службового та повнозначного слова (у нашому випадку – це НК).

Найуживанішими службовими словами є прийменники *in* (*in bloom; in blossom*) та *under* (*under the daisies; under the rose*). Крім того, виявлено одну одновершинну фразу, у якій службовим словом є частка: *no flowers*. Маємо один ВР вигуківих фразеологізмів із компонентом НК: *Upsadaisy! upser-daisy! upsy-daisy! ups-a-daisy*.

3.4.2. Структурні моделі французьких фразеологізмів

За структурою французькі фразеологізми поділяються приблизно на рівні частини: співвідношення фразеологізмів-словосполучень і фразеологізмів-речень становить відповідно 57,4 % та 40,6 %. Особливістю французької мови є те, що в ній, як показують наші спостереження, відсутні ФВ із компонентом НК, побудовані за структурою сурядних словосполучень.

У групі підрядних фразеологізмів-словосполучень переважають дієслівні (51,0 %). Найбільш поширеною є структурна модель «дієслово + прямий додаток». Здебільшого додаток виражений іменником, який у складі цих ФВ може вживатися як з артиклем (*cueillir des lauriers; toucher une fleur; mériter la rose*) або із посесивом (*faire sa pivoine; flétrir ses lauriers*), так і без нього (*conter fleurette; former tulipe*). Аналізовані фрази можуть поширюватися завдяки іншим компонентам: постпозитивного прийменникового означення (*bousculer le pot de fleurs*); пре- та постпозитивного прикметникового означення (*cultiver la petite fleur bleue*); постпозитивної обставини (*avoir des marguerites dans les cressons; envoyer quelqu'un (qn) sur les roses*); непрямого прийменникового додатка (*bouffer (manger) les pissenlits par la racine; chanter fleurettes à qn*); препозитивного прикметникового означення та постпозитивного прийменникового прямого додатка (*perdre la plus belle rose de son chapeau; perdre le plus beau fleuron de sa couronne*) та ін.

Поширеною є конструкція «дієслово + залежний компонент у функції обставини». Цей залежний компонент, зі свого боку, побудовано за моделлю «прийменник + іменник». Прийменники, за допомогою яких приєднуються іменники до дієслів, можуть бути різними. Найпоширенішими з них є вирази, у яких іменник приєднується до дієслова за допомогою прийменника *sur*: (*siéger sur les lis; envoyer sur les roses*). Крім того, зафіксовано конструкції з іншими прийменниками: *dans* (*tomber dans les bégonias*); *à* (*aller aux pâquerettes*); *sous* (*envoyer sous les fleurs*). Перед залежним іменником можуть вживатися не лише артиклі, а й посесиви (*dormir sur mes lauriers; se reposer sur ses lauriers*). Подібні конструкції можуть ускладнюватися постпозитивним прийменниковим прямим додатком (*mourir à la fleur de l'âge*); постпозитивним прийменниковим означенням (*passer à fleur de corde*). Головний компонент цього типу ФВ може виражатися не лише дієсловом, а й конструкцією «être + дієприкметник (participe passé)»: *être assis sur (les lis) les fleurs de lis; être couché sur des roses*.

Дієслівні компаративні фразеологізми побудовані за моделлю «дієслово + *comme* + іменник». Їхня частка становить 11,1 % від дієслівних ФВ. Головний компонент у більшості цих фразеологізмів виражено конструкцією, у якій дієслово-зв'язка поєднується з «être (*devenir*) + прикметник (дієприкметник)»: *être aimable (hérissé) comme un chardon; être rouge comme un coquelicot (une pivoine); devenir rouge comme une pivoine* та ін. Крім того, цей дієслівний компонент може виражатися інфінітивом: *arriver (s'amener) comme une fleur*. Залежний компонент може поширюватися прийменниковим додатком: *s'en moquer (s'en soucier) comme un chien d'une botte de roses*.

Незначною є кількість ФВ, побудованих за структурою «дієслово + непрямий прийменниковий додаток». Головний і залежний компоненти поєднуються між собою

прийменником *de: couvrir de fleurs*. Непрямий додаток може мати залежне слово у функції прямого додатка: *faire d'une rose un artichaut*. У групі дієслівних ФВ ми зафіксували спорадичну кількість таких, які побудовано за схемою «дієслово-зв'язка + іменник». Залежний іменник може поширюватись обставиною, означенням (*être fleur*) або інфінітивним зворотом (*être bête à manger du chardon*).

Іменникові ФВ становлять 34,2 % від фразеологізмів-словосполучень. У цій групі яскраво переважають фразеологізми, побудовані за моделлю «іменник + прийменник + + іменник». Залежний іменник із прийменником є постпозитивним прийменниковим означенням. Найуживанішими є моделі із прийменником *de: bouton de rose; fleur de tourte; fleur de Marie; humeur de rose* та ін. Меншою є кількість ФВ, у яких означення приєднується за допомогою прийменника *à: (la) dame aux camélias; la rose au poing; un noble à la rose*. Крім цього, ми виявили спорадичні ФВ, у яких це означення приєднується до головного компонента за допомогою інших прийменників: *femme dans sa fleur; le lis (le lys) dans la vallée; les pieds en bouquet de violettes*. Залежний іменник може поширюватись препозитивним означенням (*le trèfle à quatre feuilles*); постпозитивним означенням (*une digue à fleur d'eau*); однорідними членами (*un teint de rose et de lis*). Поширення може зазнавати й головний компонент завдяки препозитивному прикметниковому означенню: *la plus belle rose de son chapeau*. Однак ці випадки є спорадичними.

У поєднанні іменника із прикметником виокремлюються такі моделі: «іменник + прикметник (дієприкметник)» (*fleur bleue; fleur double; lis rouge*); «прикметник + + іменник» (*(la) fine fleur*); «прикметник + іменник + прикметник» (*(la) petite fleur bleue*). Залежний компонент може поширюватись: додатком (*chemin parsemé (semé) de roses; une vie semée de fleurs; fine fleur de qch*); постпозитивною

обставиною ((*un*) *serpent caché sous des fleurs*). Ми зафіксували поодинокі випадки поєднання іменника з іменником, де останній є залежним і виконує функцію безприйменникового означення. ФВ структури «іменник + іменник» поділяємо на дві групи. До першої відносимо такі, у яких залежний член виражений загальним іменником (*bonbon rose; eau rose*); а до другої – у яких залежний компонент є власним іменником (*Fanfan la Tulipe*).

Прикметникові ФВ із компонентом НК становлять 8,2 % від фразеологізмів-словосполучень. Спостерігається перевага фразеологічних компаративів, побудованих за моделлю «прикметник + *comme* + іменник»: *belle comme une fleur; blanc comme un lis; hérissé comme un chardon* тощо. Залежний компонент може ускладнюватися постпозитивним прийменниковим означенням: *beau comme un raf (une bite) en fleur*. Фразеологізми, побудовані за моделлю «прикметник (дієприкметник) + прийменник + іменник», об'єднуємо у дві групи, у яких залежний компонент виконує функцію: непрямого додатка (*chargé (couvert) de lauriers*); постпозитивної обставини (*couché sur des roses*). Залежний компонент ФВ першої з названих груп може поширюватися постпозитивним означенням: *couchés de feuilles de roses*. Крім цього, ми зафіксували один ВР, фразеологізми якого побудовані за моделлю «прикметник + прийменник + інфінітив», який, як зазначає А. Назарян, приєднується «виключно за допомогою прийменника *à*» [126, с. 90]: *bête à manger des chardons (du chardon)*.

Шість із половиною відсотків фразеологізмів-словосполучень є адвербіальними, побудованими переважно за моделлю «прийменник + іменник + прийменник + іменник»: *à fleur d'eau; à fleur d'haleine; à fleur de mémoire* та ін. У цій моделі переважає прийменник *à*: *à l'eau de rose; au ras de pâquerettes*. Фразеологізми тільки одного ВР починаються із прийменника *dans*: *dans la fleur de l'âge (de*

la jeunesse). Іншим прийменником цієї моделі в усіх зафіксованих ФВ є *de*. Виявлено модель прислівникового фразеологізму «прийменник + прикметник + іменник», до якої належить одна фразема: *à la franche marguerite*.

Особливим типом французьких ФВ зі структурою словосполучень є такі, що утворилися внаслідок поєднання двох одновершинних фразеологізмів. Вони побудовані за моделлю «прийменник + іменник» + «частка + іменник». Таких фразем виявлено дві: *sans fleurs, ni couronnes; sans sel ni sauge*.

Фразеологізми-речення у французькій мові становлять 40,6 %. У цій групі переважають ФВ, що мають структуру простих речень – 56,2 % від усіх фразеологізмів-речень із компонентом НК. Значно переважають фразеологізми, побудовані як двоскладні речення, більшість із яких є поширеними: *La bonne abeille ne se pose pas sur une fleur fanée. Tu fais de l'âne pour avoir des chardons*. Часто в таких фразеологізмах підмет-іменник вживається без артикля: *Bouillon de fleurs de sureau guérit compère loriot*. Крім того, ми виявили ФВ, у якому підмет виражається інфінітивом: *Trop respirer des fèves en fleur peut rendre fou*.

Фразеологізми – прості речення можуть бути ускладненими: *Ane d'Arcadie, chargé d'or mange chardons et ortie. La mauve a pour fonction, prise en décoction, à ton ventre resserré de rendre la liberté* тощо. Непоширені фразеологізми-речення є спорадичними: *La sauge sauve. Les lis (lys) ne filent point*. У ФВ, побудованих як неповні двоскладові речення, пропущено присудок *est*: *Coeur sans amour jardin sans fleur. Garçon chaton marie-chardon. Menton rond, fleur de jeunesse* та ін.

У групі фразеологізмів, які мають структуру однокладних речень, переважають безособові. Кількісну перевагу мають фразеологізми-речення з безособовим зворотом *il y a*: *De la fleur au grain sept semaines il y a* тощо. Без-

особові речення із зворотом *il faut* є значно меншими за своєю кількістю: *Il ne faut pas battre une femme, même avec une fleur*. Аналогічна тенденція спостерігається і у ФВ, побудованих як неповні безособові речення, у більшості яких пропускається також зворот *il y a* у заперечній конструкції: <il n'y a> *Ni fleurs, ni couronnes*. <il n'y a> *Pas (point) de roses sans épines*. Ті фразеологізми, у яких мав би бути зворот *il faut*, мають у своїй структурі еліпс безособового займенника *il*: <il> *Faut pas pousser grand-mère dans les bégonias*. Крім цього, ми виявили два фразеологізми, побудовані як неозначено-особові речення: *À semer des mensonges, on récolte des chardons*.

ФВ зі структурою складних речень становлять 43,8 % від усіх фразеологізмів-речень із компонентом НК. Значна кількісна перевага (56,5 %) – за складнопідрядними реченнями. Ми з'ясували, що ФВ мають такі типи підрядних речень: умови (*Si tu veux vivre longtemps, il faut laisser courir l'eau dans le lys et ne pas aller te charger de bois vert dans la forêt. Quand le coucou a mangé la fleur de seigle, il ne sait plus chanter*); підметові (*Qui a de la sauge ne prend, de la vierge ne se souvient*); означальні (*Les vaches qui mangent des chardons font le lait très bon*); часу (*Quand l'ajonc fleurit, la brébis pâlit*); додаткове (*Le jasmin donne l'amour à qui ne l'a et fait reverdir à qui l'a*); місця (*Où justice est en vigueur, la république est en fleur*). Крім того, зафіксовано по одному фразеологізму-реченню, що має у своєму складі по два підрядних: означальне і часу (*Le jeune homme qui aime et manie le genêt est sûr d'être cocu quand il sera marié*); мети та умови (*Pour guérir ton mal de tête quand t'as bu, le lendemain prends le jus de la violette cueillie au bord du chemin*).

ФВ, побудовані за схемою безсполучникових складних речень, становлять 30,4 % від усіх складних, що ми виявили. Безсполучникові фразеологізми-речення, що вира-

жають одночасність дій, мають перелічувальні відношення (*La petite fleur tourne parfois l'amour de la jeune fille tourne toujours*); зіставно-протиставні (*De loin cela sent la rose, de près cela pue la merde*). Фразеологізми, побудовані як безсполучникові речення, можуть виражати і часову послідовність процесів та дій, а саме: причини (*Il ne faut pas couper le chardon le jour d'ascension: il en viendrait dix sur un même tronc*); наслідку (*Fleur à son côté, amant vite trouvé*). Також безсполучникові фразеологізми-речення можуть мати інші значення: приєднувальне (*Les enfants sont comme la renoncule, ils se trouvent partout*); з'ясувальне (*Sauge et lavande, je te dis, guérissent toute maladie*). Фразеологізм *Fréquenter des bons, c'est entrer dans une pièce avec des orchidées; fréquenter des méchants, c'est entrer chez un poissonnier* має структуру безсполучникового речення з різними відношеннями: протиставними і з'ясувальними.

Незначною (7,5 %) є кількість ФВ зі структурою складносурядних речень. Їхні частини поєднані прислівником *et*, однак цей прислівник може виконувати функцію як протиставлення (*Avril fait la fleur, et mai s'en donne l'honneur. Le fruit ensuite la belle fleur, et la bonne vie grand honneur*), так і поєднання (*Bois de l'infusion de camomille et tu n'auras pas mal au ventre*).

Шість із половиною відсотків ФВ побудовано за моделлю складних речень із різними типами зв'язку. З них найбільша частка належить таким, що побудовані як складні із безсполучниковим і підрядним зв'язками (*Ce que tu manges devient pourriture, ce que tu donnes devient une rose. La jeune fille est une fleur la jeune femme un fruit si mauvais se trouve le fruit quel souvenir restera de la fleur*). Крім того, ми виявили фразеологізми зі структурою складних речень із сурядним і підрядним зв'язками (*La première violette que tu trouves au printemps, mange-la et l'an devant tu n'auras jamais*

la fièvre) та із безсполучниковим та сурядним зв'язками (*Le monde est une rose, respire-la, et à ton ami donne-la*).

Одновершинні фразеологізми становлять 1,8 % від досліджуваних ФВ із компонентом НК. Більшість із них становлять поєднання іменника із синонімічними прийменниками *à, dans, en*: *à fleur (de)*; *à (dans) la fleur de*; *en fleur (-s)*. І лише один фразеологізм побудовано за моделлю «сполучник + іменник». Він являє собою еліптичне порівняння: *comme une fleur*. Ми зафіксували один (0,2 %) вигуковий ФВ: *O le beau chardon sacre*. Подібні вирази, на думку А. Назаряна, за своїм синтаксичним ладом є реченнями, однак до фразеологізмів-речень їх віднести не можна, оскільки в їхній структурі не можна виокремити члени речення, виявити між ними відношення [126, с. 123].

3.4.3. Структура стійких виразів в українській мові

За структурою кількісну перевагу мають фразеологізми-речення. Їхня частка становить 60,2 % від загальної кількості фразеологізмів із компонентом НК. У цій групі ФВ переважають стійкі вирази, побудовані за моделлю складних (64,9 % від фразеологізмів-речень). Зі свого боку, серед них найбільшу кількість мають складносурядні речення. Їхня частка становить 41,4 % від загальної кількості фразеологізмів, що є складними реченнями. Зауважимо, що цей тип ФВ не відрізняється широким різноманіттям структурних моделей. Майже в усіх частини поєднані протиставними сполучниками: *З однієї квітки змія бере яд, а бджола – мед. Сім літ мак не родив, а циганські діти з голоду не померли. Сім рік маку не родило, проте голоду не було. На різдво обійдеться без паски, а про мак буде й так, а без олії не зомлію* та ін. Ми виявили кілька фразеологізмів-речень, частини яких поєднані єднальними сполучниками: *У хаті, як у віночку, і сама сидить, як квіточка*.

Ані вперед не вдавайся, ані ззаду не мішайся, тільки в самім середочку, як барвінок у городочку.

Кількість фразеологізмів, побудованих за моделлю складнопідрядних речень, становить 21,2 % від складних речень. В українській мові вони подані фразами з різними типами підрядних: присудковими (*Яке дерево, такі його квіти; які батьки, такі й діти*); додатковими (*Іноді критики хочуть, щоб з макового зернятка неодмінно виріс гарбуз. Буває, що і (й) на полі рожжа виростає*); означальними (*Минають годки, що нюхали цвітки*); часу (*Дівка – квітка, поки не змарніла. Сій ячмінь, коли на деревах цвіт тільки з'явиться. Цвіт доки цвіте, доти й очі милує*); умови (*Тоді цвіти красні, котрі зацвітають, тоді діти щасні, котрі матір мають. Як на дві неділі перед різдвом рясний іней, то перед Петром буде на гречці рясний цвіт*); місця (*Де волошки, там хліба трошки. Не скрізь, де росте кропива, виростає рожжа*); порівняльними (*(Так) тихо, хоч мак (маком) сій*); причини (*Їж, дурню, бо то (се; це) з маком. Їж, дурню, кашу, бо вона з маком*); допустові (*Не родив сім літ мак, то жили і так*).

Окрему групу, досить значну за своєю кількістю (20,7 %), утворюють безсполучникові речення. У нашому дослідженні вони характеризуються різноманітністю семантики та структури. Так, серед речень, які передають одночасні дії, процеси, явища, виокремлюємо безсполучникові: із перелічувальними відношеннями (*Мак два тижні цвіте, чотири тижні дозріває, на сьомий – насіння летить. Нема цвіту кращого від маківочки, нема роду милішого від матіночки та ін.*); із зіставно-протиставними відношеннями (*Бджоли раді цвіту, люди – літу. Ти посій жито – васильки вродяться самі. Поговорка – квітка, половиця – ягідка*). Значно більшу групу становлять речення, які виражають часову послідовність процесів і дій. Виокремлюємо серед них безсполучникові речення з такими відно-

шеннями між частинами: умови (*Любиш троянду – мирися з колючками*); причини (*Мовчи та мак товчи: мовчанка не шкодить (не пушить)*); наслідку (*Не родив (вродив) мак – перебудемо (пробудемо) й так. Це були тільки цвіточки, тепер підуть ягідки*); приєднувальним значенням (*І в стилі трапляються листочки конюшини з чотирма кінчиками – їх я люблю більше, ніж квіточки*); з'ясувальні (*Буває – і на полі рожса виростає*). Крім того, серед безсполучникових речень ми виявили речення, які поєднують два типи відношень: перелічувальне та наслідкове (*Не родив мак сім літ, не було голоду; не уродить і восьме, не буде голоду*); приєднувальне та наслідкове (*То були тільки квіточки, підожди – побачиш і ягідочки*); приєднувальне та зіставно-протиставне (*Людський вік, як маків цвіт: удень ти на стеблі, увечері на землі*).

З-поміж ФВ виявлено і такі, що побудовані за моделлю складних речень із різними типами зв'язку (16,2 %). Спостерігається яскраве домінування речень, що поєднують у своїй структурі сурядний, підрядний і безсполучниковий зв'язок: *Коли сильно пахнуть квіти жовтої акації, а довкола них густо в'ються комахи – на дощ і негоду. Коли цвіте біб – трудно об хліб, а коли мак, то вже не так. У мого батька було три стодоли: в одній був мак, друга була так, а в третій миша з розуму зійшла, що їжі не знайшла* та ін. Однаковими за кількістю є ФВ, що є складними сурядно-підрядними реченнями (*Коли в червні біб зацвітає, то найбільший голод буває, а коли мак, то вже не так*) та складними із сурядним і безсполучниковим зв'язком (*Цей світ, як маків цвіт: сьогодні цвіте, а завтра і пропаде*). Частка складних речень із підрядним і безсполучниковим зв'язком є незначною (*Так пише, як мак сіє; прийде читати, як в розі не знає*).

ФВ, побудованих за моделлю простих речень, виявлено 30,9 % від усіх фразеологізмів-речень. У цій групі пе-

реважають двоскладні речення. Їхня частка – 64,9 % від фразеологізмів, побудованих як прості речення. Переважна більшість – поширені речення: *Бджола летить на всякий (любий) цвіт. Часом і між кропивою лілія росте* тощо. Серед них зафіксовано ускладнені прості речення: *Короткі вислови врізаються в розум людей, пускають корені, дають квіти, приносять плоди й не припиняють справляти вплив.* Крім того, у цій групі виокремлюються і неповні речення. У їхньому складі пропущено здебільшого присудок: *Рожса і в терні (в терну; в терню; межси кропивою) гожа. Переклади – це квіти під склом. Ще мак у голові та ін.* Ми виявили один ФВ, у якому пропускається підмет: *Стоїть гарний, як соняшник у цвіту. Намолов три мішки маку і всі з горохом.*

Серед односкладних речень найбільш поширеними є узагальнено-особові та безособові. В узагальнено-особових головний член виражено дієсловом у третій особі множини (*Не раз з кропивою і красний цвіт зривають*); дієсловом другої особи однини та множини наказового способу (*Посій рожу, постав сторожу. Мовчи та мак товчи! Поминаючи мак, їжте й так*).

Безособові речення мають у своєму складі головний член, виражений: дієслівною формою на *-то* (*У липні літо маківкою повито*); прислівником (*Цього (сього) цвіту багато по всьому світу*); предикативним словом *нема* (*Без квітки нема й пелюстки. Нема рожі без терня*). Інші типи односкладних речень, що ми зафіксували (означено-особові, називні, інфінітивні) є спорадичними. Головний член в означено-особових реченнях виражається: дієсловом у другій особі однини дійсного способу (*Чого посміхаєшся, як Марина в маці?*); дієсловом у другій особі однини наказового способу (*Збудуй хату з маковини та для любої дівчини. Почекай, маю, зварю тобі квітки в гаю. Сиди маком тихо*). ФВ, побудовані як називні речення, є поширеними або ускладненими (*Думи мої, думи мої, квіти мої, діти*).

Тринди-ринди, з маком борщ). Інфінітивні фразеологізми-речення є спонукальними (*Щоб на той год дождати сону топтати (!)*).

Крім того, ми зафіксували особливий тип речень, який, згідно із твердженням Л. Скрипник, будується за моделлю «сполучник + іменник (НК) + дієслово» [130, с. 86–87]. У нашому дослідженні такий тип речень виявлено всього у двох ВР: *як мак процвітає (розцвітає; цвіте); хоч мак (маком) сій*.

Специфічним для українських фразеологізмів, як і для англійських, є також явище, коли ФВ являє собою два речення (1,3 %). Здебільшого це – окличні речення: 1) *Багатий! Маю дві стодоли: в одній мак, а друга так*; 2) *Голодна кума, як нема пшона. Чорний мак, та смачний, а редька біла, та гірка*; 3) *І вже! Мого цвіту по всьому світу!* 4) *На! Їж, дурню: бо то з маком*.

Для української мови властиві фразеологізми, побудовані за схемою прямої мови (1,3 %). *Казав мак: «Що ти за жито, що рік не вродило, та й голоду наробило? А я не родив сім літ, а голоду ніт!»*. *Казав чоловік – маку дам*.

Частка фразеологізмів, побудованих за структурою словосполучень, становить 36,2 % від загальної кількості. Серед них домінують фраземи зі структурою підрядних словосполучень (96,2 %). В українській мові за кількістю переважають фразеологізми, де стрижневим компонентом є дієслово. Перевагу мають дієслівні порівняльні звороти. Дієслова у складі цих ФВ можуть бути в різних формах: інфінітиві (*вискочити як козак Кузьма з маку; цвісти, як мак та ін.*); у теперішньому часі (*в'ється, як барвінок; пише, як мак сіє; цвіте, як квітка (як маківка; як рожса) та ін.*); у минулому часі (*вискочив, як голій із маку; облизнувся, як після маківки; мала женихів, як маку; почервоніла, мов півонія; розцвіла, як рожса навесні та ін.*); у майбутньому часі (*почервоніє, як мак*); безособовій формі (*спитьсся, мов після маківки*). Компоненти порівняльних зворотів поєдну-

ються між собою порівняльними сполучниками *мов, наче*, як: *шаріти мов (наче; як) мак* тощо. До цієї групи зараховуємо й еліптичні фразеологізми, у яких пропущено дієслівний компонент: <вискочив> *мов Кузьма з маку*; <спати> *як дитина після маківки*.

Досить поширеними є моделі, у яких дієслово поєднується з іменниками в різних відмінках: знахідному (*пришивати (пришити; пришили; пришиливати) квітку; рвати барвінок; дати маку*); орудному (*закрасуватися квітом (цвітом)*); місцевому за моделлю «дієслово + + (прийменник) + іменник» (*ворожити на пелюстках ромашки; ночувати в барвінку*). Водночас у зафіксованих у словниках фразеологізмах дієслово може бути як у препозиції, так і постпозиції щодо залежних компонентів, пор: *маком шити; сісти маком; дулю з маком показати; показати дулю з маком* та ін.

Найчисленнішими серед іменникових ФВ є порівняльні звороти, побудовані за моделлю «іменник + сполучник + + іменник»: *дівчина, як квітка (маківка; рожка)*. Причому більшість із них поширена пре- або постпозитивними прикметниками (*хлопець молодий, як барвінок; гарна дівка, як маківка*); займенниками (*наша Вітчизна – як квітка пишна; цей світ – як маків цвіт*); дієприкметниковими зворотами (*лице свіже, як квітка, зірвана після дощу*); іменниками з прийменниками в непрямих відмінках (*очі сині, як волошки в житі*). До іменникових фразеологізмів ми відносимо й такі, у яких іменник опущено: <дівчина> *мов (ніби; як) та квітка (квіточка); мов (як) маків цвіт; як панська рожка; як мак у полі*. Також серед субстантивних ФВ поширеною є модель «іменник + іменник (у родовому відмінку)»: *квіт (квітка; цвіт) папороті; цвіт віку (життя; літ); квіти красномовства*. Інша модель, «іменник + + іменник (в інших відмінках із прийменниками)» є нечисленною: *дуля з маком (під ніс); тенде(-)ренде з маком*. Незначною є й кількість фразеологізмів, побудованих за мо-

деллю «іменник + прикметник»: *сельний крин; голуба квітка; макова росина; макове зерно; елісейські квіти*.

Серед ад'єктивних фразеологізмів переважають стійкі порівняння, побудовані за моделлю «прикметник + + сполучник + іменник (НК)»: *гарна, наче рожса; зелене, як рута* тощо. Часто друга частина поширюється прикметником (*гарна, як мак городній*); прислівником (*свіжа, як квітка вранці*); іменником-прикладкою (*гарна, як квітка гайвка*). Маємо і фразему, у якій прикметник ускладнюється займенником: *такий бідний, як мак начетверо*. У структурі прикметникових фразеологізмів вживаються сполучники *мов, наче, як*: *червона мов рожса; гарна, наче рожса; зелена, як барвінок*. Аналогічно додаємо у групу фразеологічних компаративів і еліпсовані: <такий бідний> *як мак начетверо*; <дрібний> *як макове зерно*. Виявлено один ВР із структурою «дієприкметник + іменник (НК) з прийменником». Водночас дієприкметник може мати як пре-, так і постпозицію щодо залежного компонента: *прибитий на цвіту; на цвіту прибитий*. Крім того, зафіксовано ФВ, у якому дієприкметник вжито із прислівником: *прибитий це на цвіту*. Також до прикметникових ФС відносимо вирази, що мають будову «прийменник + прикметник + іменник»: *з макове зерно (зернятко)*.

Адвербіальні ФВ із компонентом НК умовно можна поділити на дві групи. Перша з них об'єднує сталі порівняння, побудовані за схемами «прислівник + сполучник + + іменник із прийменником + іменник» (*багато, як за гріш маку*); «прислівник + сполучник + дієслово + іменник» (*тихо, як мак сіє*) та еліпсовані: <багато> *як майського цвіту*; <багато> *мов за (на) гріш маку*. До другої із груп прислівникових ФВ відносимо словосполучення, побудовані за моделлю «службове слово + прикметник (займенник) + іменник». Службовим словом може бути прийменник (*на макове зерно*); *на макову зернину; у самому квіті*); частка (*ні макової росинки*); частка із прийменником (*ні на*

макове зерно; ні на макову зернину); сполучник із прийменником (*і на макову росину*). До цієї ж самої групи ми вносимо одиничний фразеологізм зі структурою «прийменник + іменник + іменник (у родовому відмінку)»: *у цвіті літ*.

Кількість фразеологізмів, побудованих за моделлю сурядних словосполучень, є незначною (3,7 %). Компоненти цих ФВ виражені іменниками: *троянди й виноград*. Один фразеологізм з-поміж аналізованих містить компоненти, поєднані між собою безсполучниковим зв'язком: *дівчина-рута*. Крім того, до ФВ із сурядним зв'язком відносимо специфічну групу, фразеологізми якої становлять поєднання одновершинних фразеологізмів за допомогою сурядних сполучників: *з медом та (з) маком; з маком і з таким* та ін. Складники переважної більшості виявлених фразем поєднуються за допомогою сполучників сурядності (*і; й; та*).

У структурі одновершинних фразеологізмів із компонентом НК, як і в англійській і французькій мовах, повнозначним словом є іменник. Частка цих фразем становить 3,6 %. Поділяємо їх на дві групи: фразеологізми, НК у яких поєднана із прийменником або водночас і з прийменником, і з часткою; та ФО, іменник у яких поєднується із сполучником або із сполучником і прийменником. Серед одновершинних фразеологізмів дещо переважає друга група з порівняльними сполучниками. Ці ФВ – еліптичні порівняння: *як (мов; ніби) квітка; як маківка; як рожка; як маку; як після маку* та ін. У першій із названих груп ми виявили фразеологізми із прийменниками *в, у, по* та із часткою *не* і прийменником *з*: *в цвіту; у квіті; по маківку; не з маком* та ін.

Результати аналізу структурних типів фразеологізмів із компонентом «назва квітки» узагальнено в рисунку 3.2.

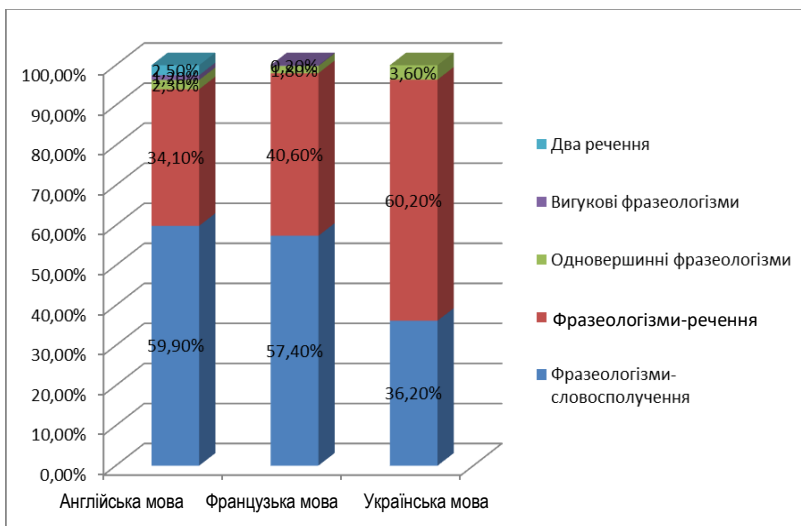

Рисунок 3.2 – Структурні типи фразеологізмів із компонентом «назва квітки»

Привертає увагу той факт, що у всіх мовах спостерігається яскрава тенденція до варіативності фразеологізмів із компонентом НК.

Висновки до розділу 3

Полісемія не властива фразеологізмам із компонентом НК. Більшу тенденцію до багатозначності можна спостерігати в англійській мові, найменшу – в українській. Омонімія не притаманна фразеологічному корпусу української мови, а в англійській і французькій це явище є спорадичним. Антонімія більше властива українській мові, найменше – французькій. Фразеологізми всіх мов здатні мати синонімічні відношення, водночас можна спостерігати чітку тенденцію до різноструктурної синонімії.

У всіх мовах можна спостерігати яскраву тенденцію до варіативності фразеологізмів із компонентом НК. Частка стійких виразів, що мають варіанти, становить в англійсь-

кій, французькій та українській мовах відповідно: 88,7 %, 72,5 % та 93,9 %. Універсальними є чотири види варіантів: граматичні, лексичні, квантитативні та комбіновані. Фонетичні варіанти зафіксовано в англійській та українській мовах, орфографічні – в англійській і французькій. Для французької та української мов характерним є домінування граматичних варіантів, а для англійської мови перевага – за квантитативними.

Тенденція до гендерної маркованості найяскравіше виражена в українській мові, найслабше – в англійській. Аналіз стійких словосполучень із погляду родо-статевої основи демонструє найбільшу схильність до андрометричності у французькому фразеокорпусі, а до гінометричності – в українському. Англійським фразеологізмам притаманна інтергендерність.

Аналіз фразеологізмів за структурою доводить, що в англійській і французькій мовах кількісна перевага – за фразеологічними словосполученнями: відповідно 59,9 % та 57,4 %; в українській мові домінують фразеологізми-речення (60,2 %). Крім того, в усіх досліджуваних мовах ми зафіксували одновершинні фразеологізми, кількість яких є незначною: англійських – 2,3 %, французьких – 1,8 % та українських – 3,6 %. Специфічними рисами для англійської та французької мов є наявність у їхніх корпусах вигуківих фразеологізмів із компонентом НК: відповідно 1,2 % та 0,2 %. Крім того, лише англійській мові притаманний особливий тип фразеологізмів, що складаються із двох речень, частка яких становить 2,5 %.

Основні результати розділу опубліковано у працях [3; 4; 7; 9; 14].

ВИСНОВКИ

У праці досліджено парадигматику фразеологічних одиниць із компонентом «назва квітки» у різносистемних мовах, що дає підстави зробити такі висновки.

1. Теоретико-методологічна концепція наукової роботи ґрунтується на працях М. Ф. Алефіренка, Ш. Балі, В. М. Гамзюка, В. М. Мокієнка, Л. І. Ройзензон, З. Д. Попової, Ю. Ф. Прадіда, Л. Г. Скрипник, В. Д. Ужченка. Фразеологізм розглянуто як нарізно оформлену мовну одиницю, що є стійким, повністю або частково семантично переосмисленим і переважно експресивним складним знаком. Ця дефініція стосується всіх структурно-семантичних розрядів фразеологічних одиниць, що мають спільні особливості семантичної структури, зумовлені закономірними зв'язками між планом вираження і планом змісту: фразеологічних зрощень, фразеологічних єдностей, фразеологічних сполучень і фразеологічних виразів, до яких зараховано і паремії (прислів'я, приказки, крилаті вислови, ходові цитати, побажання, проклинання тощо), які належать до периферії фразеологічного фонду. Фразеологічну парадигму становлять одиниці, які мають певні відношення на підставі їхнього протиставлення і водночас об'єднання за спільною ознакою, що викликає однакові асоціації. Фразеолого-семантичні парадигми утворюють групи фразеологічних одиниць, об'єднані формами (омонімія), семантичною та структурно-семантичною спільністю (синонімія, антонімія), а також ті, що різняться семантико-структурними диференційними ознаками (полісемія). Парадигматичні відношення охоплюють фразеологічні одиниці за структурно-формальними ознаками з урахуванням їхніх граматичних властивостей. У межах парадигматики фразеологізмам притаманна варіативність, що виявляється в таких типах варіантів: фонетичні, орфографічні, граматичні (морфологічні, словотвірні,

синтаксичні), лексичні, квантитативні, комбіновані (лексико-граматичні, лексико-квантитативні тощо).

2. Комплексна методика вивчення парадигматики фразеологічних одиниць із компонентом «назва квітки» у неспоріднених мовах побудована на засадах міжмовного синхронно-порівняльного аналізу. Її розроблено з урахуванням того, що структурно-семантичні властивості фразеологізму – це його універсальні і специфічні ознаки, зумовлені особливостями семантичної структури фразеологічних компонентів, типом граматичного значення, системними мовними і мовленнєвими зв'язками, а також здатністю до модифікації зовнішньої і внутрішньої форм. До універсальних рис віднесено граматичну структуру (структурно-синтаксичну модель). Специфічні властивості виявляються через денотативно-сигніфікативний, емотивний, оцінний, етнокультурний компоненти фразеологічного значення.

3. Ідеографічна класифікація фразеологічних одиниць із компонентом «назва квітки» ґрунтується на принципі поняттєво-логічної ієрархії, що віддзеркалює екстралінгвальне членування світу; системність і тематичну єдність у межах семасіологічного підходу. Структуру ідеографічної класифікації фразеологізмів із компонентом НК вибудовано так: фразема або варіантно-синонімічний ряд → семантична група → семантичне поле → тематична група → тематичне поле → ідеографічна група → ідеографічне поле → макрополе → архіполе. Образна основа, мотивована семантикою компонента «назва квітки», визначає актуальне значення фразеологічних одиниць, за яким їх зараховано до відповідних таксонів.

Архіполе «Всесвіт» має однакову структуру в англійській і французькій мовах: містить макрополя «Жива природа», «Нежива природа» та «Суспільство». Специфіка українського архіполя полягає у відсутності в його структурі макрополя «Суспільство». У макрополі «Жива природа»

простежується послідовна ієрархія таксонів від вищого до найнижчого рівнів, тоді як у макрополях «Суспільство» і «Нежива природа» найвищим таксоном є не ідеографічне поле, а тематичне поле й тематична група відповідно. Це засвідчує, що фразеологія відображає дійсність вибірково і, на відміну від лексики, експлікує наївну картину світу переважно в експресивній формі, що зумовлено її антропоцентричним характером.

Універсальність семантичної парадигми фразеологічних одиниць формують кількісні показники: абсолютну перевагу мають ті, що формують макрополе «Жива природа»: в англійській мові їхня частка становить 97,6 %, у французькій – 94,2 %, в українській – 98,8 %. Паритетні показники зафіксовано в англійській та українській мовах на рівні макрополя «Нежива природа», яке становить відповідно по 1,2 % у кожній із цих мов. У французькій мові частка макрополя «Нежива природа» є дещо більшою – 2,1 %. Частка макрополя «Суспільство» в англійській мові дорівнює макрополю «Нежива природа» (1,2 %), а у французькій навіть перевищує його – 3,7 %. Специфіка фразеологізмів кожної мови найчіткіше виявляє себе на рівні нижчих таксонів: від варіантно-синонімічних рядів або окремих фразем до семантичних полів.

4. Полісемія, омонімія та антонімія є слабкими парадигмами фразеологічних одиниць із компонентом «назва квітки». У всіх трьох мовах можна спостерігати чітку тенденцію до різноструктурної синонімії. Універсальними є чотири види варіантів: граматичні, лексичні, квантитативні та комбіновані. Фонетичні варіанти зафіксовано в англійській та українській мовах, а орфографічні – в англійській і французькій. Для французької та української мов притаманне домінування граматичних варіантів, а для англійської мови – квантитативних.

5. Семантику фразеологічних одиниць із компонентом «назва квітки» з гендерним маркером мотивує етнокультурний компонент у семантичній структурі фразеологічних одиниць, що передає стереотипні уявлення носіїв мови про ролі чоловіка і жінки, їхні культурні традиції, а також магичні властивості, приписувані квітам. Тенденція до гендерної маркованості найяскравіше виражена в українській мові, найслабше – в англійській. Аналіз стійких словосполучень із погляду родо-статевої основи демонструє найбільшу схильність до андрометричності у французькому фразеокорпусі, а до гінометричності – в українському. Англійським фразеологізмам властива інтергендерність.

6. Аналіз фразеологічних одиниць за структурою засвідчують кількісну перевагу фразеологічних виразів у англійській і французькій мовах; в українській мові домінують фразеологізми-речення. В усіх досліджуваних мовах зафіксовано незначну кількість одновершинних фразеологізмів. Специфічними рисами для англійської та французької мов є наявність у їхніх корпусах вигуківих фразеологізмів із компонентом «назва квітки». Лише в англійській мові виявлено особливий тип фразеологізмів, що складаються із двох речень. Найбільш продуктивними є такі моделі фразеологізмів із компонентом – найменуванням квітки: дієслівні фразеологізми «дієслово + прийменник + іменник (НК)», «дієслово + іменник (НК)» в англійській мові; «дієслово + прямий додаток (НК)» – у французькій; «дієслово + (порівняльний сполучник) + іменник +» – в українській; прості речення – в англійській і французькій мовах; складносурядні речення – в українській мові.

Зроблені висновки й узагальнення становлять основу для опису і тлумачення мовних універсалій на фразеологічному рівні з позицій загального мовознавства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абрамова Ю. В. Регулятивний потенціал британських прислів'їв як засобів мовного втілення концептів чоловік та жінка : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.04 «Германські мови» / Ю. В. Абрамова. – Харків, 2007. – 22 с.

2. Авксентьев Л. Г. Сучасна українська мова. Фразаологія / Леонід Григорович Авксентьев. – Харків : Вища школа, 1988. – 134 с.

3. Ажнюк Б. М. Англійська фразеологія у культурно-етнічному висвітленні / Богдан Миколайович Ажнюк. – Київ : Наук. думка, 1989. – 136 с.

4. Ажнюк Б. М. Контрастивна лінгвістика / Б. М. Ажнюк // Українська мова : енцикл. / редкол.: В. М. Русанівський, О. О. Тараненко, М. П. Зяблюк [та ін.]. – [2-ге вид., випр. і доп.]. – Київ : Вид-во «Укр. енцикл.» ім. М. П. Бажана, 2004. – С. 272–273.

5. Алексахина Т. А. Маскулинность в структуре и семантике фразеологизмов с компонентом «название цветка» / Т. А. Алексахина // Язык. Культура. Общество : сб. науч. трудов : материалы III Междун. науч. конф. [«Международная коммуникация в современном обществе»], (Саранск, 16 нояб. 2012 г.) / МГУ им. Н. П. Огарева, ИСИ, Каф. лингвистики и межкультурных коммуникаций. – Саранск : МГУ им. Н. П. Огарева, 2012. – Вып. 4. – С. 53–56.

6. Алексахина Т. А. Вариантность фразеологизмов с компонентом «Название цветка»: сопоставительный аспект / Т. А. Алексахина // Актуальные вопросы теории и практики филологических исследований : материалы III Междунар. науч.-практ. конф., (Прага, 25–26 март. 2013 г.) / Sociosféra-CZ – Прага : Vědecko vydavatelské centrum «Sociosféra-CZ», 2013. – С. 60–62.

7. Алексахіна Т. О. Модель метафоричних номінацій «рослина – людина» у стійких словосполученнях із компонентом *квітка*: зіставний аспект (на матеріалі української, англійської та французької мов) / Т. О. Алексахіна // Актуальні проблеми слов'янської філології. Серія: Лінгвістика і літературознавство : [міжвуз. зб. наук. ст.]. – Бердянськ : БДПУ, 2012. – Вип. XXVI, Ч. 3. – С. 377–383.

8. Алексахіна Т. О. Парадигматика фразеологічних одиниць із компонентом «назва квітки» у різносистемних мовах : дис. ... кандидата філол. наук: 10.02.15 / Алексахіна Тетяна Олексіївна. – Київ, 2017. – 311 с.

9. Алексахіна Т. О. Семантика порівняльних фразеологічних одиниць із компонентом «назва квітки»: зіставний аспект (на матеріалі української, англійської та французької мов) / Т. О. Алексахіна // Слов'янський збірник : [зб. наук. пр.]. – Київ : Вид. дім Дмитра Бурого, 2012. – Вип. 17, Ч. 1. – С. 85–90.

10. Алексахіна Т. О. Типологія метафоричної символіки у структурі стійких словосполучень із компонентом «назва квітки» (на матеріалі англійської, французької та української мов) / Т. О. Алексахіна // Нова філологія : [зб. наук. пр.]. – Запоріжжя : ЗНУ, 2012. – № 48. – С. 5–8.

11. Алексахіна Т. О. Семантична група «Природа»: ідеографічна класифікація фразеологізмів із компонентом «назва квітки» (на матеріалі французької мови) / Т. О. Алексахіна // Методологія та історіографія мовознавства : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., (Слов'янськ, 23–25 трав. 2013 р.) / Донбаський держ. пед. ун-т. – Слов'янськ : ДДПУ, 2013. – С. 17–22.

12. Алексахіна Т. О. Специфіка флористичної фразеології із компонентом «назва квітки» (на матеріалі англійської, французької та української мов) / Т. О. Алексахіна // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія: Філологічна : [зб. наук. пр.]. – Острог :

Вид-во Нац. ун-ту «Острозька академія», 2013. – Вип. 38. – С. 267–269.

13. Алексахіна Т. О. Флористичний компонент на позначення соціальних відношень в українській, англійській та французькій мовах (на матеріалі фразеологічних словосполучень) / Т. О. Алексахіна // Актуальні проблеми іноземної філології : лінгвістика та літературознавство : [міжвуз. зб. наук. ст.]. – Бердянськ : БДПУ, 2013. – Вип. VIII, Ч. 1. – С. 63–69.

14. Алексахіна Т. О. Фразеологічні словосполучення із компонентом «назва квітки» на позначення фемінінності (на матеріалі англійської, французької та української мов) / Т. О. Алексахіна // Нова філологія : [зб. наук. пр.]. – Запоріжжя : ЗНУ, 2013. – № 58. – С. 6–10.

15. Алексахіна Т. О. Визначення фразеологізму та його властивостей / Т. О. Алексахіна // Нова філологія : [зб. наук. пр.]. – Запоріжжя : ЗНУ, 2014. – № 65. – С. 80–87.

16. Алексахіна Т. О. Методика розроблення ідеографічної класифікації фразеологізмів / Т. А. Алексахіна // Нова філологія : [зб. наук. пр.]. – Запоріжжя : ЗНУ, 2014. – № 63. – С. 6–10.

17. Алексахіна Т. О. Французькі фразеологізми із компонентом «назва квітки» у складі ідеографічної групи «людина – біологічна істота» / Т. О. Алексахіна // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія: Філологічна : [зб. наук. пр.]. – Острог : Вид-во Нац. ун-ту «Острозька академія», 2014. – Вип. 43. – С. 10–13.

18. Алефіренко М. Ф. Від порівняння до нового значення слова / М. Ф. Алефіренко // Культура слова. – 1977. – Вип. 13. – С. 87–92.

19. Алефіренко М. Ф. Теоретичні питання фразеології / Микола Федорович Алефіренко. – Харків : Вища школа, 1987. – 167 с.

20. Андреева И. А. Когнитивно-ориентированный анализ фразеологических номинаций (на примере локативных фразеологизмов) / И. А. Андреева // Нова філологія : [зб. наук. пр.]. – Запоріжжя : ЗНУ, 2009. – Вип. 34. – С. 6–11.
21. Апресян Ю. Д. Избранные труды : [в 2 т.] / Юрий Дереникович Апресян. – Москва : Языки русской культуры, 1995. – Т. 1: Лексическая семантика. – 472 с.
22. Балли Ш. Французская стилистика / Шарль Балли ; [пер. с фр. К. А. Долинина]. – Москва : Изд-во иностр. лит., 1961. – 394 с.
23. Баран Я. А. Фразеологія у системі мови : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора філол. наук : спец. 10.02.15 «Загальне мовознавство» / Я. А. Баран. – Київ, 1999. – 32 с.
24. Баранник Д. Х. Народнорозмовний складник лексичної та фразеологічної систем національної мови (на захист розмовного стилю) / Д. Х. Баранник // Мовознавство. – 2008. – № 4/5. – С. 18–31.
25. Баранник Д. Х. Фразеологія в усному монологічному мовленні / Д. Х. Баранник // Питання мовної культури. – Київ : Наук. думка, 1968. – Вип. 2. – С. 34–38.
26. Білоноженко В. М. Питання тлумачення фразеологічних одиниць [Електронний ресурс] / В. М. Білоноженко // Культура слова. – 1984. – Вип. 26. – С. 90–93. – Режим доступу : <http://kulturamovy.univ.kiev.ua/KM/pdfs/Magazine26-24.pdf>.
27. Білоноженко В. М. Функціонування та лексикографічна розробка українських фразеологізмів / В. М. Білоноженко, І. С. Гнатюк. – Київ : Наук. думка, 1989. – 156 с.
28. Близнюк О. О. Концепти ЖИТТЯ та СМЕРТЬ: лінгвокультурологічний аспект (на матеріалі паремійного фонду української та італійської мов) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.17

«Порівняльно-історичне та типологічне мовознавство» / О. О. Близнюк. – Київ, 2008. – 26 с.

29. Булаховский Л. А. Курс русского литературного языка / Леонид Арсеньевич Булаховский. – Київ : Рад. шк., 1952. – Т. 1. – 447 с.

30. Булаховський Л. А. Нариси з загального мовознавства / Леонид Арсеньевич Булаховський. – Київ : Рад. шк., 1959. – 248 с.

31. Варикаша М. Гендерний дискурс: семіотичні аспекти / М. Варикаша // Слово і час. – Київ, 2008. – № 7. – С. 83–89.

32. Геворгян Т. Р. Анализ структурно-семантических особенностей соматических фразеологических единиц испанского языка (в сопоставлении с армянским и русским) : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. филол. наук: спец. 10.02.08 «Тюркские языки»; 10.02.03 «Славянские языки» / Т. Р. Геворгян. – Ереван : Ереванский гос. ун-т, 2006. – 28 с.

33. Глуховцева И. Я. Формальные та лексические варианты устойчивых сочетаний слов в украинских восточнослобожанских говорах // И. Я. Глуховцева / Лінгвістика : [зб. наук. пр.]. – Луганськ : ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2010. – № 2 (20). – С. 98–106.

34. Голубовская И. А. Этнические особенности языковых картин мира : монография / Ирина Александровна Голубовская. – Киев : Киев. ун-т, 2002. – 293 с.

35. Голубовська І. О. Етнічні особливості української та національно-мовної картини світу / І. О. Голубовська // *Studia linguistica* : [зб. наук. пр.]. – Київ : ВПЦ «Київський університет», 2010. – Вип. 4. – С. 400–413.

36. Грозян Н. Ф. Идеографічна група фразеологічних одиниць «Поведінка людини»: етнопсихолінгвістичний аспект / Н. Ф. Грозян // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Се-

рия: Филология. Социальные коммуникации. – 2012. – Т. 25 (64). – № 1, Ч. 2. – С. 355–362.

37. Грозьян Н. Ф. Фразеологічна мікросистема «Людина» як фрагмент мовної картини світу: ідеографічний аспект [Електронний ресурс] / Н. Ф. Грозьян, Т. І. Прудникова // Культура народів Причорномор'я. – 2005. – № 74, Т. 1. – С. 179–182. – Режим доступу : <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/36502/51-Grozyan.pdf?sequence=1>.

38. Демський М. Т. Українські фраземи й особливості їх творення / Мар'ян Тимофійович Демський. – Львів : Просвіта, 1994. – 62 с.

39. Денисенко С. Н. Концепт мовної картини світу і сучасні дослідження фразеології / С. Н. Денисенко // Вісник Житомирського державного університету. Філологічні науки. – Житомир : ЖДУ, 2010. – Вип. 51. – С. 3–6.

40. Дмитришин Л. Я. Метафоричні структури у творчості поетів Празької школи : дис. ... кандидата філол. наук: 10.02.01 / Дмитришин Леся Ярославівна. – Луцьк, 2006. – 285 с.

41. Добровольский Д. О. Национально-культурная специфика во фразеологии / Д. О. Добровольский // Вопросы языкознания. – 1997. – № 6. – С. 37–48.

42. Дядечко Л. П. Крылатые слова в русском языке: системно-функциональный и лексикографический аспекты : дис. ... доктора філол. наук: 10.02.02 / Дядечко Людмила Петровна. – Киев : Киевский нац. ун-т им. Тараса Шевченко. Ин-т филологии, 2003. – 509 с.

43. Жайворонок В. В. Українська етнолінгвістика: нариси : навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] / Віталій Вікторович Жайворонок. – Київ : Довіра, 2007. – 262 с.

44. Жарікова Ю. В. Румейська фразеологія у її відношеннях з українською та новогрецькою фразеологіями : дис. ... кандидата філол. наук: 10.02.15 / Жарікова Юлія

Валентинівна. – Маріуполь : Маріупольський держ. ун-т, 2013. – 324 с.

45. Забуранна О. В. Антропоцентризм фразеологічної семантики (на матеріалі фразеологічних одиниць української, перської, японської мов зі значенням відносного часу) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.15 «Загальне мовознавство» / О. В. Забуранна. – Київ, 2003. – 16 с.

46. Загальна психологія : підруч. / О. В. Скрипченко, Л. В. Долинська, З. В. Огороднійчук та ін. – Київ : Либідь, 2005. – 464 с.

47. Загнітко А. Нові підходи до вивчення фразеології : рец. на кн.: Прадід Ю. Ф. Фразеологічна ідеографія (проблематика досліджень). – Київ ; Сімферополь, 1997. – 252 с. / А. Загнітко // Мовознавство. – 1998. – № 1. – С. 69–71.

48. Зорівчак З. П. До методології вивчення фразеологічних одиниць у контрастивних дослідженнях / З. П. Зорівчак // Нариси з контрастивної лінгвістики : [зб. пр. / відп. ред. Ю. О. Жлуктенко]. – Київ : Наук. думка, 1979. – С. 59–65.

49. Зубач О. А. Національно-культурна своєрідність семантики фразеологічних одиниць з колористичним компонентом у сучасній німецькій мові : дис... канд. наук: 10.02.04 / Зубач Оксана Адамівна. – Київ, 2008.

50. Івченко А. О. Українська народна фразеологія : ономазіологія, ареали, етимологія / Анатолій Олександрович Івченко. – Харків : Фоліо, 1999. – 304 с.

51. Капак Ю. М. Маскулінність у компаративних фразеологічних одиницях в сучасному німецькомовному дискурсі / Ю. М. Капак // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія: Філологічна. – Острог : Вид-во Нац. ун-ту «Острозька академія», 2012. – Вип. 24. – С. 108–111.

52. Кобякова І. А. Лінгвокомунікативні аспекти гендерних конструктів (в англомовних фразеологізмах) / І. А. Кобякова, А. В. Гема // Вісник Сумського державного університету. Серія: Філологія. – 2007. – № 2. – С. 133–138.

53. Колеснікова І. Є. Фразеологічна мікросистема «Риси характеру людини» в українській та англійській мовах (ідеографічний аспект) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.17 «Порівняльно-історичне і типологічне мовознавство» / Колеснікова Ірина Євгенівна. – Сімферополь, 2010. – 20 с.

54. Коломієць М. П. Словник фразеологічних синонімів / М. П. Коломієць, Є. С. Регушевський. – Київ : Рад. шк., 1988. – 200 с.

55. Кузнєцова Г. В. Фразеологізми з семантичними зрушеннями у сучасному англомовному художньому дискурсі : монографія / Г. В. Кузнєцова ; Житомир. держ. ун-т ім. І. Франка. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2011. – 242 с.

56. Левченко О. Специфіка прототипних уявлень / О. Левченко // *Ucrainica III Současna ukrainistika. Problemy jazyka, literatury a kultury.* – 2 čast – Olomouc, 2008. – С. 705–709.

57. Левченко О. П. Фразеологічна вербалізація психічних станів (концептосфера СТРАХ) / О. П. Левченко // Проблеми зіставної семантики. – Київ : Вид. центр КНЛУ, 2005. – Вип. 7. – С. 273–279.

58. Левченко О. П. Фразеологічна репрезентація світу / О. П. Левченко // Мовні та концептуальні картини світу : зб. наук. пр. – Київ : КНЛУ, 2002. – Вип. 7. – С. 307–315.

59. Левченко О. П. Фразеологічна символіка: лінгвокультурологічний аспект / Олена Петрівна Левченко. – Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2005. – 352 с.

60. Лисенко Л. Структурні типи порівняльних фразеологічних одиниць (на матеріалі англійської, німецької та української мов) / Л. Лисенко // Наукові записки. Серія: Філологічні науки (мовознавство). – Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2010. – Вип. 89 (3). – С. 90–96.

61. Миронова Г. Паремийный фонд национального языка: потенции, проблемы и задачи / Г. Миронова // *Parémie národů slovanských*. – Ostrava, 2003. – S. 67–73.

62. Мокиенко В. М. Украинская фразеология (resp. паремиология) и русская картина мира / В. М. Мокиенко // *Slowo. Tekst. Czas IV*. – Szczecin, 2000. – С. 25–33.

63. Мокієнко В. М. Значення української пареміології для історико-етимологічного аналізу слов'янських прислів'їв і приказок / В. М. Мокієнко // *Мовознавство*. – 2000. – № 1. – С. 9–20.

64. Мокієнко В. М. Українська етнофразеологія у загальнослов'янському висвітленні / В. М. Мокієнко // *Мовознавство : доп. та повідомл. IV Міжнар. конгр. українців / [відп. ред. В. Німчук]*. – Київ : Пульсари, 2002. – С. 379–385.

65. Нагорна О. О. Етнокультурні особливості семантики англійських фразеологізмів (на матеріалі британського варіанту англійської мови) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.04 «Германські мови» / Нагорна Ольга Олександрівна. – Одеса, 2008. – 21 с.

66. Олійник С. В. Оцінні фразеологічні одиниці в англійській та українській мовах: лінгвокогнітивний аспект : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.17 «Порівняльно-історичне і типологічне мовознавство» / Олійник С. В. – Донецьк, 2008. – 22 с.

67. Осіпова Т. Невербальна комунікація в пареміях прагматика мовчання / Т. Осіпова // *Studia ukrainica posnaniensia*. – *Zeszyt I*. – Poznan, 2013. – P. 151–155.

68. Прадид Ю. Ф. Русско-украинский и украинско-русский фразеологический тематический словарь: эмоции человека / Юрий Федорович Прадид. – Симф., 1994. – 243 с.

69. Прадид Ю. Ф. Фразеологическое значение и его интерпретация в словаре / Ю. Ф. Прадид // *Frazeografia slowianska* / pod red. M. Balowskiego i W. Chlebdu. – Opole, 2000. – S. 29–31.

70. Прадід Ю. Ф. Фразеологічна ідеографія (проблематика досліджень) / Юрий Федорович Прадід. – Київ : НАНУ, Ін-т української мови, 1997. – 252 с.

71. Рафаелова К. С. Лингвокультурологические особенности устойчивых компаративных единиц в русском и армянском языках : дис.... кандидата филол. наук: 10.02.17 / Рафаелова Кристине Славиковна ; Донец. нац. ун-т. – Донецк, 2010. – 281 с.

72. Селіванова О. О. Нариси з української фразеології (психокогнітивний та етнокультурний аспекти) / Олена Олександрівна Селіванова. – Київ ; Черкаси : Брама, 2004. – 276 с.

73. Сердюк А. М. Мотиваційна основа назв рослин у первинному та вторинному семіозисі (на матеріалі української, російської, німецької та французької мов) : дис. ... кандидата філол. наук: 10.02.15 / Сердюк Алла Михайлівна. – Бердянськ, 2002. – 222 с.

74. Серебряк М. Семантичні особливості ідеографічної класифікації компаративних фразем середнього Полісся та суміжних територій [Електронний ресурс] / М. Серебряк // Волинь-Житомирщина : історико-філол. зб. з регіон. проблем. – 2010. – № 22 (II). – С. 251–255. – Режим доступу : dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/37525/30-Serebriak.pdf?sequence=1.

75. Середницька А. Метод відбору реєстрових одиниць ідеографічного словника дієслів переміщення української мови / А. Середницька // Вісник Національного уні-

верситету «Львівська політехніка». Проблеми української термінології. – Львів : Нац. ун-т «Львівська політехніка», 2008. – № 620. – С. 156–159.

76. Сімович О. І. Семантична характеристика традиційних слів-символів в українській мові : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова» / О. І. Сімович. – Львів, 1999. – 21 с.

77. Скрипник Л. Г. Фразеологія української мови / Лариса Григорівна Скрипник. – Київ : Наук. думка, 1973. – 280 с.

78. Солодуб Ю. П. Национальная специфика и универсальные свойства фразеологии как объект лингвистического исследования / Ю. П. Солодуб // Филологические науки. – 1990. – № 6. – С. 55–65.

79. Солодуб Ю. П. Сопоставительный анализ структуры лексического и фразеологического значений / Ю. П. Солодуб // Филологические науки. – 1997. – № 5. – С. 43–54.

80. Соссюр Ф. де. Курс загальної лінгвістики / Фердінан де Соссюр. – Київ : Основи, 1998. – 324 с.

81. Сукаленко Т. М. Метафоричне вираження концепту *ЖІНКА* в українській мові : [монографія] / Тетяна Миколаївна Сукаленко. – Київ : Вид. дім Дмитра Бураго, 2010. – 240 с.

82. Тараненко А. А. Языковая семантика в ее динамических аспектах : монография / Александр Анисимович Тараненко. – Київ : Наукова думка, 1989. – 256 с.

83. Тарланов З. К. Русские пословицы: синтаксис и поэтика / Замир Курбанович Тарланов. – Петрозаводск : ПГУ, 1999. – 189 с.

84. Ужченко В. Д. Історико-лінгвістичний аспект формування української фразеології : дис.... доктора філол. наук: 10.02.02 / Ужченко Віктор Дмитрович. – Луганськ, 1994. – 453 с.

85. Ужченко В. Д. Українська фразеологія / В. Д. Ужченко, Л. Г. Авксентьев. – Харків : Основа, 1990. – 167 с.
86. Ужченко В. Д. Фразеологія сучасної української мови : навч. посіб. / В. Д. Ужченко, Д. В. Ужченко. – Київ : Знання, 2007. – 494 с.
87. Хлебда В. Фразема. К истории одного термина / В. Хлебда // *Frazeologické štúdie V, Ružomberok*, 2007. – S. 105–120.
88. Худенцова О. В. Осенности фразеологических единиц с флористическим компонентом (семантический и функциональный аспект) : дис. ... кандидата филол. наук: 10.02.04 / Худенцова Ольга Васильевна. – Москва, 2008. – 216 с.
89. Aleksakhina T. Structural types of french phraseological units with a component «the name of flower» / T. Aleksakhina // *Oxford Journal of Scientific Research*, 2015. – Oxford : Oxford University Press, 2015. – No.1. (9) (January – June). – Vol. IV. – P. 342–349.
90. Ball W. J. A Practical guide to Colloquial Idioms / Wilson James Ball. – London : Longmans Green, 1958. – 259 p.
91. Bally Ch. *Traité de la stylistique française* / Bally Charles. – Paris : Librairie C. Klincksiek, 1921. – Vol. 1. – Ed. 2. – 349 p.
92. Bürger H. *Phraseologie : Eine Einführung am Biespiel des Deutshen* / Harald Bürger. – Berlin : Erich Schmidt Verlag, 2003. – 224 S.
93. Cassiari C. Idioms: processing, structure, and interpretation / C. Cassiari, P. Tabossi. – Broadway : Lawrence Erlbaum Associates, 1993. – 347 p.
94. Cowie A. P. *Oxford Dictionary of Phrasal Verbs* / A. P. Cowie, R. Mackin. – Oxford : Oxford University Press, 2001. – 390 p.

95. Cowie A. P. *Phraseology : Theory, analysis, and applications* / Anthony Paul Cowie. – Oxford : Clarendon Press, 1998. – 272 p.

96. Dumitrascu A. M. *Patterns of Idiomaticity in English, Italian and Romanian [Electronic Resource]* / A. M. Dumitrascu // *Journal of Language and Linguistic Studies*. – 2007. – Vol. 3, No. 1. – Access Mode : <http://www.jlls.org/index.php/jlls/article/view/34/36>.

97. Fernando C. *Idioms and idiomaticity* / Chitra Fernando. – Melbourne : OUP, 1996. – 184 p.

98. Fiedler S. *English phraseology : a Coursebook* / Sabine Fiedler. – Tübingen : Gunter Narr Verlag, 2007. – 198 p.

99. Fleischer W. *Phraseologie der deutschen Gegenwartssprache* / Wolfgang Fleischer. – Tübingen : Max Niemeyer Verlag, 1997. – 300 S.

100. Ginzburg R. S. *A Course in Modern English Lexicology* / Ginzburg R. S. [et al.]. – M. : VYSSAJA ŠKOLA, 1979. – 269 p.

101. Gläser R. *The Stylistic Potential of Phraseological Units in the Light of Genre Analysis* / R. Gläser // *Phraseology : Theory, analysis, and applications* / ed. A. P. Cowie. – Oxford : Clarendon Press, 1998. – P. 124–144.

102. Gries S. Th. *Phraseology and linguistic theory* / Gries S. Th. // *A brief survey* // *Phraseology. An interdisciplinary perspective* / ed. by S. Granger, F. Meunier. – Amsterdam : John Benjamins Publishing Company, 2008. – P. 3–25.

103. Gross G. *Les expressions figées en français. Noms composés et autres locutions* / Gaston Gross. – Paris : Edition Ophrys, 1996. – 161 p.

104. Guiraud P. *Les locutions françaises* / P. Guiraud. – P. : PUF, 1961. – 238 p.

105. Heinz M. *Les locutions figurées dans le «Petit Robert» : description critique de leur traitement et propositions*

de normalisation / Michaela Heinz. – Tübingen : Max Niemeyer Verlag, 1999. – 387 p.

106. Langlotz A. Idiomatic Creativity : A cognitive-linguistic model of idiom-representation and idiom-variation in English / Andi Langlotz. – Amsterdam ; Philadelphia : John Benjamins Publishing Company, 2006. – 325 p.

107. Mathieu N.-C. Masculinité/féminité / N.-C. Mathieu // Questions féministes. – 1977. – № 1. – P. 51–68.

108. Mlacek J. Slovenská frazeológia / Jozef Mlacek. – Bratislava : Slovenske Pedagogocke Nakl., 1984. – 160 s.

109. Mel'čuk I. Phraséologie dans la langue et dans le dictionnaire [Ressource électronique] / I. Mel'čuk // Repères & Applications XXIV Journées Pédagogiques sur l'Enseignement du Français en Espagne, (Barcelone, 3–5 septembre 2007). – Accès : <http://olst.ling.umontreal.ca/pdf/melcukphraseme2008.pdf>.

110. Meunier F. Phraseology in foreign language learning and teaching / F. Meunier. – Amsterdam : John Benjamins Publishing Company, 2008. – 259 p.

111. Mladin C.-I. Phraséologismes idiomatiques chiffrés/numériques. Inventaire, sens, équivalences intra- et interlinguales (français-roumain) / C.-I. Mladin // Annales universitatis apulensis. Series Philologica. – Alba Iulia : Universitatea «1 Decembrie 1918», 2004. – № 5, T. 2. – P. 161–169.

112. Mokijenko V. Recenze na Hrvatsko-slavenski rječnik poredbenih frazema / V. Mokijenko // Slavia 3. – 2007. – S. 361–366.

113. Moon R. Fixed expressions and idioms in English : A corpus-based approach / Rosamund Moon. – London : Clarendon press, 1998. – 352 p.

114. Naciscione A. Phraseological Units in Discourse : Towards Applied Stylistics / Anita Naciscione. – Riga : Latvian Academy of Culture, 2001. – 283 p.

115. Nattinger J. R. *Lexical Phrases and Language Teaching* / J. R. Nattinger, J. S. DeCarrico. – Oxford : Oxford University Press, 1992. – 240 p.

116. Pecman M. *L'enjeu de la classification en phraséologie* / M. Pecman // *Actes du congrès EUROPHRAS 2004 Société européenne de phraséologie, (26–29 août 2004)* / Université de Bâle – Baltmannsweiler : Schneider Hohengehren Verlag, 2004. – P. 127–146.

117. Rey A. *Le lexique: images et modèles. Du dictionnaire à la lexicologie* / Alain Rey. – Paris : A. Colin, 1977. – 307 p.

118. Rey A. *Structure sémantique des locutions françaises* / A. Rey // *Actes du XIIIe Congrès International de Linguistique et de Philologie Romane tenu à l'Université Laval, (Québec, Canada, du 29 août au 5 septembre 1971)*. – P. 650–657.

119. Savin P. *Phraseology as an autonomous linguistic discipline. Current state of the topic in Romanian linguistics* / P. Savin // *LIBRI. Linguistic and Literary Broad Research and Innovation*. – 2010. – Vol. 1, Issue 1, – P. 60–73.

120. Seidl J. *English Idioms and How to Use Them* / J. Seidl, W. McMordie. – London : Oxford University Press, 1983. – 272 p.

121. Sesar D. *O mjestu i ulozi krilatica u frazeološkim rječnicima* / D. Sesar // *Filologija*. – Zagreb : Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, 1998. – Knjiga 30–31. – P. 305–312.

122. Smith L. P. *English Idioms* / L. P. Smith. – London, 1922. – 63 p.

123. Skandera P. *Phraseology and culture in English. Topics in English linguistic* / Paul Skandera. – Berlin : New York, 2007. – 511 p.

124. Strazny P. *Encyclopedia of linguistics* / Philip, Strazny. – New York : An imprint of the Taylor & Francis group, 2005. – 1243 p.

125. Apperson G. L. Dictionary of Proverbs / G. L. Apperson. – London : Wordsworth, 1993. – 721 p.

126. Bohn H. G. A Hand-book of Proverbs: Comprising an Entire Republication of Ray's Collection of English proverbs [Electronic Resource] / H. G. Bohn, J. R. Publisher. – London : Bell and sons, 1899. – 583 p. – Access Mode : <http://archive.org/stream/ahandbookprover00raygoog#page/n5/mode/2up>.

127. Centre National de Ressources Textuelles et Lexicales : Portail lexical [Ressource électronique]. – Accès : <http://www.cnrtl.fr/definition/>.

128. Chambers Dictionary of Idioms: English-Ukrainian semibilingual / [ред. В. В. Руденко]. – Київ : Всеувиго, 2002. – 475 с.

129. Citations de Proverbes français [Ressource électronique]. – Accès : http://www.dicocitations.com/auteur/4746/Proverbes_francais/0.php.

130. Collins English Dictionary – Complete & Unabridged 10th Edition 2009 © William Collins Sons & Co. Ltd. 1979, 1986 © HarperCollins Publishers 1998, 2000, 2003, 2005, 2006, 2007, 2009. [Electronic Resource]. – Access Mode : <http://dictionary.reference.com/browse/man>.

131. Dictionnaire de l'Académie Française [Ressource électronique]. – [8-e édition]. – 1935. – Accès : http://fr.academic.ru/contents.nsf/daf_1935/.

132. Dictionnaire français-russe des idiomes / [Ressource électronique]. – Accès : http://idioms_fr_ru.academic.ru/.

133. Dictionnaire Sens Agent [Ressource électronique]. – Accès : <http://dictionnaire.sensagent.com/dictionnaire/fr-fr/>.

134. Encyclopédie Universelle [Ressource électronique]. – Accès : http://encyclopedie_universelle.fracademic.com/.

135. Expressions françaises [Ressource électronique]. – Accès : <http://www.expressions-francaises.fr/>.

136. Dournon J.-Y. Le Dictionnaire des Proverbes et Dictons de France / J.-Y. Dournon. – Préf. de J. Dutourd, 1986. – 302 p.

137. English proverbs explained and illustrated [Electronic Resource]. – Access Mode : <http://proverbhunter.com/>.

138. English proverbs / The phrasefinder [Electronic Resource]. – Access Mode : <http://www.phrases.org.uk/meanings/proverbs.html>.

139. Hornby A. S. The advanced learner's dictionary of current English / A. S. Hornby, E. V. Gatenby, H. Wakefield. – Ставрополь : СПИИП «Сенгилей», 1992. – 216 p.

140. Kravtsov S. Dictionnaire russe-français des locutions idiomatiques équivalentes / Sergueï Kravtsov. – Paris : L'Harmattan, 2005. – 250 p.

141. Larousse : Dictionnaire de français [Ressource électronique]. – Accès : <http://www.larousse.fr/dictionnaires/francais/>.

142. Larousse P. Grand Larousse de la langue française : [en 7 vol.] / P. Larousse. – Paris : Librairie Larousse, 1971–1978. – Vol. 1–7.

143. Le Littré. Dictionnaire de la langue française, par É. Littré [Ressource électronique]. – Accès : <http://www.littre.org/>.

144. Lean's Collectanea. Collections of Vincent Stuckey Lean of proverbs (English and foreign), Folk Lore, and Superstitions, also Compilations towards Dictionaries of proverbial Phrases and Words, old and disused. – Bristol, London, 1902. – Vol. 1. – 515 p.

145. Lean's Collectanea. Collections of Vincent Stuckey Lean of proverbs (English and foreign), Folk Lore, and Superstitions, also Compilations towards Dictionaries of

proverbial Phrases and Words, old and disused. – Bristol, London, 1903. – Vol. II, P. I. – 480 p.

146. Lean's Collectanea. Collections of Vincent Stuckey Lean of proverbs (English and foreign), Folk Lore, and Superstitions, also Compilations towards Dictionaries of proverbial Phrases and Words, old and disused. – Bristol, London, 1903. – Vol. II, P. II. – 480—944 p.

147. Littré E. Dictionnaire de la langue française : [en 5 tomes] / E. Littré. – Paris : Hachette, 1873 – 1874. – T. 1 : A–C. – 1020 p. ; T. 2 : D–H. – 1147 p. ; T. 3 : I–P. – 1409 p. ; T. 4 : Q–Z. – 1243 p.

148. Manser M. H. The facts on file dictionary of proverbs / Martin H. Manser. – [Second edition]. – New York : Associate editors : Rosalind Fergusson, David Pickering. Infobase Publishing, 2007. – 499 p.

149. McGraw-Hill's Essential American Idioms Dictionary : [the up-to-date Guide to the Idioms of Modern American English] / by Richard A. Spears. – Second edition. – McGraw-Hill Education, 2007. – 289 p.

150. Méssangère de la M. Dictionnaire des proverbes français / M. de la Méssangère. – [2-me éd.]. – Paris : l'Imprimerie de Treutel et Würtz, 1821. – 591 p.

151. Native English [Electronic Resource]. – Access Mode : <http://www.native-english.ru/>.

152. Oxford advanced American dictionary [Electronic Resource]. – Access Mode : <http://oaadonline.oxfordlearnersdictionaries.com/>.

153. Proverbes [Ressource électronique]. – Accès : <http://raf-proverbes.blogspot.com/>.

154. Proverbe: base des données d'anciens proverbes du Ministère de la culture française [Ressource électronique]. – Accès : <http://www.culture.gouv.fr/documentation/proverbe/pres.htm>.

155. Proverbe : dictionnaire des proverbes et dictons [Ressource électronique]. – Accès : <http://www.linternaute.com/proverbe/>.

156. Proverbes et dictons [Ressource électronique]. – Accès : <http://environnement.ecole.free.fr/proverbes-dictons.htm>.

157. Ray J. A Compleat Collection of English Proverbs to Which Is Added, a Collection of English Words Not Generally Used Repr Verbatim from the Ed Of 1768 / John Ray. – London : T. and J. Alman, 1818. – 309 p.

158. Remarkable proverbs and sayings [Электронный ресурс] // Пословица Про : сборник пословиц и поговорок. – Режим доступа : <http://proverb.pro/english/>.

Наукове видання

Алексахіна Тетяна Олексіївна

**ПАРАДИГМАТИКА ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ
ІЗ КОМПОНЕНТОМ «НАЗВА КВІТКИ»
У РІЗНОСИСТЕМНИХ МОВАХ**

Монографія

Художнє оформлення обкладинки Т. О. Алексахіна

Редактор І. О. Кругляк

Комп'ютерне верстання Т. О. Алексахіної

Формат 60×84/16. Ум. друк. арк. 10,93. Обл.-вид. арк. 7,99. Тираж 300 пр. Зам . №

Видавець і виготовлювач

Сумський державний університет,

вул. Римського-Корсакова, 2, м. Суми, 40007

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 3062 від 17.12.2007.